

Det gamle Grækenland

Antikken

700 f.Kr - 500 e.Kr

Det gamle Grækenland

Romerriget

Alexander den Store dør 323 f.Kr.

753 f.Kr. - 476 e.Kr. : Romerske republik

Efter romerriget følger middelalderen

Det gamle Grækenland:

Det europæiske grækenland

Noget af det nuværende Tyrkiet (vestsiden af Lilleasien)

Øer i det ægæiske hav

Kreta i syd

Tidslinje:

- Før 1600 f.Kr: minorisk tid/minoiske civilisationer (Kreta)
- 1600 f.Kr. - 1200 f.Kr.: Mykenstid
 - Paladskultur
 - Centrum i Mykene
- 1200 f.Kr. - 750 f.Kr.: De mørke århundreder
 - Paladserne bliver forladt
 - Paladskulturen går under
 - Den mykenske civilisation går under
 - Migrationer og invasioner
 - Ingen skriftlige kilder
- 750 f.Kr. - 300 f.Kr.: Den græske bystat
 - Arkarisk tid (800 f.Kr. - 500 f.Kr.)
 - Den klassiske periode (500 f.Kr. - 338 f.Kr.)

Polis

Hvad var årsagerne til, at grækerne fra omkring 750 f.v.t. var organiseret i en samling af bystater?

Efter sammenbrudet af de store riger i Mykenstid var det op til de enkelte lokalområder at beskytte sig selv.

Hvad bestod en græsk polis (bystat) af?

En by med en bymur og opland. I byen var et akropolis (de offentlige bygninger og tempel) og agora (markedsplads).

Hvem var borgere i de græske bystater?

Frie voksne mænd, hvis begge forældre var grækere

Hvad vil det sige, at "Grækerne opfattede sig både som borgere i deres polis og som grækere" (s. 14, linie 1)?

De følte sig indbyrdes forskellige i forhold til de andre polisser, men stadig havde de fællesskab over for andre udefrakommende.

Hvorfor grundlagde grækerne kolonier i Middelhavsområdet? Hvordan gavnede kolonierne de gamle bystater?

Befolkningstætheden blev for stor - de fik udbredt deres kultur og fik gang i handlen med udlandet.

Kolonierne lå ved kysterne = handel og spredning af græsk kultur

Athen

- Borgere:
 - Voksne frie mænd
 - Kunne deltage i det offentlige liv
 - Stemmeret
 - Eje land
 - Værnepligt
 - Holde offentligt embede
- Metoiker:
 - Indvandrere/fremmedearbejdere
 - Forpligtelser: skat og militærtjeneste
 - Ikke borgerrettigheder
 - Udføre håndværk+handel
 - Efterkommere
 - Kunne ikke ophøjes til borgere
- Slaver:
 - En ejer kunne behandle sine slaver som han ville, dog måtte han ikke slå dem ihjel
 - Ingen rettigheder
 - Minearbejdere
 - Huslaver
 - Krigsfanger
 - Kunne frigives, enten af ejeren eller ved selv-køb
- Militær:
 - Stærk sømagt
- Kvinders stilling:
 - Husholdning
 - Tidligt bortgiftet
 - Afhængig af sin mand
 - Bundet til hjemmet

Sparta

- Spartanere:
 - Borgerklasse
 - Krigere
 - Fra 7 år opfostres de på militærkostskoler
 - Bor på kasernen til de er 30 år
- Heloter:
 - Livegne bønder
 - Landbrugsslaver/statsslaver
 - Mange flere heloter end spartanere
 - Krigstjenere
- Perioiker:

- Status svarede til metoikerne
- Militærtjeneste
- Frie
- Militær:
 - Fodsoldater
 - Landmilitær
- Kvinders stilling:
 - Husholdning
 - Tidligt bortgiftet
 - Afhængig af sin mand
 - Bundet til hjemmet
 - Dyrkede idræt -> fødedygtig
 - Misdannede børn blev slået ihjel
 - Alene om husholdning

Styreformer

1. Nævn de tre styreformer, som var fremherskende i det gamle Grækenland fra omkring 700 f.v.t., og forklar hvad de hver i sær stod for
 - a. Demokrati: Folkesyre
 - b. Aristokrati: Eliten/overklassen har den politiske magt
 - c. Tyranni: Enehersker
1. Hvordan var Sparta speciel i den henseende? (= Hvordan var den spartanske styreform?)
 - a. I Sparta havde de kongedømme - de var styret af to konger fra to forskellige slægter
 - b. 30 mands-rådet styrer byen, består af de to konger + 28 mænd over 60 (her ligger magten)
 - c. Folkeforsamlingen, hvor de mandlige borgere kunne deltage
1. Hvilke(n) styreform(er) havde Athen?
 - a. 600 f.Kr - 450 f.Kr. gik udviklingen fra aristokrati til demokrati
1. Hvem var Solon, og hvilken indflydelse har han efter sigende haft på det athenske samfund?
 - 594 f.Kr., inddeler athenerne i formueklasser:
 - i. 2 rigeste klasser (rytteriet)
 - ii. 3 rigeste: fodfolket (hoplitter)
 - iii. Den fattigste borgerklasse fungerede som arbejdssoldater
1. Beskriv grundprincipperne i det athenske demokrati
 - Direkte demokrati:
 - i. Borgerne (voksne mænd over 20) deltager i **Folkeforsamlingen**
 - ii. Folkeforsamlingen mødes 40 gange om året og enhver kan få ordet
 - iii. Lovforslag bliver behandlet og afgjort ved håndsoprækning
 - iv. Lovforslag er blevet fremlagt af **Folkerådet** (den daglige ledelse), bestående af 50 mand fra hver af de 10 fyle (geografisk område), altså 500 mand i alt udvalgt ved lodtrækning
 - v. **Embedsmænd** blev også valgt ved lodtrækning (bl.a. archonter)

- vi. **Strateger** (hærfører) bliver udvalgt blandt dem, der har forstand på militær
- vii. **Folkedomstolen** er den dømmende magt: 600 mand fra hver fyle udpeges ved lodtrækning, altså 6000 i alt

1. Hvilke træk ved dette demokrati synes du er gode, og hvilke er dårlige? Inddrag citat 4 og 5
2. Forklar forskellen på den form for demokrati man havde i Athen (=direkte demokrati) og den form for demokrati vi har Danmark og andre moderne vestlige lande (=repræsentativt demokrati). Brug gerne nettet til at finde information om sidstnævnte.

Perserkrigene

Hvem var perserne?

Folk fra det nuværende Iran

Hvornår foregik perserkrigene, og hvordan blev de opfattet af grækerne dengang (og af europæerne i senere tider)?

490 f.Kr. til 449 f.Kr. Dengang blev perserne opfattet som slaver under deres konge. Krigene blev opfattet som en kamp mellem frie, græske bystater og et despotisk, persisk styre. I senere tid blev krigene et symbol på Europas, frie styres kamp mod Asiens despotiske styre.

Nævn de vigtigste begivenheder i perserkrigene i kronologisk rækkefølge

545 f.Kr.: Perserne invaderer de græske byer på Lilleasiens kyst

500 f.Kr.: De græske byer gør oprør, med støtte fra Athen

I 490 f.Kr. sender perserne en hær afsted mod Marathon. Athenerne vinder slaget.

I 480 f.Kr. besatte perserne Athen, men da indbyggerne var blevet evakueret, havde de stadig deres flåde intakt. Perserne kunne ikke bruge landvejen til Sparta, da spartanerne havde bygget en forsvarsmur, så derfor brugte perserne søvejen. Her blev de slået ned af athenernes flåde.

Nu var perserne fanget i Grækenland, og kongens søn, Xerxes, som havde ledet slaget, rejste hjem.

I 479 f.Kr. besejrede grækerne persernes hær.

I 449 f.Kr. sluttede perserne og grækerne fred, fordi perserne opgav herredømmet over de græske byer i Lilleasien.

Hvem kæmpede imod hinanden i Den Peloponnesiske Krig (÷431 - ÷404), og hvorfor opstod den?

Athen og Sparta, fordi spartanerne var blevet urolige over for athenernes store magt.

Sparta allierede sig med perserne for at vinde over Athen. (og de vandt)

Spændinger mellem Athen og Sparta efter perserkrigene.

Athen ledede det deliske søforbund mens Sparta ledede det peloponnesiske forbund.

Hvilke konsekvenser fik Den Peloponnesiske Krig for de græske bystater?

Begge byer var meget svækkede. Perserne gen-overtog de græske byer i Lilleasien. I 338 f.Kr. overtog Makedonien de græske bystater. Det betød afslutningen på de græske bystaters storhedstid.

Alexander den Store (af Lena Vejen Knudsen)

1. Hvem var Alexander den Store og hvad er hellenisme?

- Konge i Makedonien
- Makedonerne var ikke grækere men stærkt præget af den græske kultur og sprog
- Kong Filip havde f.eks. Givet sin søn Alexander Aristoteles (stor græks filosof) til lærer
- Han overtog tronen fra sin far i -336 (20 År) han blev 33 år gammel (-323)
- Erobrede han store dele af verden (Erobrede Lille Asien, Ægypten, Persien, Makedonien)
- Spredte den græske kultur med ham
- Grundlagde byen Alexander
- Forsøgte at forene græske kultur med ikke græske kultur
- Riget gik opløsning efter hans død
- Hellanisme:
- At den græske kultur og sprog bliver spredt til ikke græske steder
- Den periode hvor græsk kultur prægede ikke græske samfund kaldes hellenisme

2. Hvilken religion betroede grækerne sig til? Hvordan adskiller denne gudedyrkelse sig fra den moderne kristne? Inkluder gerne kilde 8, "Sofokles' Ødipus" i besvarelsen.

- Den græske mytologi
- Polyteister = de har mange guder (den vigtigste Zeus og derefter hans søn)
- Hver by havde deres egen beskytter af form af en gud eller gudinde
- Guderne ligner mennesker med svagheder og lidenskaber men til forskel fra menneskene er de evige og udødelige
- De græske guder var ikke almægtige og altvidende som de monoteistiske religioner guder fordi der var så mange af dem
- Athen var under beskyttelse af pallas Athene = Zeus datter som var videnskabens og vusdommens gudinde
- Gudernes mennesker karakterer så man bl.a. ved at de kunne forelske sig i menneskelige væsner og avle børn med dem
- For grækerne var guderne magter man forholdt sig og søgte hjælp hos i dette liv
- Det gjaldt om at vinde gudernes gunst og undgå deres vrede.
- Hvis man skulle formidle guderne lavede man ofringer og var lydige
- Hero = græsk halvgud

Orakler

- Man kunne undersøge gudernes vilje via orakler og varsler som kunne tolkes af præster og vismænd
 - Ved store beslutninger spurgte grækerne ofte oraklet i Delfi, hvor en præstinde besvarede de spørgsmål hun blev stillet
 - Svarende var dog ofte uklare og i billedsprog så det afhang af hvordan man

tolkede svaret

- Derfor kunne folk også finde på at sprøge igen fordi de var utilfredse med deres svar i håb om et bedre resultat

Kilde 8

- Man kan se respekten for guderne
- Hvis ikke Guderne er sandhed giver det jo ingen mening at gøre tingene

I forhold til Kristendommen:

- Der var ingen forestilling om frelse eller fortabelse
- Forsyndede man sig mod guderne blev det straffet i dette liv
- Kristendommens Gud har ingen menneskelig træk og straffer ikke menneskene direkte. (Griber ikke ind på samme måde)
- Vi har en Gud de havde mange Gud
- Kristendommens Gud avler ikke med mennesker

3. Hvad bestod den fornuftsbaserede, rationelle tænkning, som i høj grad har præget eftertidens syn på det antikke Grækenland af og hvilken indflydelse fik den på sin eftertid?

- Nysgerrig, stillede spørgsmål til hvordan verden hængte sammen
- Prøvede at svare på spørgsmål via logik
- De udviklede matematikken og grundlagde fysikken
- Romerne hjalp til med denne udvikling og holdt fast i det grækerne sagde.
- I mange områder var Aristoteles en autoritet på mange områder inden for astronomi, biologi og politik.
 - I hele middelalderen læste man Aristoteles for at få svar på tvivlsspørgsmål
 - Først omkring år 1500 begyndte Europa at frigøre sig fra Aristoteles svar og tænkning
- FILOSOFI = KÆRLIGHED TIL VISDOM

4. Hvilken betydning har græsk historie haft for eftertiden og kan man lære noget af de græske bystaters historie? Inkluder her kilderne 9 og 10 i jeres besvarelse

- Den vestlige europæiske civilisation har altid spejlet sig i det antikke Grækenlands kultur
- Videnskab, kunst, idealer om åndelig pga. politisk frihed
- Vi har tilpasset datidens demokrati til vores forhold og muligheder i dag
 - Men det har grundform i Grækenlands demokrati
- Den meget tilgængelighed har gjort det muligt at gøre vores demokrati lige så direkte som det var dengang men vi gør det ikke for det passer ikke til vores samfund i dag.
- Vi har taget de dele som vi kan bruge til vores samfund

Er der modsætninger mellem grækernes naturvidenskabelige tænkning og deres

religiøsitet?

De undersøgte naturen og ville finde ud af, hvordan naturen opførte sig, men samtidig troede de også på, at guderne styrrede det hele

Romerriget

Romerriget

- Fra 753 f.Kr. til 476 e.Kr.
- Udviklede sig fra at være en bystat til et imperium
 - Omfattede hele Middelhavsområdet
 - Nåede i sin største udtrækning fra Skotland til Sahara og fra Irak til Atlanterhavet
- Eksisterede i mere end 500 år
- Styreformen begyndte som en republik med demokratiske træk men blev til et autoritært kejserdømme
- Romerriget overførte den græsk-romerske kultur til Central- og Vesteuropa
- Romerne overførte mange ting til os:
 - Organisering (infrastruktur etc.)
 - Kristendom
 - Latinske sprog

Den tidlige bystat fra 753 f.Kr. til 300 f.Kr.

- I den græske kolonisationsperiode (750 f.Kr. til 550 f.Kr.) slog mange grækere sig ned på den sydlige del af den italienske halvø og Sicilien
 - Her opstod stærke og velstående græske bystater: Napoli, Syrakus, Tarent
- Den nordvestlige del af halvøen var beboet af etruskerne
 - De var organiserede i et løst forbund af bystater
 - Deres kultur var højt udviklet og de havde livlige handelsforbindelser med grækerne
- Latiumsletten lå mellem de græske kolonier i Syditalien og etruskerne
 - Her lå flere mindre byer, bl.a. Rom
- Roms grundlæggelse dateres til 753 f.Kr., men der har været bebyggelse før
- I 600-tallet f.Kr. ved Rom og de øvrige byer i Latium under etruskisk kontrol og kongen i Rom var etrusker
- Ifølge romerske sagnhistorier gjorde romerne oprør og dræbte den sidste etruskiske konge i 509 f.Kr., hvorefter Rom blev en republik
- Republikken var for de romerske borgere ensbetydende med de frie borgeres styre
 - "Rex" var et forhadet skældsord
 - Under en konge var der undersåtter, men i en republik var alle lige

Republikkens styreform

- I de første århundrede var befolkningen skarpt opdelt i:
 - Patriciere
 - Den fornemme fødselsadel
 - De store jordbesiddere
 - Nedstammede fra kongetidens ledende stælger
 - 5-10% af befolkningen
 - "Patricier" stammer fra "pater" - fader
 - De stillede med "byens fædre"
 - Havde eneret til embeder
 - Kontrollerede domstolene

- Plebejere
 - Måtte ikke gifte sig med patriciere
 - Var socialt og økonomisk en meget sammensat gruppe
 - Hovedparten: almindelige bønder
 - Også: håndværkere, handlende
 - Havde ikke ret til at deltage i det offentlige liv
- Den centrale politiske institution var senatet
 - Medlem: når man havde været højtstående embedsmand
 - Senatorerne sad på livstid
 - Var kun rådgivende, men deres råd blev ofte fulgt pga. nedenstående:
 - Repræsenterede de stærkeste familier
 - Udgjorde statens samlede politiske erfaring
- Embedsmænd blev valgt til at varetage statens daglige styre.
 - Valgtes af folkeforsamlingen for ét år ad gangen og havde altid mindst én kollega (for at begrænse den enkelte embedsmands magt)
 - Ulønnede
 - Kun velhavene patriciere, der kunne leve af deres jordejendomme, kunne fungere som embedsmænd
 - To konsuler var overordnede embedsmænd og lederne af regeringen
 - De havde "imperium" - ret til at give ordre
 - Ledede hæren i krig
 - Prætorer blev valgt efter 366 f.Kr.
 - Konsulernes stedfortrædere
 - Forvaltede domstolene
 - Kvæstorerne
 - Forvaltede statens finanser
 - Ædilerne
 - Sørgede for lov og orden i byen
 - Organiserede religiøse fester mv.
 - Censor
 - Var meget vigtigt
 - Opdelte folk i formueklasser
 - Formueklasser var afgørende for hvilken form for militærtjeneste du skulle gøre og hvor meget ens stemme betød i folkeforsamlingen
 - Diktator
 - Der var mulighed for at vælge en diktator for et halvt år
 - Al magt var samlet hos en diktator
- Folkeforsamlingerne
 - Plebejernes politiske indflydelse lå her
 - Folkene kunne kaldes sammen efter forskellige principper
 - Folkeforsamlingen valgte embedsmænd og vedtog lovene
 - Kun embedsmænd kunne fremsætte lovforslag til for folkeforsamlingen
- Centurieforsamlingen
 - Den vigtigste folkeforsamling
 - Opdelt i skatteklasser - jo rigere man var, jo mere talte ens stemme
 - Hvis de rige var enige havde de flertallet i folkeforsamlingen

Kampen mellem patriciere og plebejere

- Patricierne gav gradvist plebejerne flere og flere rettigheder

- Plebejerne stillede nemlig med den store mængde almindelige fodfolksoldater
- Nogle plebejere var blevet så rige, at de økonomisk havde mulighed for at varetage et ulønnet embede, så hvorfor skulle de ikke have lov til det?
- I 494 f.Kr. fik plebejerne lov til at vælge to "folketribuner" på deres egen folkeforsamling
 - Folketribunerne havde magt til at nedlægge veto mod beslutninger taget af embedsmænd, senat og folkeforsamling
- I 445 f.Kr. ophævedes forbudet mod ægteskab mellem plebejere og patriciere
- I 366 f.Kr. valgtes en første plebejer til konsul
- I 287 f.Kr. fik plebejernes folkeforsamling ret til at vedtage love
- Afskaffelsen af patriciernes monopol gjorde ikke Rom til en mere demokratisk stat, for der opstod en ny politisk overklasse (de gamle patricierslægter og de mest velhavende plebejerslægter)
 - Denne nye overklasse kaldtes nobiliteten
 - Rige, jordejende slægter, hvis medlemmer administrerede deres jordegods og beherskede republikkens politiske liv, men som ikke nedlod sig til personligt at drive almindelig forretningsvirksomhed
 - Den eneste respektable indtægtskilde ansås for at være indtægt af jordejendom
- Det var vanskeligt for folk at blive valgt til embeder
 - En konsul, der ikke tilhørte nobiliteten kaldtes en "homo novus" - en ny mand
 - Undtagelsen, der bekræftede reglen
 - En homo novus skulle være "mere" end en normal mand - bevise, at han var noget
- De borgere, der ikke tilhørte nobiliteten (ofte meget rige) var riddere
 - De skulle stille med rytteri til republikkens forsvar
- Resten at Roms borgere blev stadig kaldt plebejere

Patroner og klienter

- Den romerske politik var ikke en kamp mellem de sociale klasser
- Det almindelig politiske liv i Rom bestod af forskellige nobilitetsfamiliers konkurrence om magt og politisk indflydelse
 - Det drejede sig om at have mange klienter og stærke venner
- Klient
 - En borger fra de lavere klasser, der var bundet til sin patron i et troskabsforhold
 - Patronen gav sin klient beskyttelse og økonomisk hjælp
 - Klienten var forpligtet til at støtte sin patron i hans politiske og private liv
 - Stemme på ham
 - Hjælpe hans valgkamp
 - Stå til rådighed i private økonomiske forretninger
- Forholdet patron-klient var primært et moralsk bindende forhold, men anderkendtes også i den romerske lov
- En patron kunne idømmes bøde for at svigte en klient
- Man kunne ikke gøre sig gældende i det politiske liv, hvis ikke man havde et antal klienter - et "clientela"
- Man skulle også have venner blandt sine ligemænd i nobiliteten
- Jo flere klienter en patron havde, jo mere attraktiv var han som "ven"
- En alliance mellem stærke familier kunne have afgørende indflydelse på valg af embedsmænd

- Patron-klient-strukturen skar igennem de sociale lag

Fra bystat til verdensmagt

- Rom var ikke en stor by
- I 400-tallet f.Kr. startede en række krige, der samlede Italien under Roms herredømme
 - Romerne havde ikke en ekspansionsplan, men reagerede på trusler fra fjendtligsindede bystater og stammer
- Ca. 340 f.Kr. var Latium samlet under Rom
- Ca. 300 f.Kr. var de samnitiske bjergstammer i Appenninerne besejret
- I 267 f.Kr. havde Rom også herredømmet over de græske bystater i Syditalien
- De besejrede bystater fik status af romerske forbundsfæller
 - De fik lov til at styre deres egne indre anliggender, men skulle følge Rom i udenrigspolitikken
 - Skulle stille med soldater når Rom havde brug for det
- For at sikre forbundsfællernes loyalitet beslaglagte romerne en del af deres jord, som brugtes til at bosætte kolonier af romerske borgere

De puniske krige fra 264 f.Kr. til 146 f.Kr.

- Karthagerne var stormagten i den vestlige del af Middelhavet
 - Karthago var en bystat i Nordafrika (nuværende Tunis)
 - Grundlagt af fønikerne kort efter 800 f.Kr.
 - Fønikerne var et semitisk folkeslag og havde hjemme i det nuværende Libanon
 - Omkring 260 f.Kr. herskede Karthago over det nordafrikanske kystområde, den sydøstlige del af Spanien og den vestlige halvdel af Sicilien
- Rom ville underlægge sig de græske bystater på den østlige side af Sicilien, men det ville Karthago også
- Rom kæmpede mod Karthago om både Sicilien, men også selve herredømmet over den vestlige del af Middelhavet
- Tre krige - kaldtes de puniske krige, fordi romerne kaldte karthagerne for punere
- Første puniske krig (264 f.Kr. til 241 f.Kr.):
 - Romersk sejr
 - Karthago afstod Sicilien, Korsika og Sardinien
 - Karthagerne forberedte sig på et nyt opgør mod Rom og udvidede deres herredømme i Spanien og fik således erstatning for det tabte territorium
- Anden puniske krig (218 f.Kr. til 201 f.Kr.):
 - Karthagernes feltherre, Hannibal, gik til angreb på romerne
 - Hannibal førte sin hær fra Spanien gennem Sydfrankrig og over Alperne ned i Italien
 - Få af hans krigselefanter klarede turen
 - Hannibal besejrede romerne i en række slag
 - I 15 år opholdt han sig i Italien med sin hær, men havde ikke ressourcer til at indtage Rom
 - Romerne sendte en hær over til Afrika og Hannibal blev kaldt tilbage til Karthago
 - I 202 f.Kr. blev han besejret i Karthago
 - I 201 f.Kr. lovede Karthago, ved fredsslutningen, ikke at gå i krig mod Rom,

- uden deres tilladelse samtidig med, at de måtte afstå Spanien
- Tredje puniske krig (149 f.Kr. til 146 f.Kr.):
 - Romerne var ikke tilfredse, de ønskede Karthago udslettet
 - De romerske legioner gik i land i Nordafrika og besejrede Karthago
 - Byen blev totalt jævnet med jorden og det tidligere Karthago blev underlagt Rom

Rom som Middelhavsverdenens hersker

- Efter 200 f.Kr. var Rom Middelhavets stærkeste magt
- Rom sørgede for, at der ikke kunne opstå en truende stormagt eller et tilsvarende forbund af stater
 - Makedonien, der i 338 f.Kr. havde undertvunget sig de græske bystater, blev besejret i 168 f.Kr.
 - Makedonien, Grækenland, Vest-Lilleasien blev underlagt Rom.
- Områderne uden for Italien, som Rom erobrede, fik status af provinser
 - De blev styret af en udsendt romersk embedsmand, en statholder, som blev udpeget af senatet
 - Skulle ikke stille med militær, men betale skat
 - De enkelte bystater var selvstyrende, men kunne ikke føre nogen selvstændig udenrigspolitik - måtte underordne sig direktiver fra statholderen

Årsager og konsekvenser

- Romerne selv begrundede deres store magt i deres moralske kvaliteter
- Dog besad romerne nok ikke større moralske kvaliteter end deres naboer
- Staten Rom var dog afhængig af deres borgeres patriotisme
- Roms militære tradition startede da de som lille republik konstant måtte forsvare sig
- Romerne var også meget smidige i administration
 - De besejrede italienske bystater fik gode vilkår som forbundsfæller
 - Nogle byer fik status af romersk statsborgerskab
- I 89 f.Kr. gjorde forbundsfællerne oprør mod Rom, fordi de ville ligestilles, og efter krigen gav Rom efter og alle italienske forbundsfæller fik romersk statsborgerskab
- Romerne veg ikke tilbage for at bruge brutale straffemetoder, hvis det var nødvendigt
 - I 133 f.Kr. belejrede romerne en by i Spanien, og 400 unge mænd fra nabobyen talte for at komme deres landsmænd til hjælp, men romerne huggede hænderne af dem alle sammen, fordi det virkede mere afskrækkende end ordinær henrettelse

Rigdom og slaver forandrer samfundet

- Rom havde mange rigdomme pga. sejre
 - Både penge men også slaver
- Især nobiliteten, mellemklassen og ridderne blev rige på provinsernes bekostning
- Retten til skatteopkrævning blev solgt til private forretningsfolk
 - Jo mere de kunne presse ud af befolkningen, jo større blev overskuddet
 - Statholderen skulle sørge for, at skatteopkræverne ikke opkrævede for meget, men en statholder kunne bestikkes
- Rom blev centrum i en livlig handelsvirksomhed på tværs af Middelhavsområdet
 - Nobiliteten kunne af princip ikke deltage i handel, men deres klienter kunne
- Det gik hårdt ud over bønderne

- Hannibalkrigene havde ødelagt manges landbrug
- Mange var værnepligtige, og kunne ikke passe deres landbrug
- Der importeredes store mængder korn fra Sicilien, som konkurrerede med de italienske bønder
- Stadig flere og flere bønder opgav deres eget landbrug og flyttede til Rom, hvor de blev en del af underklassen
 - Deres jord købtes af overklassen, som omlagde produktionen fra korn til oliven og vin
 - Deres godser blev drevet med slavearbejdskraft, under ledelse af en forvalter, der ofte selv var slave

Gracchernes reformforsøg

- Bondestandens krise var også et militært og politisk problem
 - Når en bonde mistede sin gård kunne han ikke længere gøre militær tjeneste, fordi han ikke selv kunne sørge for udrustning
 - Den voksende proletariat i Rom var en kilde til politisk ustabilitet
 - På folkeforsamlingen for plebejere var bønderne også med, og de var ikke opdelt i indkomstklasser - derfor havde de også noget at skulle have sagt
- Bondestanden kunne kun reddes, hvis staten tildelte bønderne jord
 - Staten ejede meget jord, men den var tildelt nobilitetsfamilier
- I 133 f.Kr. fik plebejertribunen Tiberius Gracchus vedtaget en lov på plebejernes folkeforsamling, om at inddrage offentligt ejet jord og udstykke den til jordløse romerske borgere
 - Tiberius provokerede overklassen, fordi han ikke brugte den "rigtige" folkeforsamling og fordi han ikke rådførte sig med senatet først
 - Han blev slået ihjel under uroligheder iscenesat af en gruppe senatorer
- På trods af Tiberius' død fortsatte jordudstykningsen, og 10 år senere forsøgte hans bror, Gaius Gracchus, at videreføre reformpolitikken
 - Han byggede også på plebejernes folkeforsamling og provokerede senatet
 - Det kom til borgerkrigslignende tilstande i 121 f.Kr., og Gaius lod sig dræbe af en slave, for ikke at falde i sine fjenders hænder
- Senatorerne opfattede dengang Gracchernes som revolutionsledere, der stræbte efter politisk herredømme

Republikkens undergang fra ca. 107 f.Kr. til 14

- Republikkens styreform kunne ikke rumme overgangen fra bystat til verdensmagt
 - I næsten 100 år var Rom præget af voldsomme konflikter og borgerkrige
- Republikken blev afløst af kejserdømmet
 - Udgangspunktet var en hærreform, som Gaius Marius (politiker og hærfører) i 104 f.Kr. indførte
 - At mangel på bondesoldater indførte Marius en hær, hvor fattige proletarer kunne melde sig og blive professionelle
 - Efter militærtjenesten udskrev hærføreren jord og ejendom til soldaterne
- Hærførerne fik nu stor magt
 - En hær kunne fx bruges til at gennemføre et militærkup
 - De pensionerede soldater var hærførerens klienter
- Den politiske kamp udspillede sig mellem to grupper inden for den herskende elite:

- Optimaterne - "de bedste"
 - Byggede på senatet
- Populærene - "de folkelige"
 - Søgte magt gennem folkeforsamlingen, lige som Graccherne
- De ledende politikere brugte deres hær (de var også feltherrer) til at sikre sig magten og derefter udrydde deres politiske modstandere

Triumviratet - og Cæsars diktatur

- I 60 f.Kr. indgik de tre stærkeste politikere og hærførere i Rom en alliance (triumviratet - tremandsgruppen)
 - Pompeius: haft kommandoer i bl.a. Spanien og Lilleasien
 - Crassus: Roms rigeste mand; havde ledet nedkæmpelsen af slaveoprør i 71 f.Kr.
 - Cæsar: ledende popular; havde haft militær kommando i Spanien
- Deres klientskare var så stor, at de kunne styre staten, hvis de var enige
- I 53 f.Kr. blev Crassus dræbt under en krig i Mellemøsten
- Cæsar var statholder i Gallien fra 59 f.Kr. til 49 f.Kr.
 - Gennemførte en serie vellykkede felttog, der bragte nuv. Frankrig og Belgien under Rom
- Cæsars felttog styrkede hans position og Pompeius og senatet valgte at forhindre ham i at tage magten
- Cæsar valgte dog at marchere mod Rom med sine soldater
- = borgerkrig = Cæsar sejrede, udnævntes til diktator i 47 f.Kr. og diktator på livstid i 44 f.Kr.
- Cæsar gennemførte reformer, der styrkede hans egen magt og svækkede nobilitetens
 - Udnævnte en række af sine egne folk til senatet og gav borgerskab til mange provinsbyer, der havde hjulpet ham under borgerkrigen
- En stor gruppe senatorer lavede en sammensværgelse mod ham og dræbte ham ved et attentat den 15. marts 44 f.Kr.
 - De havde mistanke om, at han ville gøre sig selv til konge
- I stedet for at redde republikken udløste attentatmændene i stedet en borgerkrig

Augustus - den første "Cæsar"

- Cæsars adoptivsøn hed Octavian
 - Stod som arvind til Cæsars enorme formue og hans klienter
- Han nedkæmpede, sammen med Cæsars næstkommanderende, Antonius, Cæsarmorderne
- Octavian og Antonius delte magten - Octavian herskede over vesten, Antonius over østen
- Der udbrød snart krig mellem de to
- Antonius havde allieret sig med den hellenske ægyptiske dronning, Cleopatra
 - Cæsar havde fået hende indsat
 - Hun tilhørte den makedonske herskerslægt ptolemæerne
 - Havde haft herredømmet i Ægypten siden 323 f.Kr.
 - Cleopatra havde fået en søn med Cæsar, og med Antonius fik hun 3
 - Octavians propaganda: Antonius og Cleopatra ville skabe et selvstændigt rige
- Antonius og Cleopatra begik selvmord efter at være blevet besejret i et stort søslag ved Actium vest for Grækenland

- Cæsar og Cleopatras søn, Cæsarion, blev dræbt på Octavians kommando
- I 31 f.Kr. var Octavian hersker over Rom
- Octavian lod republikken fortsætte, dog lå den reelle magt nu hos Octavian, der tog sig navnet Cæsar
 - Senere fik han hædersnavnet Augustus - den ophøjede
- Augustus' magtressourcer var overvældende
 - Legionernes øverstkommanderende
 - Enorm klientskare og formue
 - Ægypten var blevet gjort til hans privatejendom
- Reelt var han behersker (hans ord var lov), men han fremstillede sig som republikkens frelser og velgører
- I 14 døde Augustus (herskede i over 40 år)
 - I denne periode havde Romerriget ingen indre konflikter
- Forestillingen om en tilbagevending til republikken var opgivet
- Rom havde nu enmandsstyre - navnet Cæsar var blevet en titel - KEJSER

Kejsertiden fra 14 til 193

- Augustus' stedsøn, Tiberius, blev Augustus' efterfølger
- Fra 14-68 blev kejserdømmet i Augustus' slægt
- Ingen stabil tradition for tronskifte
 - Mord, tvunget selvmord etc. var normalt
- Fra 96-193 fungerede "adoptivjesersystemet", hvor den siddende kejser udvalgte sin efterfølger og adopterede ham
 - Senatet skulle godkende en ny kejser

Romerrigets højdepunkt

- Romerrigets ekspansion fortsatte
- I år 9 blev en tiendedel af Roms væbnede styrker slået ihjel af den tidligere romerske, nu germanske, hærfører Arminius (germansk lejesoldat)
 - Efter dette nederlag opgav romerne at trænge længere frem mod nordøst
- Da Mauretanien, nuværende Marokko, blev en del af Romerriget i 42 havde romerne nu hele herredømmet langs Middelhavets kyster
- Grænser:
 - Nordøst: Grænsen til Skotland
 - Syd: Sahara-ørkenen
 - Øst: Eufrat-floden i det nuværende Irak
 - Vest: Spanien

- Størst udbredelse: 107

Romaniseringen

- Den østlige del (græskpåvirket) var højtudviklet
- Den vestlige del havde ingen eller meget lidt bykultur
- Overalt, hvor romerne kom byggede de byer
 - London, Paris, Lyon, Strasbourg, Bordeaux, Köln, Wien, Budapest
- Oftest opstod byerne som befæstede romerske militærlejre
- Romerriget blev et system af selvstyrende, men kontrollerende bystater
 - Hver bystat havde sin lov udstedt af kejseren
- Alle byerne opstod efter romersk design
 - Centralt torv, forum, rådhus, teater, badeanstalter, templer, areaner, væddeløbsbaner etc.
 - Akvædukter
 - Både i det kolde nord og varme syd blev husene bygget i romersk stil (søjlegange)
- Alle byerne blev bundet sammen af et enormt vejnet, hvor der med regelmæssige mellemrum var rejestationer til overnatning
- Overklassen i de nye romerske byer lærte sig latin og efterlignede romersk livsstil
 - De fik efterhånden romersk statsborgerskab og var både borgere i deres egen by og i Rom
- I 212 gav kejseren alle indbyggere i imperiet romersk statsborgerskab
- I Frankrig, Spanien, Portugal og Rumænien veg de lokale sprog for latinske dialekter
 - Start på udvikling af de romanske sprog
- Der var indlysende fordele ved at være en del af imperiet - kejseren bekymrede sig ikke om lokale oprør

Romerne, germanerne - og Danmark

- Romersk påvirkning nåede også ud over rigets grænser
- Romerne var ofte i konflikt med germanerne, og de valgte derfor at holde kontakt med dem
- Romerne kendskab til Danmark, der dengang var beboet af germanerne, var yderst begrænset
- Romerne lejede soldater af germanerne
- Germanerne har højst sandsyneligt kunne sælge slaver, rav og skind til romerne

Grænserne trues - soldaterkejserne 193-285

- Det krævede store ressourcer at opretholde de lange grænser
- I 230'erne blev romerne stillet overfor farlige trusler
 - I øst: det persiske partherrige
 - I nord: germanerne
- I den vestlige del af imperiet faldt indbyggertallet markant og det var derfor svært at finde de fornødne soldater indenfor rigets grænser
 - Flere og flere lejesoldater fra germanerne
- I 193 var adoptivkejserssystemet brudt sammen, og indtil 285 bestemte hærene, hvem der skulle være kejser
- Den ene kejser afløste den anden ved militærkup og snart ene armé snart den anden udråbte deres hærførere til kejsere
- Både en araber, en afrikaner og en germaner nåede at blive kejsere som kulminationen på en militær karriere
- Kejsernes gennemsnitlige regeringsperiode var 2,5 år, og nogle kejsere nåede ikke at ankomme til Rom, før de var blevet væltet
- Flere gange havde man mere end én kejser på samme tid

Stabilisering og sammenbrud 285-476

- Slutning af 200-tallet: situationen blev stabiliseret
- I 284 blev Diocletian udråbt til kejser af sine tropper og året efter gjorde han en ende på anarkiet
- Diocletian delte riget i fire dele
 - To styredes af sideordnede kejsere med titlen Augustus
 - To styredes af underordnede medkejsere med titlen Cæsar
- Da Diocletian trak sig tilbage udbrød der borgerkrig mellem de øvrige kejsere
 - Sejrherren hed Konstantin (306-337) og han fortsatte reformarbejdet
- Den kejserlige enevælde nåede sit højdepunkt
 - Der indførtes ceremonier, hvor man gjorde knæfald for kejseren
 - Det blev ved lov påbudt at ofre til kejseren
- Augustus var "folkets tjener og førstemand" - Diocletian og hans efterfølgere var "statens og folkets herre og hersker": dominus
- Byernes selvstyre blev en illusion
 - Manglen på soldater løstes med tvang og kontrol
- Håndværkere fik forbud mod at forlade deres håndværk og byen og blev også sat til at lave bestemte varer
- Bønder fik forbud mod at forlade deres jord
- Diocletian bekæmpede inflation ved at fastsætte maksimumspriser og minimumsløn

Fra Rom til Konstantinopel

- Da der ikke længere var tale om erobringskrige, men forsvarskrige, kom der stadig færre slaver til det vestlige rige
 - Godsejere begyndte at forpagte jorden til småbrugere (ofte tidligere slaver eller børn af slaver)
- Bykulturen i vest blev opgivet
- Den østlige del blev i stigende grad kerneområdet
- Konstantinopel flyttede hovedstaden fra Rom til en nybygget by ved Bosporud, kaldt Konstantinopel (i dag Istanbul)

Kristendommens sejr

- Den romerske gudeverden var stærk præget af den græske
- Romerriget var åben overfor nye religioner
- I slutningen af det første århundrede begyndte kristendommen at brede sig fra Palæstine
- Kristendommen var en anderledes religion end dem, romerne kendte
- Totalitære stater er altid på vagt overfor organisationer, de ikke selv kontrollerer
 - Kejserne var også på vagt overfor kristendommen, fordi biskopper førte tilsyn med menighederne
- I 64 startede den første kristenforfølgelse under Nero
 - De blev anklaget for at have sat ild til Rom
- Først omkring 200 blev forfølgelserne systematiske og omfattede hele riget
- I 202 forbød kejseren folk at konvertere til kristendommen
- I 258 indførtes der strenge straffe for folk, der ikke deltog i ofringerne til guderne
- I 311 og 313 blev der udstedt love om religionsfrihed for de kristne
- Kejser Konstantin den Store blev i 337 døbt på sit dødsleje
- I 391 og 392 forbød kejser Theodosius alle andre religioner end kristendommen
- En afgørende grund var kristendommens gennemslagskraft

Folkevandringerne opløser riget i vest

- I 395 blev Romerriget permanent delt i vest og øst
- I slutningen af 300-tallet var germanerne igen begyndt at presse romerne i nord
 - Anledning var det asiatiske folkeslag hunnerne, der fra ca. 350 var trængt hængende frem i øst
- Romerne tillod at germanerne bosatte sig på romersk land, hvis bare de ydede krigstjeneste
 - Fx frankerne
- I 406 var en germansk stamme (visigoterne) trængt ned i Italien og tropperne fra Rhingrænsen blev tilkaldt
- Dette efterlod Rijnområdet næsten ubeskyttet
- Om vinteren krydsede store germanske folkemængder den tilfrosne flod og frankerne kunne ikke stoppe dem
- De germanske stammer slog sig ned i riget og etablerede uafhængige høvdingedømmer og stammeområder i Gallien, Spanien og til sidst Italien
- Fra 476 var der ingen kejser i Rom og det vestromerske rige var blevet afløst af en række germanske kongedømmer
 - Den romerske bykultur gik i opløsning
- Det østromerske rige levede videre som en græsk imperium indtil 1453, hvor tyrkerne erobrede Konstantinopel, der blev omdøbt til Istanbul

Vikingetiden

Vikingetid: ca 800-ca 1050

Perioden hvor "Danmark blev født".

- Opførslen af de 2 jellingesten.
 - Den lille: 950 af Gorm den Gamle
 - Den store: efter 960 af Harald Blåtand
-
- Magt:
 - Stærk centralmagt fra midten af 900-tallet
 - Inden da: konkurrerende stormandsslægter
 - Geografisk udstrækning omkring år 900:
 - Jylland
 - Norge (noget af det)
 - Trelleborg i Slagelse, Odense, Limfjorden, Hobro = bygget samtidig efter samme model
 - Disse områder har også hørt til Danmark
 - Samfundslag/klasser:
 - Overklassen (de få)
 - Frie bønder (størstedelen af befolkningen)
 - Trælle
 - Kvinderne havde større status end i andre kulturer
 - Militær:
 - Vikingeskibet
 - Trelleborg
 - Dannevirke
 - Religion:
 - Asatro (nordiske guder)
 - To sideløbende religioner
 - Kristne: kongen/overklassen (efter 960)
 - Asatro: den almindelige befolkning
 - Skriftlighed:
 - Ikke særligt mange skriftlige kilder
 - Særligt ydre kilder
 - Runer/norrønt
 - Sagaer
 - Først nedskrevet ml. 1100 og 1300
 - Ikke så pålidelige som skriftlige kilder
 - Udenrigspolitik - hvorfor vikingetogter?
 - Økonomiske motiver (skaffe penge)
 - Overbefolkning
 - Planlagte politiske erobringer (efter 1000)
 - Religion (i asatroen skulle man helst dø på slagmarken)
 - Eventyrlyst
 - Klimaforringelse
 - Uenigheder mellem de ledende slægter
 - Konsekvenser:
 - Erobring af England i 1013 (Svend Tveskæg)

- Vikingetidens afslutning:
 - 1066: Normandiet erobrer England
 - 1086: Knud den Hellige bliver myrdet
- Fortolkninger af vikingetiden:
 - Danmarks storhedstid

Renæssancen

Renæssancen: meget sent - i 1500-tallet
Adelsvælde: 1536-1660 (enevælde)

Middelalderen

Middelalder: ca. 1050-1536 (reformation)

Nyskabelser i perioden

- Grundlæggelse af København
- Den katolske kirke
 - Danmark får en ærkebiskop (i Lund)
 - Korstog fra 1095
 - Omfattende kirkebyggeri (fra træ til sten)
 - Financieret gennem tiende
 - Munkeklostre
 - Slaveri forbydes af kirken
- Love / landsskabslove
 - Byerne fik deres egne love
- Hjulplow -> effektivitet -> øget produktion -> befolkningstilvækst
 - Krævede seks okser + meget dyr
- Landbrugsstrategier
 - Landsbyfællesskaber med vangebrug
- Sildefiskeri i Øresund
- Litteratur: Folkeviser
 - Underholdning for adelen

Magten

- Kongen
 - Ikke arvelig = mange konger slås ihjel
 - Fra 1282 laves en kontrakt (håndfæstning), hvor adelen dikterer nogle betingelser for kongen
- Kirken
 - Stor indflydelse
 - Rigtig meget jord
 - Stor rigdom
- Adelen
 - Vælger kongen
- Borgerne i byerne (bl.a. håndværkerne)
- Frie bønder
- Fæstebønder
 - Fæstebonden lejer herremandens jord mod betaling (landgilde)
 - Naturalier/penge
 - Hoveri
- Jordløse

Jyske lov 1241

- Blodhævn og slægtsfejder var almindelige
- Da kongemagter bliver stærkere ønsker de at stå som de svages beskytter
- Danmark fuldbyrdes som nation da vi får landskabslovene (højmiddelalder, 1150-1250):
 - Jyske Lov
 - Skånske Lov
 - Sjællandske Lov

Den tidlige middelalder (ca. 1050-1150)

- Meget urolig periode
 - Ingen klar arvefølge for kongen
 - Det var risikabelt at være konge
 - I 1104 fik Danmark et ærkebiskopsæde i Lund
 - Den sene vikingetid og tidlige middelalder var en velstandsperiode for Danmark
 - Fremskridt inden for landbruget
 - = voldsom produktionsforøgelse
 - Fisk blev populært, fordi den katolske kirke sagde, at man skulle faste fra kød alle fredage og fra fastelavn til påske
 - Byerne på begge sider af Øresund er alle grundlagt pga. sildefiskeriet
 - Enormt kirkebyggeri i perioden 1100-1250
 - 1100 = 1000 trækirker i Danmark
 - Næsten alle 2000 landsbykirker blev opført i den periode - i sten
 - 1125: tiende til kirken - finansierede bl.a. kirkebyggeriet
 - Stormændene tog initiativet og gjorde brug af bøndernes arbejdskraft
 - I slutningen af 1100-tallet blev det besluttet at opføre store monumentalkirker i Ribe, Viborg, Ringsted og Lund
 - Ca. 1100 kom munkeordnerne til Danmark
 - Opfattende klosterbyggeri
 - Benediktinerne anlagde klostrene i byerne
 - Cistercienserne anlagde klostrene i øde og naturskønne egne
 - Herreklostre: overklassens uforsørgede sønner og døtre
 - Rigmænd donerede store jordområder til klostrene
 - De blev økonomiske og politiske magtfaktorer
 - Fra ca. 1230 kom nye ordner til Danmark (tiggermunkeordnerne):
 - Franciskanerne (gråbrødre)
 - Dominikanerne (sortbrødre)
 - Opstod i opposition til de stenrige cisterciensere
 - Slog sig ned i byerne
 - Levede af at tigge almisser
 - Opnåede popularitet
 - Deres ydmyge levevis aftvang respekt
 - De tog sig af syge, svage og gamle
-
- Vikingetogterne stoppede = ikke flere trælle
 - Kirken var imod slaveri = brugen af trælle ophørte
 - Teknologisk nyskabelse: hjulploven

- Erstattede den tidligere træplov
- Økonomisk velstand = befolkningstilvækst
- Markerne blev nu anlagt i åse (lange smalle jordstykker) fordi ploven var svær at vende
 - Man var nødt til at dyrke markerne i et landsbyfællesskab
- Stormændene/herremændene udgjorde den formuende og politiske bestemmende overklasse
 - Fri for at betale skat
 - Skulle stille med væbnede mænd ved krig
 - Deres marker blev dyrket af bønderne
- Fæstebønderne var datidens middelklasse
 - De havde brugsret på jorden, men skulle betalt afgift til herremændene (landgilde) - betalt i naturalier og arbejdskraft (hoveri) eller penge
 - Kaldes feudalisme (indtil slutningen af 1700-tallet)
- Andre samfundsklasser:
 - Frie bønder
 - Jordløse
 - Absolut underklasse
- Ganske lille del af befolkningen boede i byer
 - Gamle tingsteder, hvor vikingetidens stormænd mødtes til diskussion: Lund, Roskilde, Ringsted, Odense, Viborg
 - Byer opstået som følge af gunstig beliggenhed for handel: Slesvig, Ribe, Århus
 - Handelsbyer: *-købingbyer* (Ringkøbing osv.)
 - Byer opstået i forsvar mod venderne: *-borgbyerne* (Silkeborg, Nyborg osv.)
- 1167: Biskop Absalon grundlagde en by ved købmændenes havn: København
 - Før Absalons fæstning har der været forskellige mindre bymæssige bebyggelser
 - Magthaverne fandt det nødvendigt at stå stærkt omkring det indbringende sildefiskeri og handlen i Øresundsområdet
- Byerne havde deres egne regler og blev administreret af gilder (byens rige mænd)
- Håndværkerne var organiseret i laug
 - Fastsatte hvor mange håndværksmestre af hvert fag, der måtte være i byen
 - Bestemte prisen på ydelserne
 - fungerede som socialhjælps-, begravelses- og pensionskasser for håndværkerne
- Selv byerne ved Øresund udviklede sig langsomt
- Lübeck grundlagde i 1158 Hansestædernes forbund og udkonkurrerede de små danske byer
 - Hansestæderne havde adgang til salt fra Lüneburg - forudsætning for at konservere sild
 - Havde udviklet et skib, koggen, der blev afløseren for vikingeskibet (stor last)
 - Havde adgang til sølvminerne i Harzen
- Gennem hele middelalderen var den stærke valuta lübske mark

-
- Den krævede en stærk centralmagt at erobre England i vikingtiden
 - Centralmagten var aldrig stærkere end den siddende konge
 - Ingen fast arverække = kongens død udløste slagsmål blandt kongeslægtens forgreninger om hvem der nu skulle være konge
 - Kongeslægten var den mest formuende slægt

- Betydelige indtægter i form af landgilde fra fæsterne på de mange krongodser
- Alle var pligtige til at betale ledingsskat til landets forsvar
- Kongen gjorde krav på en vis mængde pligtarbejde til bygning af fæstningsværker
- Byerne betalt afgifter og told til kongen til gengæld for handelsprivilegier
- Kongen fik de inddrevne bøder
- Kongen havde vragnet og ret til danefæ (værdier uden ejer)
- Opkrævede afgifter af sildefiskeri
- Eneret til at slå mønt
- Danmark havde ingen hovedstad
 - Kongen drog rundt mellem hans krongodser og opkrævede afgifter
 - Kongen havde ret til at indlogere sig på klostre og kongsgårde og ret til transport

Valdemarenes tidsalder (1157-1241) - Valdemar den Store kom til magten til Valdemar Sejr dør

- Opblomstringstid
 - Middelalderens hyppige interessekonflikter mellem kirke- og kongemagt blev afløst af godt samarbejde
- 1095: Paven opfordrede til korstog - det store fælleseuropæiske projekt
- Det sydlige Danmark blev ofte hærget og plyndret af venderne (fra Østersøens nordlige kyster)
 - Dette område var endnu ikke kristent og paven så derfor med velvillige øjne på danskernes forsøg på at undertvinge og kristne området
- 1170: Valdemar den Store og Absalon indtog den vigtigste by og fæstning Arkonæ
 - Højdepunktet i Valdemar den Stores regeringstid
- Danmark var et samfund på grænsen mellem det kristne og hedenske samfund
- Korstog var en forening af kirkens omvendelsestrang og kongens økonomiske interesser
- 1219: Valdemar Sejrs erobring af Estland var et korstog
 - Dannebrog er sandsynligvis en kopi af Johanitterordenen, der blev stiftet i 1125 i forbindelse med erobringen af Det Hellige Land og kom til Danmark i 1160-erne.
- Erobringen af Estland er kulminationen på denne tid i Danmarks historie
- Valdemar Sejr døde i 1241 og tronen gik til hans ældste søn
 - Hans andre ægte og uægte sønner blev forlenede til "udkantsdanmark"
 - = urolig periode i Danmarks historie
- 1282: Erik Klipping (søn af Christoffer, søn af Valdemar Sejr) måtte underskrive Danmarks første håndfæstning
 - Kongen blev underlagt en række begrænsninger af herremændene
- 1286: Erik Klipping blev myrdet - Danmarks sidste kongemord
- Morden på Erik Klipping kastede Danmark ud i en borgerkrig
 - Udmarvede økonomien
- Løsning i 1340 da Valdemar Atterdag blev konge
 - Danmark havde i mellemtiden været uden konge i længere perioder og været pantsat til holstenske grever
 - Centralmagten, der havde vokset sig stærk under Valdemarerne gik nærmest i opløsning
 - Herremændene fik mere magt og byggede borge for at forsvare deres

ejendomme

- 1240-1340: Borgens århundrede
 - Forværring af klimaet indtraf og pesten i 1349 lagde op til nye tider.
-

- 1241: Jyske Lov så dagens lys det år Valdemar Sejr døde
- Adskilder sig fra andre landskabslove fordi den er givet af kongen
 - Kon til at fungere som landets lov
- Markerer en forståelse mellem kirke- og kongemagten
- Blevet til i samarbejde mellem kongen og biskoppen af Viborg
- Påvirket af centraleuropæisk og kanonisk (kirkelig) retsopfattelse
 - Markerer totalt opgør med primitive sædvaneret og blodhævn
- Alle skulle være lige for loven
 - Det varede dog mange hundrede år før alle var lige for loven
 - Dette markerede et grundlæggende skift i den teoretiske retsopfattelse
- Jyske Lov bringer Danmark på højde med civilisationen sydpå

Reformationen 1536

- Oktober 1536: gejstlige, adelige og borgere samledes til møde i København
 - Der skulle gøres en ende på en langvarig borgerkrig i Danmark
 - Kong Christian 3. lod biskopperne fængsle og overtog deres godser og gennemførte reformationen
- Danmark brød med den romersk-katolske kirke og kirken i Danmark blev en national fyrstekirke
 - Kongenmagten var ved at skille sig af med sin stærkeste modstander gennem flere hundrede år

Christian II

- Kong Hans (1481-1513) havde ikke haft succes med at samle Kalmarunionen igen
 - Forsøgte at imødegå adelen ved at støtte sig til borgerstanden i byerne
- 1513: Hans' søn, Christian 2., blev konge (havde en tid været statholder i Norge)
- Rigsrådet gav ham en endnu strengere håndfæstning end hans fars
- Han havde haft en kærlighedsaffære med en borgerlig kvinde i Norge (af nederlandsk herkomst)
 - Nederlandene klarede sig dengang godt, og Christian blev betaget af det samfund
- En konge skulle dog helst giftes med en af kongelig herkomst (politik, ikke kærlighed)
- Christian 2. blev gift med en søster til Karl V, Europas absolut mægtigste fyrste
- Han forsøgte at støtte borgerstanden og de nederlandske købmænd
- Ville gerne genoprette unionen med Sverige
- 1520: Erobringen af Sverige
 - Gennemførte en skueproces med store dele af den svenske adel, der blev anklaget for kætteri
 - 82 svenske adelsmænd blev henrettet - *Det Stockholmske Blodbad*
- Christian 2.'s mange fjender forenede sig imod ham
- Lübeck (Hansestad) allierede sig med svenske nationalister (kongsemne: Gustav Wasa)
- Det danske rigsråd ønskede at skaffe sig af med Christian 2. til fordel for den slesvig-holstenske hertug Frederik
- 1523: Christian 2. forlader Danmark og søger tilflugt hos sin svoger kejser Karl V
- 1531: Christian 2. kom tilbage og angreb Norge
 - Han kunne ikke indtage kongeborgene og gik derfor i forhandling med Frederik 1.
 - Frederik 1. lod ham tage til fange og indsatte ham på Sønderborg Slot
 - Han spillede stadig vigtig rolle frem til sin død i 1559 pga. hans familieforbindelser
- Christian 2. blev offer for sin egen politik (tiden var ikke moden til de forandringer han ønskede at gennemføre)
 - Kunne se fornyelsen i en alliance mellem kongemagten og borgerskabet
 - Var gift med en søster til den konservative katolske kirkes vigtigste og mægtigste forsvarer.

Reformationen

- Op gennem middelalderen havde den katolske kirke monopol på den rette fortolkning af kirkelige spørgsmål
 - Havde også stor økonomisk og politisk magt pga. mange godser
- Lige siden 1200-tallet havde der været udbrydergrupper med alternative fortolkninger af den kristne lære
- Den romersk-katolske kirke havde imidlertid med vold og magt fastholdt deres ret til at fortolke
 - Inkvisitionen: undersøgelses- og domstolsmyndighed med det formål at bekæmpe kætteri
 - Dog kunne inkvisitionen ikke forhindre den udbredte kritik som havde været tiltagende siden Den Sorte Død
- Kirken som institution var en magtfaktor, der havde fjernet sig fra sit oprindelige udgangspunkt om sjælenes frelse
 - Afladsbreve: "køb dig et forkortet ophold i Skærsilden eller en direkte vej i himlen"
 - Biskopper og præster levede ikke op til normerne
 - Fx levede mange præster i hor
 - Mange af kirken mænd levede i en rigdom, der dårligt kunne forenes med den oprindelige kristendoms lære
 - Kritik siden 1200-tallet hvor tiggemunkeordnerne opstod
- Kritikerne af kirken:
 - Tilbage til evangelierne
 - Mulighed for at læse biblen på ens nationalsprog
 - Gudstjenestesproget skulle være forståeligt
 - Helgendyrkelsen skulle afskaffes
 - Ikke afladsbreve
 - "Troen alene frelser"
- Reformationen var kritik af den måde, som den katolske kirke forvaltede den kristne lære på
 - Man kunne dårligt skelne mellem religion og politik, og derfor blev kritikken samfundspolitisk
- Kongerne/verdslige adelige var kritiske overfor kirkens økonomiske/politiske magt
- Bønderne var kritiske over for udbytning af bondebefolkningen
- Borgerstanden var kritiske over for adelens eneret til gejtlige embeder
- 1517: Martin Luther kritiserede afladshandlen
 - Blev øjeblikkeligt lyst i band og erklæret fredløs
 - Blev dog beskyttet af stærke nordtyske fyrster og kunne udbrede og forstærke sin kritik
- Ikke længe efter Luthers kritik kunne man læse den i hele Europa pga. bogtrykkerkunsten

1523-1533 - Frederik I, reaktionens kompromiskandidat

- Frederik 1. havde en betydelig manøvre frihed, fordi rigsrådet var bange for, at Christian 2. vendte tilbage
- Han støttede de reformerende tanker i Danmark, bl.a. i kraft af Hans Tavsens
- 1526: Han brød sin alliance med biskopperne og kirken i Rom og etablerede en dansk, stadig katolsk, nationalkirke med kongen som overhoved

Grevens Fejde 1533-1536

- 1533: Frederik 1. døde, men rigsrådet tøvede med at vælge hans søn Christian til

ny konge

- Christian havde nemlig, som hertug i Slesvig-Holsten, allerede gennemført den lutheranske reformation her
- Rigsrådet valgte at regere selv, men dette resulterede i en borgerkrig
- Hansestaden Lübeck allierede sig med store østdanske byer Malmø og København (ønskede at gøre op med adelsvældet)
- Hyrede den tyske greve Christoffer af Oldenburg til militære operationer
 - Indtog hurtigt Fyn og Sjælland
- Bønderne i Nordjylland gjorde oprør under ledelse af Skipper Clement
- Borgerne i Østdanmark og bønderne i Jylland ønskede at genindsætte Christian 2.
- Østjylland: hertug Christian af Slesvig-Holsten
 - Blev hyldet som kong Christian 3. i den del af riget, der ikke var i oprørernes hænder
- Hertug Christians hærfører var Johan Rantzau
 - Slog hurtigt oprøret ned på Fyn og nedkæmpede Jylland efter at bønderne havde nedbrændt adskillige herregårde
- Tilsidst holdt kun København og Malmø stand
- Lübeck trak sig, og Malmø overgav sig
- København holdt stand i næsten et år, under belejring af Johan Rantzau
- Efter krigen skulle Christian 3. betale Johan Rantzau's hær
 - Han valgte at fængsle biskopperne og overtage deres godser
 - = to fluer med ét smæk
- Reformationen blev gennemført
 - At klostrene blev nedlagt havde negative sociale konsekvenser, fordi de havde stået for socialplejen
- De oprørske bønder blev sat på plads
- Borgerstanden fik først indflydelse i forbindelse med enevældens indførelse i 1660

Enevælden og landbrugreformerne

- Enevælden indføres i 1660 af Frederik 3. ved et ublodigt statskup, hvor man fratager adelen deres politiske rettigheder
- Oplysningstid i Danmark: ca. 1750-1848
 - Gennembrud inden for naturvidenskaber+filosofi
 - Der sættes spørgsmålstejn ved tradition og religion
 - Fokus på fornuft/at kunne forklare ting rationelt
 - Fokus på mennesket/individet (menneskerettigheder)
 - Fokus på, hvordan man rationelt kan forbedre samfundet og menneskets vilkår
- Konsekvenser for enevælden:
 - Kongen kan ikke længere legitimere sin magt ved at hævde at være Guds repræsentant på jorden
 - Enevælden var nødt til at udvikle sig
 - Vi får **oplyst enevælde**
 - Kongen legitimere nu sin magt ved at hævde at være den bedste til at beskytte folket
 - Den bedst egnet til at være konge - skal lytte til befolkningen og sikre deres ve og vel
- Konsekvenser hvis ikke kongen handler rationelt:
 - 1789: Den franske revolution
 - Kongen ville ikke give folket mere frihed samtidig med at de levede i sus og dus, og derfor gjorde franskmændene oprør
 - Ludvig d. 16. halshugges
 - 1776: Den amerikanske revolution
- Selve reformerne
 - Bølge af reformer, der forbedrede bøndernes vilkår over for herremanden
 - Eks.:
 - Udskiftningen: opløsning af landsbyfællesskaberne, hvor bønderne flyttede ud
 - Milepælen: Stavnsmændenes opløsning 1788
 - Grænser for hoveriet
- Struensee
 - Tysk læge / oplysningsmand
 - Kongens livlæge (Christian 7. er sindssyg)
 - Struensee får et tæt forhold til kongen, og ender med at regere landet i en kort periode (1770-1772)
 - Han får et forhold til dronningen og gør hende gravid
 - Struensee bliver afsat og halshugget

Landboreformerne 1788

- Udviklingen foregik i Danmark relativt fredeligt i forhold til den Franske Revolution 1789
- Frihedsstøtten på Vesterbrogade fortæller om landboreformerne
- Det gamle system med få store godser begyndte ikke at kunne betale sig
 - Det var problematisk for bønderne både at arbejde for herremanden om på deres egen jord
 - Godsejerne kunne se fordele i at sælge den fjernest liggende jord til fæstere, så de selv kunne dyrke den
- Udviklingen splittede bondestanden
 - En gruppe husmænd og jordløse bønder, som nu måtte at sælge deres arbejdskraft til godsejerne, der så fik stabil lavtlønnet heltidsarbejdskraft
 - Stor middelklasse af selvstændige og selvbevidste selvejerbønder
 - Kom til at præge samfundet økonomisk, politisk og kulturelt i 1800-tallet og langt ind i 1900-tallet
- Denne udvikling kom på længere sigt til at afskaffe enevælden om indføre demokratiet

Baggrund for landboreformerne

- I 1731 var bønderne blevet pålagt endnu en restriktion
 - Stavnsbåndet blev indført
 - Bønderne hørte til på det gods, hvor de blev født
 - De skulle blive fra de var 14 til 36 år. Senere blev aldersgrænsen skubbet fra 4 til 40.
- Baggrunden var dårlige tider i landbruget
 - Man ville forhindre arbejdskraften i at rejse andre steder hen, da det var vanskeligt at få fæstegårdene besat
- Stavnsbåndet betød, at man reelt ikke kunne flytte, for når man var 40, nærmede man sig gennemsnitslevealderen og var måske bundet af familiebånd
- Stavnsbåndet kan opfattes som det gamle feudale systems sidste krampetrækning
- Fra midten af 1700-tallet havde Danmark økonomisk højkonjunktur
 - Delvist fremkaldt af mange krige mellem Europas stormagter (gav gode afsætningsmuligheder for neutrale landes produkter)
 - Landbrugsproduktionen steg markant
 - Godsejerne interesserede sig for foranstaltninger til forbedring af produktionen
- Godserne dyrkede stadig større områder, og derfor var fæstebønderne nødt til at arbejde op mod 3-4 dage om ugen
 - Hoveriet var forhadet, fordi det ødelagde bøndernes egen produktion (specielt såning og høst)
- I 1755 opfordrede kong Frederik V landets borgere til at indsende forslag til, hvordan landet kunne blomstre
- I 1755 blev der nedsat en kommission, der skulle arbejde for en forbedring af landbrugsproduktionen (intet blev i første omgang ført ud i livet)
 - Landsbyfællesskabernes ophævelse
 - Udfyltning af gårde
 - Udbredelse af selveje
 - Afskaffelse af hoveri

- Stavnsbåndets ophævelse
- Bondens frigørelse fra godsejernes juridiske kontrol
- I 1770-72 blev der under Struensees reformstyre gjort forberedelser til stavnsbåndets ophævelse + øvre grænse for hoveriet
 - Disse forandringer blev dog bremset under styret i 1772-84 (kun interesseret i tekniske forbedringer)
- Loven om udskiftning fra 1781 satte gang i den udvikling, at nogle af gårdene, der siden middelalderen havde ligget samlet i landsbyen, flyttede ud - gårdenes jorde blev samlet omkring selve bedriften.
 - Kaldes "udskiftningen"
- 1784: Frederik VI overtager tronen efter Christian VII (sindssyg) og sætter skub i reformen
 - 1787: Bøndernes retsstilling over for godsejerne sikres og bønderne bliver personligt frie
 - 1788: Stavnsbåndet ophæves
 - 1799: Øvre grænse for hoveriet. Det bestemmes, at hvor hoveriet er erstattet af en pengeydelse kan det ikke genindføres
- Godsejerne var ivrige efter at sælge deres jord til bønderne
 - I 1815 var $\frac{2}{3}$ af bønderne selvejere
- Der opstod pengeinstitutter, som kunne hjælpe bønderne med finansielle nødvendigheder og lån i forbindelse med at overtage jorden
- Skoleloven fra 1814 sikrede undervisningspligt i 7 år samt ret til gratis offentlig skolegang

Indfødsretten 1776

- 1770-72: Den tyske læge Johan Friederich Struensee regerede i kong Christian VII's navn
 - Fik stor indflydelse på dansk politik
- 1772: Struensee blev fældet ved et kup og dømt efter kongeloven (af 1665)
 - Han blev halshugget, radbrækket og sat på hjul og støjle til skræk og advarsel
 - De fleste af hans mange reformer blev afskaffet, dog bibeholdt man trykkefriheden
- En stor del af den danske embedsadel var tysk, og man indførte derfor indfødsretten i 1776 som en reaktion på Struensees tyske styre
 - For at kunne få en embede i helstaten Danmark-Norge, Slesvig og Holsten skulle man være født i et af disse lande
- Den danske helstat var en multinational og flersproglig stat, hvor der blev talt dansk, norsk, tysk og frisisk
 - Det adskilte ikke folkeslagene, hvilket sprog de talte, for de var alle kongens undersåtter
 - En egentlig nationalfølelse kendte man formodentlig ikke før i 1800-tallet
- Ytringsfriheden blev udnyttet af fremskridtsvenlige borgerlige
- I 1799 kom Trykkefrihedsforordningen = censur
 - En række radikale skribenter blev ofre for den censur (straffet med udvisning, fængsel eller livsvarig censur)

Udenrigspolitik 1720-1814

- Slutningen af 1700-tallet bliver kaldt den florissante, den blomstrende, handelsperiode pga. danske købmænds store handel med krigsførende nationer

- Revolutionskrigene gik over i napoleonskrigene
- Det blev stadig vanskeligere for Danmark at opretholde den praksis om handel
- Danske orlogsskibe blev sat til at eskortere handelsskibene
 - Medførte et sammenstød med England, verdens førende sømagt
- For ikke at stå alene indgik Danmark et væbnet neutralitetsforbund med Sverige, Rusland og Preussen (alle neutrale)
- Dette opfattede England som en provokation, og i 1801 sejlede England med en kæmpemæssig flåde ind i Østersøen for at ordne forholdene
- Danmark havde en meget betydelig flåde, dog ikke i sammenligning med den engelske
- Den svenske og den russiske flåde kunne ikke nå at komme frem, og Danmark stod alene i det første slag: Slaget på Reden
 - Den danske flåde blev lagt i en flydende fæstningsvold uden for Københavns havn
 - England sejrede i slaget (Nelson var næstkommanderende)
- Det danske nederlag blev i Danmark opfattet som en halv sejr / uafgjort
- Danmarks forbund ophørte kort efter, da Rusland trak sig ud
- Under napoleonskrigene valgte Napoleon i 1806 at udsætte England for en fastlandsspærring (at forhindre dem i at handle med europæiske lande ved at lukke havnene for engelske skibe)
- Den dansk-norske flåde blev af englænderne opfattet som en trussel, og den engelske regering forlangte den danske orlogsflåde udleveret
- Det kunne den danske regering ikke gå med til, så i 1807 ankom englænderne igen
 - Valgte en anden taktik
- Landsatte tropper og omringede København
- Englænderne påbegyndte verdenshistoriens første terrorbombardement af civilbefolkningen
- Efter tre dage (store dele af byen lå i ruiner) var den danske regering mør, og englænderne sejlede væk med hele den danske orlogsflåde
- Danmark valgte at alliere sig med Napoleon, og 1807-1814 kaldes englandskrigene, selvom der ikke var egentlig krigshandlinger
- Danmark gik fallit pga. store økonomiske omkostninger ved Napoleon-alliancen samt store udgifter til hæren og dårlige betingelser for handel
- Der opstod inflation - i 1813 var der total pengeombytning: Én ny rigsdaler for seks gamle
- Ved fredsslutningen efter napoleonskrigene i 1814 mistede Danmark Norge til Sverige, og de blev sammen indtil Norge opnåede selvstændighed i 1905

Dansk guldalder?

- 1800-1850 kaldes Guldalderen
 - Knytter sig alene til udviklingen inden for litteratur og kunst
- Ikke meget guldalder:
 - Statsbankerot, vi mister Norge, stor fattigdom, indskrænkning af ytringsfriheden
- Der opstår en nationalromantisk strømning som reaktion på katastroferne (inden for litteratur og billedkunst)
- "Hvad udad tabes skal indad vindes"
- De tyske stater blev efter fredsslutningen efter napoleonskrigene lovet, at der skulle oprettes stænderforsamlinger i landene i Det Tyske Forbund.

- De gamle havde ikke haft stor magt og kun blev indkaldt, når staterne var i krise
- Der blev oprettet fire stænderforsamlinger:
 - Holsten, Slesvig, Jylland, Øerne

Junigrundloven 1849

- Moderniseringsproces af de vesteuropæiske samfund (Indledes i midten af 1800-tallet)
 - Voksende økonomisk vækst
 - Politisk demokratisering
- I Danmark kommer et ikke-blodig oprør mod enevælden:
 - Repræsentanter for det københavnske borgerskab møder i marts 1848 op hos den nyudnævnte konge Frederik 7., og anmoder pænt om en fri forfatning
 - Kongen svarer, at han allerede har afskediget det gamle ministerium og derved banet vejen for afskaffelsen af enevælden
- I 1849 indføres Junigrundloven
 - To lovgivende forsamlinger (kaldet Rigsdagen):
 - Folketinget
 - Mænd over 30 med egen husstand havde valg- og stemmeret
 - Landstinget
 - Indirekte valg; kun mænd over 40

Tabet af Sønderjylland

- I 1848 (-1850) udbrød der borgerkrig mellem Danmark og de tyske oprørere i hertugdømmerne Slesvig og Holsten (støttet af Preussen)
 - De ville være selvstændige
- De fleste danskere havde ikke noget imod at slippe Holsten
- Slesvig ville indgå i en tysk stat, hvilket Danmark var imod
- Rusland greb ind, og Preussen måtte trække sig ud
- = Helstaten forblev
 - Danmark måtte love ikke at knytte Slesvig tættere til landet end Holsten
- 1863: Rigsdagen vedtager en fællesforfatning for Danmark og Slesvig (Novemberforfatningen)
 - Danmark har brudt fredsftalerne fra 1851, og Preussens nye stærke mand Otto von Bismarck erklærer Danmark krig
- Krigen i 1864 bliver katastrofal for Danmark
 - Var ikke forberedt på moderne krigsførsel
 - Dannevirke var utilstrækkelig og Dybbøl-skanserne skydes i sænk
- I England afholdes i april-maj en våbentilstandskonference, hvor danskerne uklogt vælger at afvise et engelsk forslag til deling af Slesvig efter sproggrænsen
- Ved fredsslutningen i juli må Danmark afstå begge hertugdømmer til Tyskland

Begyndende modernisering

- De mænd, der havde fremprovokeret den nye forfatning i 1848/49 blev kaldt de Nationalliberale (eller: "de begavede, de dannede og de formuende").
 - Ønskede ikke bare en politisk, men også økonomisk, erhvervsmæssig og videnskabelig modernisering af Danmark
- Frihedsrettigheder og politisk offentlighed:
 - Religion- og ytringsfrihed, ejendomsrettens ukrænkelighed, forenings- og forsamlingsfrihed
 - Et liberalt-demokratisk politisk styre kom frem

- Den offentlige debat skulle afspejle sig i Rigsdagens lovgivning
 - De lovforslag, der var baseret på de stærkeste argumenter skulle vedtages
- Frihandel og frit marked:
 - Reformerne i 1850'erne skulle transformere Danmark fra et feudalt samfund til et samfund med frit marked og frihandel
 - I 1848 havde lavene stadig eneret på at producere/sælge en række produkter
 - 1857: Næringsloven gjorde det muligt frit at kunne nedsætte sig som håndværksmester eller handlende overalt
- Produktion og transport:
 - James Watts dampmasking fra midten af 1770'erne var, modsat tidligere energiforsyninger, uafhængig af tid og sted
 - Transportmulighederne/infrastrukturen i Danmark forbedres (første jernbane i 1847, Kbh-Roskilde etc.), hvilket spillede en afgørende rolle ift. at få iværksat en økonomisk vækst
- Ernæring og befolkningstilvækst:
 - I første halvdel af 1800-tallet foregik der en meget intensiv behandling af jorden, som gav grundlag for en større produktion af fødevarer
 - En målrettet udnyttelse af kartoflen gav grundlag for en øget befolkning

Kanslergadeforliget 1933

Velfærdsstaten undfanges

- 30. januar 1933 blev Kanslergadeforliget indgået
 - Danmark indledte en kurs ud af den dybe krise i erhvervslivet, og på længere sigt lagde forliget grunden til samfundsmodellen: velfærdsstaten
- Samme dag blev Hitler Rigskansler i Tyskland
- I kriseårene i begyndelsen af 1930'erne var der groft sagt to veje ud af krisen:
 - Den tyske model: Stærk mand tilsidesætter et handlingslammet parlament og løser krisen ved hjælp af diktatorisk styre
 - Den danske model: Folketingets partier forsøgte at regulere sig ud af krisen gennem forlig

Verdenskrig, Påskekrise, Genforening og Grundlov

- 1901-1914: Relativt rolige reformperiode. Regeringer ledet af Venstre eller Det Radikale Venstre forsøgte at modernisere det i 1864 amputerede Danmark
- 1914: Første Verdenskrig satte en stopper for den periode
 - Den danske regering skyndte sig ud med en erklæring: "Danmark vil i intet tilfælde tilslutte sig Tysklands fjender"
 - Danskerne handlede med både England og Tyskland
 - Flere og flere blev arbejdsløse, og meldte sig ind i fagforeninger
 - Partier som Socialdemokratiet opstod
- 1920: Efter 1. Verdenskrigs ophør øjnede Danmark en chance for at så Sønderjylland tilbage, og man inddelte Nordslesvig i 3 zoner. Zone 1 blev dansk.
 - En magtfuld gruppe omkring kong Christian 10. bestående af konservative og nationalsindede samt mange sønderjyder ønskede, at den danske regering anmodede den allierede kontrolkommission om, at Flensborg, på grund af byens lange tilknytning til Danmark, skulle blive dansk
 - Det afviste regeringen, og Christian 10. afskedigede dem. De ville ikke fortsætte som forretningsministerium, og kongen udpegede derfor et forretningsministerium bestående af folk, som han havde tillid til
 - Det var et statskup - *påskekrisen*
 - Efter fire dages trusler om generalstrejke afskedigede kongen det nye ministerium og et nyt folketingsgodkendt forretningsministerium blev udpeget
- 1915: Kvinderne får stemmeret (allerede i 1906 havde de fået stemmeret til kommunalvalg)
 - Højre ændrede navn til Det Konservative Folkeparti pga. de politiske ændringer

Danmark under krisen

- Oktober 1929: Wall Street-krakket
 - Prisen på landbrugsvarer og andre råvarer faldt = landmændene satte produktionen i vejret = yderligere prisfald
 - Verdenshandelen blev drastisk indskrænket
- 1929: Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre havde dannet en flertalsregering som holdt til 1940
- 1932: Regeringen oprettede, sammen med Venstre, Valutacentralen

- Danske virksomheder skulle tvangs-veksle indtjent udenlandsk valuta til danske kroner
- Man skulle have tilladelse til import af varer
- Formålene var at sikre overskud på handelsbalancen; at regulere importen til gavn for eksporterhvervene og den hjemlige produktion; at dirigere indkøb over på de lande, som var villige til at aftage danske varer
- Skiftede i 1940 navn til "Direktoratet for Vareforsyning" og eksisterede til 1959
- 1933: Kanslergadeforliget
 - Landbruget var plaget af elendig økonomi og tvangsauktioner = landbrugets organisationer havde fundet sammen i fælles henvendelse til regering og rigsdag --> det skulle gøres noget for at forbedre erhvervets situation
 - Arbejdsløsheden var tårnhøj (vinteren 32/33: 30% i byerne)
 - Der skulle forhandles nye overenskomster på arbejdsmarkedet --> varsel om storlockout fra 1. februar 1933
 - De gældende lønninger blev fastfrosset i et år (med forbud mod strejke og lockout)
 - Der blev igangsat offentligt arbejde, der kunne mindske arbejdsløsheden
 - Socialreform ville gavne samfundets svageste
 - Landbrugets ejendomsskatter blev sænket
 - Renten for lån i fast ejendom blev sænket ved statsstøtte (undgik mange tvangsauktioner)
 - Den danske krone blev devalueret ca 10% ift. engelsk pund
 - Staten erhvervede jord til oprettelse af nye husmandsbrug

Socialreformen

- Blev gennemført i de følgende år
- Fire lovkomplekser:
 - Ulykkesforsikring
 - Arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring
 - Folkeforsikring, dvs. syge-, invalide- og aldersforsorg
 - Offentlig forsorg med tre former for hjælp:
 - Særhjælp ved akut tvangssituation
 - Kommunehjælp ved delvis selvforskyldt tvangssituation, den skulle tilbagebetales
 - Fattighjælp til de allerfattigste (subsistensløse)
- Retsprincippet i stedet for skønspincippet
- Så småt begyndte skammen over at modtage offentlig hjælp at forsvinde
- Reformen (Kanslergadeforliget i det hele taget) var udtryk for en ekspansiv finanspolitik
- J.M. Keynes udgav i 1936 et banebrydende værk om makroøkonomisk teori
 - I økonomiske kriser bør regeringen have underskud på budgettet, for at pumpe købekraft ud i befolkningen
 - Man ville komme ind i en ekspansiv, opadgående spiral
- I 1934-35 var tvangsauktionerne faldet til 1804 og arbejdsløsheden til 20%

Danmark i 1930'ernes internationale politik

- Det nazistiske Tyskland stillede stadig flere krav om at få de områder, man havde måttet afgive efter 1. Verdenskrig, tilbage.
- De øvrige stormagter førte i lang tid en eftergivende politik, appeasement, overfor

- den aggressive tyske udenrigspolitik
- I Danmark førte man "ligge død"-politik
 - Ikke provokere
- De danske militærbevillinger blev gang på gang beskåret, men da 2. Verdenskrig brød ud i 1939 virkede det danske forsvar ikke troværdigt

Den tyske besættelse 1940-1945

- Efter besættelsen 9. april 1940 fortsatte regeringen med at styre landet under den tyske "fredsbesættelse"
- Erik Scavenius, daværende udenrigsminister, var eftergiven over for de tyske krav, for på den måde at få landet og befolkningen så lempeligt gennem besættelsen som muligt
- Tyskland kunne fremvise Danmark som et mønsterprotektorat: Hvis man indordnede sig blev man behandlet godt
- Forhandlingspolitikken fortsatte frem til 29. august 1943, hvor tyskerne efter en række strejker i større danske provinsbyer fremsatte krav om stramninger i regeringens politik over for befolkningen (bl.a. indførelse af dødsstraf for sabotage) - krav, som regeringen ikke kunne acceptere, den gik derfor af
- Septemper 1943: De danske modstandsgrupper fandt sammen i Frihedsrådet, der skulle fastsætte målene og planerne for sabotage mod tyskerne
- Modstandsbevægelserne havde ikke enormt stor indflydelse på krigen globalt set, men i krigens slutning lykkedes det at få Danmark erklæret som krigsførende
- Efter befrielsen, 5. maj 1945, dannede Frihedsrådet og politikere fra de fire gamle partier en frihedsregering
 - Man indførte dødsstraf med tilbagevirkende kraft

DK en del af globen 2001

- Efter 9/11 gik Danmark officielt i krig for første gang siden 1864

Den kolde krigs afslutning

- Sommer og efterår 1989: De kommunistiske folkerepublikker i Østeuropa bryder sammen en efter en
- 1985: Sovjetunionens leder, Michael Gorbatsjov, forsøgte at gennemføre reformer for åbenhed
 - Mislykkedes, men det blev opfattet af de østeuropæiske lande

Danmark - det paradoksale EU-medlem

- Danmark borgerlige regering bakkede den amerikanske politik op, og vi blev en af de få af USA's allierede, der sendte tropper til Irak
 - Vi kom i konflikt med et flertal af statsledere i EU
- Ikke første gang: Ved Maastricht-traktaten (1992, gjorde EF til EU ved bl.a. indførsel af euro)
- Maastricht-traktatens ikrafttræden var afhængig af at alle lande godkendte den, så de danske politikere måtte strikke et "nationalt kompromis" sammen:
 - De fire forbehold:
 - Den sidste fase af den økonomisk-monetære union
 - Det fælles EU-forsvar
 - Det fælles politisamarbejde
 - Unionsborgerskabet
- Ny folkeafstemning i 1993: Ja-flertal
 - Førte til de værste uroligheder på Nørrebro siden besættelsen (=politiet skød med skarpt mod demonstranterne)

Dansk politik: fra Rasmussen til Rasmussen

- 1993: Efter mere end 10 års borgerligt styre kommer Socialdemokratiet til magten igen
 - Tamilsagen:
 - Den borgerlige justitsminister havde - mod gældende regler - afvist familiesammenføring og misinformeret Folketinget i sagen
 - Statsminister Poul Schlüter valgte at lade regeringen træde tilbage
 - Poul Nyrup-Rasmussen dannede regering uden forudgående folketingsvalg (Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, CD, Kristelig Folkeparti)
- Danskerne ville ikke af med velfærdsstaten
- Modernisering af den offentlige sektor
 - Trends fra den globaliserede økonomi, som Danmark ikke kunne ignorere, hvis man ville klare sig i en stadig mere sammenhængende og konkurrencepræget verdensøkonomi

På vej mod det multikulturelle samfund?

- Der kom flere og flere indvandrere/flygtninge til landet fra 1970 og frem efter
- Arbejdsløsheden i sådanne grupper er stor, og de bor ofte i ghettoer, hvor den

- danske lov "ikke gælder"
- 1990'erne: Nyrup-regeringen blev af oppositionen kritiseret for at føre en slap udlændingepolitik
 - Ved valget i november 2001 udnyttede de tre indvandrer-kritiske partier de negative følelser over for islam, der havde været siden 9/11
 - Mange syntes det var udlændingefjendsk, og det vakte international opmærksomhed
 - De borgerlige partier, som nu gik ind for velfærdsstaten, sikrede sig en komfortabel valgsejr
 - De strammede indvandringspolitikken, men det gik ikke så godt med integrationen

Vil Danmark blive globaliseret bort?

- Danskerne er ved at vænne sig til globaliseringen, og mange tager del i den
 - Nogle er dog bekymrede for, at dansk sprog og kultur er truet på livet både indefra og udefra
- Øget indvandring + stigende antal muslimer med andre normer = ses som en fare for danskheden
- Danmarks eksistens er truet, men det har den altid været:
 - 1332-1340: Danmark var uden konge og stærke tyske stormænd havde taget store dele af riget som pant
 - 1658-59: Den svenske konge Carl Gustav havde erobret Danmark i 1657-58 (fik Skåne-landene), og vendte nu tilbage for at erobre resten af landet - kun hjælpen fra Nederlandene reddede Danmark
 - 1864: Efter nederlaget til Preussen og Østrig anså mange Danmarks overlevelsesmuligheder for meget usikre, pga. vores lille størrelse - vi blev reddet af det tyske nederlag i 1. verdenskrig
- Fælles for alle situationer: Heldet var med os / vi havde de rette allierede
- Netop disse kriser bragte evnen til selv at tage hånd om tingene frem i danskerne:
 - 1340: Niels Ebbesens mord på Grev Gerhardt i Randers
 - 1658-59: Københavnernes forsvar af den svenske belejring og storm på København
 - 1864: De danske bønders oprettelse af andelsbevægelsen og hele iværksætterånden
- Hvis vi ikke *gider* bevare dansk sprog og kultur, så kan det vel også bare være lige meget?!

Europa og islam i middelalderen

622-1453

- Middelhavsverdenen blev delt i et kristent Europa og et islamisk Nordafrika og Mellemøsten
- Islam og Kristendom levede som gode naboer, men også tit i konflikt
- Korstog: De vesteuropæiske forsøg på at generobre Palæstina

Islams grundlæggelse

- Den arabiske halvø havde ikke været en del af Romerriget
 - Her levede nogle som bofaste i byerne, andre som nomader
- Grundet gode handelsforbindelser til det kristne Mellemøsten bekendte nogle arabere sig til kristendommen eller jødedommen
- Der var adskillige stammer med hver sin sheik, og der var konstant fejder mellem stammerne og mellem de forskellige byer
- I 600-tallet opstod en ny religion: Islam
 - Muhammed hævdede at have modtaget guddommelige åbenbaringer gennem ærkeenglen Gabriel
 - Stært inspireret af jødedommen og kristendommen
 - Stod i skarp kontrast til den hyppige polyteisme blandt de arabiske stammer
 - Muhammed mødte voldsom modstand i Mekka, og måtte i 622 flytte til Medina
 - I 633 vendte han tilbage og rensede byen for gudebilleder
 - Han opfattede sig selv som den sidste og endegyldige i rækken af store profeter (bl.a. med Moses, Jesus og Abraham)
 - Muhammeds stedfortræder kaldtes en kalif:
 - Muslimernes åndelig og verdslige overhovede (både pave og kejser)

Kalifatet

- De første fire kalifer var alle i familie med Muhammed (632-661)
- Derefter var der voldsomme stridigheder om, hvem der retmæssigt skulle være kalif
 - Førte til opdeling af muslimerne
- Shiamuslimerne
 - Anser Muhammeds svigersøn, Ali, (den sidste kalif, der anderkendtes af alle muslimer) for den sidste retmæssige kalif
- Sunnimuslimerne
 - Anderkender de efterfølgende kaliffer
- Perioden med de første fire kaliffer anses stadig idag for en idealtilstand, som blev forrådt af senere kaliffer

Kalifatets ekspansion

- Muhammed samlede de tidligere stridende arabiske stammer, hvilket førte til en voldsom arabisk ekspansion
- I løbet af mindre end 100 år lykkedes det araberne at erobre et rige fra Indien til frankeriget
 - Først underlagde de sig Syrien, Palæstina og Egypten
 - Syriens hovedby, Damaskus, blev kalifatets, altså muslimernes,

hovedstad

- Underlagde sig perserriget
- Inden år 700 var hele Nordafrika erobret
- 711: Over Gibraltarstrædet og erobrede Spanien
- Fortsatte op i Frankrig, men blev besejret i 732, og den arabiske ekspansion standsede altså ved Pyrenæerne
- Araberne kunne, takket være deres kameler, angribe og trække sig tilbage via ørkenen
- Det byzantinske rige og perserriget havde slidt hinandens ressourcer ned gennem en 20 år lang krig, og perserriget havde efterfølgende været gennem en 4 års borgerkrig
 - Dette udnyttede araberne og erobrede disse riger
- De arabiske erobringer byggede på religiøs fanatisme og religiøs tolerance
 - Krigerne blev inspireret af profetens løfter om belønning i det hinsides til den, der ofrede sit liv i kampen for troen
 - Krigerne blev motiveret af rigdomme og krigsbytte
 - De erobrede jøder og kristne fik lov til fortsat at praktisere deres religion, og de beholdt deres love
 - Muslimere "kunne godt lide dem", fordi de trods alt var monoteister med en hellig skrift (muslimerne opfattede det som et forvansket forstadie til Koranen og Islam)
 - De erobrede blev pålagt en særlig skat

Araberne og de erobrede områder

- I de erobrede områder indsattes arabiske statholdere, og der stationeredes arabiske tropper
- Der var ikke noget pres på de erobrede områder om at konvertere
- Islam fulgte dog med ud i de erobrede områder i forskellige tempi
- Sproget arabisk trængte også frem sammen med religionen
- Kaliffens position som hersker over den islamiske verden blev hurtigt en illusion, og de forskellige lande blev reelt selvstændige fyrstendømmer
- I 900-tallet blev araberne i Spanien trængt tilbage af de kristne kongedømmer fra Nordspanien, en generobring, der først sluttede i 1492

Den arabisk-islamiske kultur

- Kolossal kulturel arv fra de græske og persiske områder blev overtaget af araberne
- Araberne opfangede datidens mest fremskredne teknikker
 - Araberne var banebrydende på områder som astronomi, matematik og medicin (udviklede bl.a. vores talsystem, arabertal)

Tyrkerne i den islamiske verden

- Tyrkerne var en gruppe af nomadefolk i Centralasien
- I 700-tallet var araberne begyndt at anvende tyrkiske slaver som krigere
- Mange tyrkere gjorde militær karriere, og fik derfor stor politisk indflydelse
- I begyndelsen af 1000-tallet trængte tyrkiske stammer ind i Persien østfra (seldsjukkerne)
- Seldsjukkerne underlagde sig hele området fra Afghanistan til Middelhavet
- Da den seldsjukkiske leder, Tugril, i 1055 rykkede ind i Bagdad gjorde han ikke sig selv til kalif, men derimod til sultan - den titel der antyder, at man ikke anerkender

nogen overherre

Korstogene - den kristne modoffensiv

- Den byzantinske kejser så sig truet af seldsjukkerne og bad de kristne i Vesteuropa om hjælp
- Pave Urban 2. (1088-1099) imødekom anmodningen og opfordrede til korstog i 1095
 - Opfordrede til at opgive alle interne fejder og i stedet forene deres kræfter om at forsvare den truede kristenhed i øst
- Kirken havde forsøgt at skabe fred internt i Europa ved at erklære nogle dage for fredhellige, og korstogene kan ses som endnu et forsøg på at skabe fred interne ved at vende kræfterne udad
- Første korstog: 1096 gennem Lilleasien
 - Efter to år kom de til Jerusalem, hvor de gennemførte en omfattende massakre på muslimske og jødiske indbyggere

De kristne i det hellige land

- Korsfarerne oprettede deres egne fyrstendømmer i det syrisk-palæstinensiske kystområde
- Til forsvar af det hellige land oprettedes særlige munkeordner, hvis medlemmer var krigere (ridderordener)
 - Tempelherrerne
 - Johannitterordenen
- Forbindelsen mellem korsfarerrigerne og Vesteuropa blev varetaget af italienske søfartsbyer, specielt Venedig
- De få indvandrere slog sig ned i byerne, der bestod af kristne indfødte, kristne vesteuropæere, jøder og muslimske indfødte
 - På landet var de muslimske arabere dominerende
- Efter det første korstog samlede muslimerne en egentlig hær
 - Gennem 1100- og 1200-tallet var der flere korstog for at beskytte de kristne fyrstendømmer
- Jerusalem gik endegyldigt tabt i 1244
- I 1300- og 1400-tallet fortsatte den tyrkiske ekspansion, og i 1453 erobrede de Konstantinopel = slut med det østromerske rige

Danske korstog

- Paven udstrakte sit tilsagn om syndsforladelse til også at gælde deltagerne i de såkaldte missionskorstog
- De tyske og danske fremstød mod de hedenske folkeslag langs Østersøens nordkyst fik status som korstog
 - Krigstogter af danske konger mod venderne på Rügen og mod esterne 1160-1220

Korstogsbegrebet i eftertiden

- Islam skabte tidens højeste kultur
- Muslimerne så korstogene som overgreb
- De kristne så korstogene som hævn og generobring
-

Renæssance og reformation

1400-1648

Renæssancen

- Betyder "genfødsel"
 - Genopdagelse af de antikke kulturer
 - Renæssancemenneskerne skabte dog en ny kultur i stedet for at genopdage
- Udvikling inden for: kunst, arkitektur, matematik, fysik, astronomi, medicin, politisk tænkning
 - Båret frem af en snæver elite

Italien i 1400-tallet

- De norditalienske bystater overvundet pesten i 1300-tallet og var nu Europas økonomiske kraftcentrum
 - Venedig var centrum for handel med Asien
 - Firenze var centrum for klædeproduktion
 - Venedig, Firenze, Milano, Rom, Napoli blev centre for kunst og kultur
- De første banker opstod i Firenze (Firenze og Venedig slog begge guldmønter)
- Omkring år 900 begynder byernes betydning at vokse (handel)
- I middelalderen var jordbesiddelse tegn på velstående, nu begyndte det at blive penge
- I 1100- og 1200-tallet: korstogene kom gennem Firenze og Napoli --> efterspørgsel på skibe, våben
- Fortjeneste investeres --> håndværksproduktion/industri
 - Klædeproduktion i Firenze
 - Pengeøkonomi slået igennem
 - Bankvæsen
- --> Udsmykning af byerne (centrum for kunst og kultur)

Humanismen

- Interessen for gamle græske og latinske skrifter intensiveredes
 - Man ville finde frem til den sandhed, som skrifterne rummede
- De frie studier (for frie mennesker) blev: historie, retorik, grammatik, logik, matematik, astronomi (humanistiske)
 - Beskæftigede sig med det, som mennesket havde frembragt
 - Humanisterne troede på menneskets egne muligheder
 - Mennesket blev sat i centrum og var alle tings mål
- I middelalderen var der i Europa opstået universiteter
 - De var tilknyttet kirken
- Der opstod senere "frie" universiteter
 - De lærdes skrifter udbredtes pga. bogtrykken (opfundet i 1440'erne)

Renæssancens kunst og arkitektur

- Malerne søgte at gengive det særegne, det individuelle, følelser, psykologiske tilstande langt mere nuanceret end før
- Hvis man ville gengive den sansede virkelighed måtte man studere den fysiske

virkelighed grundigere

- Da Vinci og Michelangelo dissekerede lig og forsøgte at fastsætte menneskets proportioner
 - Nåede frem til størrelsesforhold, som udtrykte den guddommelige harmoni
- Da Vinci ville også forstå, hvordan og hvorfor de forskellige komponenter i kroppen virkede som de gjorde
- Malerne søgte også at bruge perspektivtegning for at gengive virkeligheden korrekt (1435)
- Arkitekterne brugte matematik til at bygge kupler

Den naturvidenskabelige revolution

- Matematik var arbejdsredskab for renæssancens kunstnere
- Middelalderens opfattelse af den naturvidenskabelige verden grundede på to ting:
 - Bibelen
 - Aristoteles' værker
- Skolastikken blev brugt for at sammentænke Bibelen og de græske tænkere erkendelser
 - Fortaler: Thomas Aquinas (1225-1274), italiensk teolog
- Aristoteles' fysik:
 - Fire elementer (vand, ild, jord, luft)
 - Sfærisk verdensbillede
- I antikkens Grækenland havde der været en konkurrence teori med solen i centrum
- Copernikus (polsk astronom, 1453-1543) fremsatte heliocentrisk verdensbillede (solen (helio) i centrum)
- På øen Hven byggede den danske astronom Tycho Brahe (1546-1601) et observatorium
 - Han foretog detaljerede observationer om himmellegemernes bevægelser
 - Observationer, der ikke kunne forenes med aristoteliske verdenbillede
 - Nova; stjerne, der ændrede sig i den uforanderlige sfære (umuligt)
 - Komet; bevægede sig på tværs af sfærene (umuligt)
 - Afviste Copernikus' teori, da han mente, at der ville kunne måles forskydninger i stjernes positioner
 - Han undervurderede afstandene i universet
- Galileo Galilei (1564-1642) støttede Copernikus' teori, hvilket kirken ikke kunne acceptere
 - Han opdagede Jupiters måner (hvorved Jorden ikke var centrum for alt i universet), hvorefter kirken tvang ham til at tilbagekalde hans opdagelser

Pavekirkens svækkelse

- Kætteri var gennem middelalderen blevet forfulgt brutalt
- Sidst i middelalderen: Kirkens magt blev langsomt undergravet, dels af åbenlys kritik, dels af verdslige fyrsters modvilje mod dens rigdom og magt, dels af moralske forfald
- I begyndelsen af 1500-tallet opstod en sprængning i kirken
- Pavekirken var svækket af det store skisma i 1300-tallet (to paver, i Rom og Avignon)
 - Det var ikke lykkedes at genopbygge pavens prestige og autoritet, tværtimod

- Renæssancepaverne var bestemt ikke noget godt forbillede
 - Nepotisme: De brugte pavemagten til at forøge deres families formue og magt
 - Simoni: De solgte præsteembeder
- Sixtus d. 4. (1471-1484): Fem nevøer blev kardinaler. De fik også kirkelige embeder med stor indtjening, de lod deres embeder passe af vikarer (det var normalt)
- Calixtus d. 4. (1455-1458): Gjorde sin søstersøn (senere pave Aleksander d. 6. (1492-1503)) til kardinal. Havde mange børn. Aleksander gjorde bl.a. broderen til sin elskerinde samt sin søn til kardinaler. Forsøgte at skabe et hertugdømme af pavestatens besiddelser til sin søn.
- Aleksander d. 6. betegner kulminationen på pavestolens moralske forfald

Humanisternes bibelforskning

- Humanisterne fandt mange fejl og uoverensstemmelser mellem den latinske bibel (Vulgata) og original skrifterne
 - På et kirkemøde i 1547 slog man fast, at Vulgata var den rette udgave af Bibelen
- Det var nyt og provokerende at de hellige skrifter blev gjort til genstand for kritisk forskning
- Erasmus af Rotterdam (1466-1536) lavede en ny og kommenteret oversættelse
 - Ironiserede helgendyrkelsen, relikvier og skærsilden samt forestillingen om frikøbelse fra denne
- Kirkens repræsentanter kom til at fremstå som uvidende og forstokkede, deres autoritet undergravedes

Luther spalter kirken

- Erasmus ville ikke bryde med kirken men blot afskaffe dens dårligdomme og bringe den tilbage på rette spor
- Det samme ville Luther (1483-1546)
 - 1517: Offentliggjorde sine 95 teser
- Luther ville gøre op med afladshandlen
 - Omkring 1517 blev der i Tyskland drevet en særlig intensiv afladshandel: Paven havde solgt to ærkebispembeder til en fyrstesøn (Albrecht af Hohenzollern (1490-1545)), som forsøgte at få udgifterne ved købet dækket af afladshandel
- Luther vandt mange tilhængere blandt tyske fyrster, adelige og borgere
 - Luthers egen fyrste, Frederik den Vise af Sachsen havde sågar forbudt afladshandel på sit territorium
- 1521: Rigsdags forsamling i Worms (de tyske fyrster og repræsentanter for de frie - "rigsumiddelbare" - tyske byer var indkaldt).
 - Luther blev opfordret til at tilbagekalde sine skrifter, hvilket han nægtede
 - Han gentog, at kun Bibelen var kilde til Sandheden
 - Resultatet blev, at Luther blev gjort fredløs samt at kejserens undersåtter blev opfordret til at tilintetgøre Luthers tilhængere
- Kurfyrst Frederik af Sachsen beskyttede Luther
- Den lutherske reformation lod sig ikke stoppe og var en folkelig bevægelse og en fyrstelige bevægelse (slog især igennem i Nordtyskland og Skandinavien)

Den evangelisk-lutherske kirke

- Udgangspunktet for Luthers nye kirkeordning og gudstjenesteform var, at kun Bibelen var kilde til Sandheden
- Den katolske kirke sagde, at der ikke var frelse uden for kirken. Luther sagde, at kun Gud kunne frelse og at mennesket måtte sætte sin lid til denne nåde
- Gudstjeneste på modersmålet blev indført

Underklassens oprør

- Luthers religiøse lighedstanke kunne nemt oversættes til en social lighedstanke
- 1522-1535: Oprør i Sydtyskland: de fattige adelsmænd og bønderne mod fyrsterne, højadelen og de høje gejstlige
- 1533-1536: Lignende oprør i Danmark
- 1524-1525: "Bondekrigen" i Tyskland
 - Luther slog til sidst fast, at bønderne skyldte deres herre lydighed
 - Lighed gjaldt kun i forhold til Gud ikke mennesker imellem

Reformationen i Danmark

- Adskillige unge danskere studerede på universitetet i Wittenberg og bragte derfor luthers tanker med til Danmark
- Lutheranerne blev beskyttet af kong Frederik 1. (1523-1533)
 - Han besluttede at alle kommende biskopper skulle godkendes af ham og ikke af paven
- Da Frederik 1. døde søgte den danske adel (katolsk-sindet) at undgå at få hans søn, hertug Christian som konge (luthersk-sindet)
- Bondeoprør og borgerkrig blev resultatet og adelen måtte kåre hertug Christian som konge
 - Han nedkæmpede bondeoprøret og gennemførte reformationen i 1536 (de katolske biskopper blev fængslet)

Middelalder og kulturmøder

Ca. 500-1500

Tidlig middelalder: 500-1000

Højmiddelalder: 1000-1250

Senmiddelalder: 1250-1500

Begrebet middelalder opstod i 1600-tallet og betyder mellemtid. Mellemtid mellem antikken (kulturel vigtig) og den moderne tid.

En 1000-årig periode i Vesteuropas historie, hvor den katolske kirke var det helt centrale element.

Paven: Kirkens overhoved og meget magtfuld i middelalderen.

Begynder efter det Vestromerske rige faldt i 476 (den sidste kejser afsættes).

Reformationen i 1500-tallet ses som afslutning på perioden.

Hvad karakteriserede det nye samfund, der opstod efter romerrigets fald?

- Klostervæsenet
 - Biblioteker (gamle antikke skrifter)
 - Arbejde (dygtige inden for håndværk)
 - Vende det verdslige samfund ryggen og hellige sig et liv i arbejde og bøn
 - Kritik af klostervæsenet
 - De fik stor økonomisk magt
 - Frankeriget
 - Indgår alliance med den katolske kirke
 - Karolingerne (også frankere) tager magten i midten af 700-tallet
 - Under Karl den Store samles næsten hele Vesteuropa
 - 800: Karl den Store kronet som hellig romersk kejser
-
- 900-1100: Den store forandring
 - Vikingerne hærger i 800-tallet (lidt ind i 900-tallet)
 - Muslimske pirater i Middelhavet
 - Magiarenne fra øst
 - Karl den Stores rige blev delt kort tid efter hans død (Tyskland, Frankrig, Italien)
 - Stabilitet igen i midten af 900-tallet og nu ligger magten i det tyske rige
 - Tysk-romersk kejser
 - Kristendommen udbredes (folk går frivilligt over til kristendommen)
 - Investiturstrid
 - Hvad skal have lov til at udpege biskopper?
 - Magttab mellem kirken og verdslige magt fortsætter gennem middelalderen
 - 1000-1450: Høj- og senmiddelalder
 - Man fandt sin sikkerhed i personlige relationer
 - Man opretholdt det feudale samfund, fordi alle så en fordel i at opretholde det
 - Landbrugssamfund

- Hovedparten af jorden var ejet af kongen, kirken eller herremændene
- I højmiddelalderen var der befolkningsvækst
 - Pga. klimaforbedring i begyndelsen af 1300-tallet + forbedring af landbrugsteknologien
- I landsbyerne var folk bundet sammen i arbejdsmæssige sammenhænge og ofte også med familiære bånd (man blev gift med en fra samme eller nabolandsbyen)
- Den sociale mobilitet var meget begrænset
- Stormændene var fritaget for at betale skat, fordi de skulle yde krigstjeneste for kongen
- Ridderkulturen opstod i forbindelse med den nye krigsteknik
 - Overklassens sønner blev allerede som 7-årige sendt til træning
- Kirken forøgede sin jordejendom, fordi folk gav gaver for at forkorte skærsilden
- 1075: Heftig strid mellem pave Gregor 7. og den tyske konge/kejser Henrik 4.: Paven bestemte, at kun kirken måtte udnævne biskopper
 - Paven blev erklæret afsat af Henrik 4., men Henrik 4. blev af paven lyst i band
 - Kejseren bøjede sig, og paven optog ham igen i kirken
- Den gejstlige og den verdslige var to jævnbyrdige instanser
- For at lette den store handel mellem norditalienske byer (med varer fra Østen) og Nordvesteuropa oprettede de norditalienske byer kredit- og bogholderisystemer
 - Købmændene var ikke længere tvunget til at rejse rundt med store mængder guld og sølv
- Byerne ønskede privilegier, der kunne sikre dem monopol på handel og håndværk samt frigøre dem fra godsejernes magt
- Kongen kunne lette handelen ved at slå mønt, og han kunne få byerne over på hans side for at stå stærkere over for den jordejende adel, som byerne var utilfredse med
- I 1300-tallet var der dårlig høst = dårligere ernæringssituation = øget følsomhed over for sygdomme
 - I midten af 1300-tallet brød en byldepest, Den Sorte Død, ud
 - Den kom fra Italien til Mellemøsten i 1347. Skandinavien 1349. Rusland 1351
- Nogle steder døde op mod $\frac{2}{3}$ af befolkningen, værst i byerne, hvor folk boede tæt
 - Gennemsnit: $\frac{1}{3}$ af Europas befolkning døde
- Der blev mangel på arbejdskraft i landbruget
- Mange mindre jordejere gik konkurs
- De bønder, der overlevede pesten, kunne gennemtvinge en nedsættelse af fæsteafgifterne, så det blev mere fordelagtigt at være fæster end selvejer
- Landbruget blev lagt om: Fra korndyrkning, der krævede meget arbejdskraft, til kvægavl, der ikke krævede så meget arbejdskraft
- Hundredårskrigen:
 - 1337-1453
 - Frankrig og England
 - Retten til den franske trone, herredømmet i Flandern og Englands forsøg på at bevare indflydelse i Nordvest- og Sydvestfrankrig
 - Englænderne anvendte fodfolk (med tre former for buer: kortbue, langbue og armbrøst), som var bedre end det franske væbnede rytteri

- Franskmændene moderniserede deres hær, og i 1453 sluttede de fred
- Det feudale system fungerede ikke længere:
 - Under krigen havde der været et bondeoprør i Frankrig: Bønderne fik ikke den nødvendige beskyttelse af jordejerne
- I 1309 blev pævedømmet af den franske konge flyttet til Avignon, og derved mistede paven indtægterne fra pævestolen i Rom
 - Som kompensation begyndte paven at sælge afladsbreve
- Fra 1378 til 1417 blev pævestolen delt: Én pave i Rom og én i Avignon
 - En kirkelig splittelse var med til at uddybe den verdslige splittelse
- Ved slutningen af middelalderen var der en nyt samfund: Stændersamfundet:
 - Gejstligheden: stærke, ofte i konflikt med kongen og adeligheden
 - Den feudale godsejere: havde mistet betydningen på grund af den militære udvikling
 - Borgerne: købmænd og håndværkere fra byerne, ny stand, egentlig også bønder
- I middelalderen skabtes et udgangspunkt for den udvikling, der foregik i renæssancen og den ekspansion til lands uden for Europa, som begyndte i løbet af 1400-tallet
- I 1100-tallet slog et omfattende kirkebyggeri igennem herhjemme: landet blev opdelt i sogne
- Omkring 1200: gotisk stil slår igennem, brændte sten til byggeri, bygge hvælvinger
- Ved middelalderens slutning var der i alle større byer mindst ét kloster
- 1241-1340: Store kriser i DK om kongemagten. Stormændene tvang i 1282 Erik Klipping til at underskrive en håndfæstning, hvori han lovede hvert år at holde danehof, hvor han skulle rådføre sig med stormændene
 - Kirken ville ikke acceptere at være underlagt kongemagten
- 1397: Kalmarunionen samlede Danmark, Norge og Sverige
 - Erik af Pommern blev kronet til den nye konge af denne union

Enevælde og oplysning

Enevælde: 1600- og 1700-tallet

Oplysningstiden: Slut 1600-tallet til den franske revolution 1789

Hvad karakteriserer ifølge bogen "den moderne stat" i modsætning til middelalderens feudale politiske system?

Det feudale system havde en svag centralmagt (kongen, kirken), hvor den moderne stat havde en stærk centralmagt (enevælde). Magten blev administreret af fyrsten og hans ministre – de samme lover gælder også over hele landet, der er ejet af centralmagten.

Forklarer bogen, hvorfor enevælden vandt frem i Europa?

I løbet af 1500-1600 skete der en betydelig centralisering af magten hos fyrsterne. Denne udvikling var tæt forbundet med religionskrige, der krævede at de enkelte lande mobiliserede alle deres ressourcer.

-Pengeøkonomien medvirkede også til, at fyrsterne kunne omsætte vha penge, og opkræve skat til statskassen – tidligere havde fyrsterne behov for lensmænd til at omsætte, nu kunne de ansatte aflønnede embedsmænd.

Fyrsterne fik monopol på militær magt, hvor de før måtte dele med adelen. Fyrsterne havde før været afhængige af adelens hære, som var en modydelse for len.

Hvordan begrundede ("legitimerede") man i samtiden den enevældige statsform? Inddrag citaterne 1 og 2.

Man legitimerede enevælden ved, at hævde at kongen var hævet over alle mennesker – dog ikke over Gud – og måtte derfor være indsat af ham.

"Fyrsterne optræder således som Guds administratorer på jorden. Det er gennem dem Han regerer"

Det blev anset som helligbrøde at gøre oprør mod kongen og tronen, da kongen hævdes hellig og Guds det er Guds trone.

"Enevælde af Guds nåde"

Hvad var mål og midler i den "merkantilistiske" politik? Inddrag citat 3.

Økonomisk politik, der blev ført for at befordre erhvervslivet, og dermed forbedre statens skattegrundlag. Det handlede om at få overskud på betalingsbalancen.

Hvorfor afskaffede den franske konge mon de reformertes trosfrihed?

Det var en konsekvens af tidens enhedstanke, der omfattede at alle skulle ensrettes i religiøs tro. "En tro – en konge". Alt skulle centraliseres, ligesom magten.

Hvad var ulemperne og farerne ved enevældsstyret? Inddrag citat 4.

Den centraliserede magt medførte at et riges skæbne afhang af få mænd, og pga. dette var styret "ustabilt".

Oplysningsidéerne: fornuft og frihed

De engelse naturretsfilosoffer

- Thomas **Hobbes** (1588-1679): Eng. filosof, tilhænger af enevælden
 - Udgav i 1651 et værk ("Leviathan"): argumenterede for enevælden på baggrund af naturretten
 - Naturret: Tog udgangspunkt i den tilstand, mennesket skulle have levet i, før

- ordnede samfund opstod: lovløshed og kaos
- Overgang til ordnede samfund: Det enkelte individ overdrog sin selvforsvarsret til en suveræn. Dette kunne ikke tilbagekaldes, for så ville man ryge tilbage i lovløshed og kaos
- Hobbess forsøgte at forsvare enevælden af filosofisk vej, i modsætning i Bossuet, der gjorde det af guddommelig vej (indstiftet af Gud)
- John **Locke** (1632-1704): Eng. filosof, modstander af enevælden
 - Hævdede at suveræniteten ikke lå hos kongen, men hos folket
 - Naturlige, medfødte rettigheder (frihed og ejendom)
 - Overgang til ordnede samfund: individets fornuftsbaserede, gensidige aftale om en regering, der hviler på folkets accept, og som de har ret til at afsætte, hvis de ikke regerer til gavn for folket

Oplysningsidéerne

- Lockes forsvar for magtdeling mellem parlamentet og kongen var stor inspiration for oplysningsfilosoffer (især de franske)
 - Rettede i 1700-tallet stærk kritik mod det despotiske (tyranniske) enevælde
- Oplysningsfilosoffer: ville skabe et bedre samfund + større frihed for mennesket. Tillid til, at fornuft og argumentation kunne afskaffe fordomme og vrangforestillinger og fremme oplysning og tolerance (tanke- og ytringsfrihed)
 - Kritiserede de barbariske og grusomme korporlige (legemlige) straffe
 - Lagde afstand til opdelingen i stænder (alle er lige)
 - Alle var lige for loven
 - Det var de styrendes opgave at styre til folkets bedste
 - Tillid til menneskets fornuft førte til skepsis overfor religion

De tre store

- Tre tænkere havde stor indflydelse på den samfundsmæssige og politiske udvikling i Europa og Amerika:
- **Montesquieu** (1689-1755)
 - Stor beundrer af det engelske politiske system
 - Magten i en stat må deles, hvis man vil undgå tyranni
 - Skelnede skarpt mellem den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt
- **Voltaire** (1694-1778)
 - Stor talsmand for fornuft og ytringsfrihed
 - Imod intolerance og religiøst tyranni
 - Helt afgørende at der er en åben og fordomsfri debat
 - Denne debat kan afsløre misbrug, undertrykkelse og fanatisme og medvirke til at afskaffe kirkens og religionens ødelæggende indflydelse i samfundet
 - Mente at kristendommen byggede på forrykt overtro og absurde forestillinger
 - Repræsenterede deismen (urværk-gud)
 - Ikke modstander af enevælden: tvivlede for meget på den almindelige befolknings fornuft og dømmekraft
 - Tilhænger af oplyst enevælde: dannet, begavet monark regerer til folkets bedste
 - En oplyst monark skulle lade sig lede af tidens fremmeste filosoffer og tænkere og tillige respektere ytringsfriheden
- **Rousseau** (1712-1778)
 - Arbejdede som Hobbess og Lockes med naturtilstand og samfundspagt
 - Optimistisk menneskesyn
 - Mennesket var godt fra naturens side, men civilisationen, det eksisterende samfund, har ødelagt det

- Opdragelse handler ikke om at tugte barnet, men om at lade barnets naturlige anlæg og tilbøjeligheder vokse
- Satte markant aftryk på al senere pædagogisk diskussion
- Der findes kun egentlig frihed i et samfund, hvor borgerne er direkte involveret i de politiske beslutninger
- Folkevalgte repræsentanter kan kun repræsentere sig selv
- Mindretallet må bøje sig for flertallet ("almenviljen")
- Meget yderligtgående synspunkter målt med datidens målestok

Den oplyste enevælde

- I anden halvdel af 1700-tallet fik oplysningstænkere stor indflydelse på de politiske forhold i mange europæiske lande
 - Den enevældige konge skulle nu finde sin berettigelse i henvisningen til, at det var til folkets bedste og ikke, at det var Guds vilje
 - Det var et led i den voksende sekularisering
- Frederik den Store af Preussen (1740-1786) afskaffede tortur og indførte religionsfrihed samt udvidede ytringsfriheden
 - Dog selvfølgelig afvisende overfor demokratiske idéer - alle alternativer til enevælden var utænkelige
- Josef d. 2 af Østrig (1780-1790) indførte lighed for loven. Afskaffede bøndernes ufrihed (livegenskabet) og indførte religionsfrihed samt en mildere straffelovgivning
 - Så stærke forandringer, at han nogle steder måtte trække i land

Danmark: Struensee og Frederik d. 6.

- I 1755 åbnede den enevældige regering for en offentlig debat for at "... opretholde Landets Flor"
- I 1770 kom oplysningstænkningen for alvor til magten
 - Christian 7. (1766-1808) var sindssyg og derfor ikke i stand til at regere landet
 - De der kontrollerede kongen sad altså med magten
 - Kongens livlæge Struensee havde reelt magten i landet
 - Afskaffede censuren, nedsatte hoveriet, afskaffed tortur, begrænsede dødsstraffen
- I 1772 blev Struensees affære med dronningen opdaget, og han blev henrettet
- I 1784 overtog Kronprins Frederik (senere Frederik 6. (1808-1839)) magten og han gennemførte en lang række reformer først og fremmest på landboområdet
 - Stavnsbåndets ophævelse 1788
 - Bøndernes retsstilling forbedredes 1787
 - Selveje afløste langsomt fæstesystemet
 - Slutstenen i reformpolitiken: Skoleloven 1814
- Oplysningstideerne førte til revolutioner i Amerika (1776) og Frankrig (1789)

Industrialismen og arbejderbevægelsen

Den industrielle revolution i England 1760-1850

- Det engelske samfund og landskab blev forandret i hastigt tempo
- Produktionsevnen blev langt større og mere specialiceret end før
- Menneskets arbejdsindsats blev koncentreret om at producere varer til salg (kontra selvforsyning)
- Følgende faktorer er forudsætninger for industriel udvikling:
 - Arbejdskraft
 - til rådighed for ekspanderende produktion
 - Kapital
 - til investeringer i fabriksbygninger og maskiner
 - Råvarer
 - nødvendige råvarer
 - Teknologi
 - som muliggør masseproduktion
 - Marked (afsætningsmuligheder)
 - tilstrækkelig efterspørgsel
- Der skal desuden også være:
 - Foretagsomme folk, der tør gå nye veje
 - Samfundsmæssig og lovgivningsmæssig ramme, der giver mulighed for at udfolde initiativ og skabe nye former for produktion og virksomhed
- I England skabtes den største industrielle revolution
- I 1700-tallet var England blevet en verdensmagt
- Fra 1700 til 1760 blev eksporten fordoblet og importen steg med 50%
 - Den engelske flåde blev også fordoblet

Befolkningsvækst og landbrugsrevolutioner

- I de tidligere århundreder havde befolkningstallet i Europa været svingende pga. tider med fx pest
- I midten af 1700-tallet voksede befolkningen dog stærkt
 - Dødeligheden faldt og fødselsraten lå højt
 - 1750: 6 mio. mennesker
 - 1810: 10 mio. mennesker
 - 1851: 18 mio. mennesker
- Fra midten af 1700-tallet gennemløb det engelske landbrugssamfund en landbrugsrevolution
 - Det medførte at der kunne produceres flere fødevarer, hvilket der også var efterspørgsel efter
- En parallel til den danske udskiftning fandt sted: enclosure
 - Efter denne udvikling kunne man intensivere udnyttelsen af jorden ved at lave mere avancerede sædskifter
 - Altså større variation, hvilket medførte, at markerne nu kun lå brak hvert syvende eller ottende år
- Entusiastiske godejere gik i spidsen for at modernisere landbruget
 - Deres erfaringer blev spredt gennem den trykte presse og nåede vidt omkring
- Forbilledet for udskiftningen i Danmark blev hentet i England
- Den engelske nationaløkonom Thomas Malthus (1766-1834) slog alarm: Han var

- ikke sikker på, at fødevareproduktionen kunne holde trit med befolkningstilvæksten
 - Han forudså, at hungersnød og massedød var nært forestående
- Det engelske landbrug kunne dog øge produktionen mere, end Malthus have kunnet forudse
 - Først i midten af 1800-tallet blev England afhængig af fødevareimport i større mængder
- Landbruget gik fra at være en livsform til at være et erhverv

Banebrydende industri

Tekstilproduktion: Fra håndværk til industri

- Håndværksproduktionen afløstes af industriel storproduktion
- Der var længe før sket en udvikling af produktionsprocessen fra simpelt håndværk til forlagsvirksomhed eller hjemmeindustri
 - Omkring 1700 var der klædehandlere, der beskæftigede om mod 2000 mand
- Uld var Englands vigtigste eksportvare
- Dette spring blev muliggjort af to ting:
 - Tekniske forbedringer (muliggjorde maskinel produktion)
 - Import af bomuld
 - Det engelske parlament forbød import af uldtøj, og senere af bomuldstøj, men ikke af råbomuld
- Der var gode muligheder for produktion af bomuld i Nordamerika, og deres selvstændighed i 1776 betød ikke noget: Sydstaterne producerede stadig meget bomuld, godt hjulpet på vej af de sorte slaver
- Til sidst forsvandt håndværkerne, fordi dampdrevne maskiner overtog arbejdet
- Denne erstatning medførte voldsomme reaktioner fra de overflødiggjorte arbejdere og håndværkere
 - Der opstod en "maskinstormerbevægelse", der angreb fabrikker og ødelagde maskiner
 - Myndighederne slog hårdt ned på disse angreb: henrettelser og deportationer
- Det var forholdsvis enkelt at mekanisere spinde- og væveprocesserne

Kul, jern og damp

- Kulminedriften trak også den økonomiske udvikling frem
- Storbritannien er relativt skovfattigt, så husholdningerne brugte kul til opvarmning
- Da dampmaskinerne kom frem slog de igennem: Kontra vind- og vandmøllerne kunne de placeres overalt og kunne levere mere energi end møllerne
- I 1769 tog James Watt (1736-1819) patent på en "dobbeltvirkende" dampmaskine, der anvendte et lavt overtryk (kontra det tidligere undertryk)
- I årene omkring 1800 udvikledes dampmaskinen yderligere, så den også kunne passe til at drive lokomotiver og skibe
- I 1825 blev den første jernbanestrækning indviet
- Samtidig udvikledes dampskibet
 - Første dampdrevne skib blev søsat i 1802
 - I 1838 kunne man første gang krydse Atlanten uden at være afhængig af vindforholdene
- Dette var højdepunktet i transportrevolutionen
- En virksomhed kunne uden store transportomkostninger afsætte varer overalt i Storbritannien

- Jernbanebyggeriet skabte stor efterspørgsel på jern (ikke kun til våben)
- I stedet for at bruge træ kunne man nu udsmelte jern ved hjælp af stenkul

Liberalismen - forsvar for det frie marked

- Merkantilismen var udbredt i 1600- og 1700-tallet
 - Handlen var strengt kontrolleret af staten
- I slut 1700-tallet kom liberalismen på banen og udfordrede merkantilismen
 - Hovedfigur: Adam Smith
 - Udgav i 1776 "The Wealth of Nations" hvori han rejste tvivl om visdommen i statslig regulering
 - Hævdede at et frit marked ville bringe staten/samfundet størst velstand
- De nye kapitalister arbejdede for at afskaffe toldpålæggene og handelsreguleringerne
- 1846: Beskyttelsen af det engelske landbrug faldt væk
 - Ikke længere told på importeret korn

Hvorfor industriel revolution - og hvorfor England?

- Medio 1800-tallet: 22% af den erhvervsaktive befolkning i Storbritannien var i landbruget
 - Tilsvarende: Frankrig 45%, USA 65%, Rusland 85%
- Storbritannien var blevet et industrisamfund og dermed også verdens første kapitalistiske samfund
- Før industrialiseringen var GB allerede verdens rigeste land pga. bl.a. kolonier

Flaskehalse, teknologi og foretagsomhed

- I Italien og Kina (hhv. i renæssancen og middelalderen) var der også sket store teknologiske vidundere og mekaniske bedrifter, men forskellen var, at i GB blev opdagelserne gjort af folk, der havde brug for at løse et specifikt problem

Marxismen - skabelsen af kapitalister og proletarer

- Karl Marx (1818-1883): tysk økonom, historiker, politiker
 - Historisk materialist: udviklingen i produktionsteknologi og organiseringen af produktionen er bestemmende for et samfunds indretning
- Den før-industrielle og -kapitalistiske fase kaldte Marx for den feudale (feudalisme)
- Teknologisk udvikling (muliggørelse af masseproduktion) var derfor en faktor også
 - Marx lagde vægt på, at selvstændige småproducenter (håndværkere og småbønder) mistede deres værksteder og jord mens store rigdomme (kapitaler) ophobedes på ganske få hænder
 - En stor klasse af ejendomsløse (proletarer) blev skabt - de måtte sælge deres arbejdskraft til arbejdsgiverne, kapitalisterne
- Overgangen fra feudalistisk samfund til kapitalistisk samfund ville ske ved borgerlig revolution
- 1688: De engelske kapitalister gennemførte "The Glorious Revolution", hvorefter de kunne bruge staten til at udplyndre engelske kolonier

En mentalitetshistorisk forklaring - "den kapitalistiske ånd"

- Der var selvfølgelig stor forskel på rig/fattig, men der var i GB større social mobilitet end i resten af Europa

- Under feudalismen var rigdom blevet brugt til at blære sig, men under kapitalismen blev rigdom brugt som et middel til at erhverve mere rigdom
- Max Weber (1864-1920), tysk økonom og sociolog, mente at calvinismen var medbestemmende også, da den anså lediggang som synd, men arbejde som en måde at tjene Gud på

Den industrielle revolution som "take-off"

- W.W. Rostow (1916-2003), am. økonom, beskrev den industrielle revolution som et brud med et økonomisk set traditionelt og statisk samfund og overgangen til en dynamisk økonomi med vedvarende økonomisk vækst
- Flere stadier:
 - 1. stadium: Traditionelt samfund med ringe eller ingen vækst
 - 2. stadium: Forstadiet til "take-off", hvor der opstod "øer" af handelskapitalistisk virksomhed, mens en klasse af foretagsomme forretningsfolk opstod
- Når et land investere op mod 10% af sit nationalprodukt i ny produktion sker der ifg. Rostow et take-off

Storbyerne og arbejderklassen

- Industrialisme = urbanisering
- Sanitære problemer blev først løst i 1800-tallet
- Spekulationsbyggeri - blev bygget tæt og i store etager
- Berlin 1900: 40% af boligerne havde ét værelse (op til 10 mennesker)
- Forurenet vand blev drukket
- Høj børnedødelighed
- Værste område i Kbh: 1860'erne: Børnedødelighed på 75%
- 1842: Storbritannien offentliggør plan for forbedring af de sanitære forhold (kloakering, vandforsyning og brolægning af gaderne)
- 1853: Kbh. ramt af koleraepidemi
- 1856: Bygningslov i Kbh. Bestemmelser om byggetæthed og latriner
- Bakteriologien blev udviklet i de sidste årtier af 1800-tallet
 - Louis Pasteur (1822-1895) påviste i 1865, eksistensen af sygdomsfremkaldende bakterier (samt at disse kunne uskadeliggøres vha. opvarmning - pasteurisering)
- Reformerne vendte udviklingen (ift. sygdomme i byerne), men fjernede slet ikke problemerne
- Den lave børnedødelighed på landet medførte, at der ikke var arbejdspladser nok. Folk flyttede så til byerne for at finde arbejde

Arbejdernes vilkår

- Det nye arbejde var mere monotont end land-arbejdet (stram disciplin)
 - Overtrædelse medførte bødestraf eller afskedigelse
- Arbejdsdag: 12-14 timer, 7 dage om ugen (senere fri til kirkelige helligdage)
- En alm. arbejderfamilie i Europa (første halvdel af 1800-tallet) levede lige over fattigdomsgrænsen og var afhængig af, at både mor og børn arbejdede
- Anden halvdel: den voksende rigdom i samfundet spirrede også i arbejderklassen
- Mange kvinder var beskæftigede (specielt i tekstilindustrien)
- Også børn var gode at bruge for de var små
- 4 hovedargumenter imod bestemmelser vedr. bedre arbejdstider og -vilkår:

- Liberalisme: Lovgivning om arbejdstid og arbejdsvilkår er et indgreb i den personlige frihed. Staten skal lade borgerne arbejde under de betingelser, de vil acceptere
- Virksomhedernes drift og økonomi: Virksomhederne produktion og lønsomhed vil påvirkes
- Godt for børnene: Arbejdet virker opdragende og disciplinerende på børnene
- Arbejdernefamiliernes økonomi: De havde ikke råd til at undvære børnenes indtægter
- 1833: I England aldersgrænse på 9 år for børn i tekstilindustrien
- 1842: Minelov - kun mænd over 10 år i minearbejde
- 1848: 10 timers grænse for arbejde for kvinder og drenge under 18 år
- Disse love kom senere i andre lande
- 1873 DK: Ikke børn under 10 år i fabriksindustrien
- 1913 DK: Forbudt at anvende børn i den skolepligte alder i industrien
- 1916 USA: Forbud mod lønarbejde til børn under 16 år - blev kendt forfatningsstridig
- 1938 USA: Aldersgrænse på 14 år for børnearbejde i hele USA

Arbejderbevægelsen

- Arbejderne samledes i politisk (bedre vilkår) og fagforenings (højere løn) regi
- Slut 1800-tallet slog nogle fagforeninger sig sammen for at opnå større slagkraft
- Arbejdersammenslutninger mødte modstand fra både staten og arbejdsgiverne
 - Lønnen skulle ikke forhandles, den skulle fastsættes af udbud og efterspørgsel
- Borgerskabet var bange for, at arbejderne kunne finde på at gå amok

Karl Marx og socialismen

- Mange idealistiske og velgørende bevægelser prøvede i 1800-tallet af bekæmpe storbyens elendighed samt give arbejderne bedre vilkår
 - Appelerede til borgerskabets samvittighed
 - Argumenterede for social- og fabrikslovgivning
 - Bekæmpede alkoholisme
 - Drev velgørenhed i slumkvarterer
 - Tog initiativer til bygning af ordentlige arbejderboliger
- Der var også socialistiske bevægelser, der forsøgte at skabe langt større lighed i samfundet (mere grundlæggende ændring af samfundet)
 - Arbejderne blev organiseret med det formål, at de selv kunne overtage statsmagten
 - Ønskede et mere lige samfund
 - Ejendomsforholdene skulle ændres = produktionsmidlerne (jord, fabrikker, banker etc.) skulle være fælles
- Ideerne stammede fra den franske revolution og spirede i 1800-tallet
- Robert Owen (1771-1858):
 - eng. fabrikant
 - "Utopisk" socialist: troede på, at man kunne forandre samfundet i socialistisk retning vha. et godt eksempel og appel til menneskets gode vilje og sunde fornuft
 - Gennemførte reformer på sin tekstilvirksomhed
 - Han ville oprette "arbejdsfællesskaber" på ca. 1000 mand, der var fælles om alt (jord, værksteder og værktøj) - prøvede en sådan koloni i USA

- Det slog fejl
- Ferdinand Lasalle (1825-1865):
 - ty.
 - Ville nå til socialismen gennem arbejderne voksende indflydelse på statsmagten
 - Alm. stemmeret => arbejderne ville gradvist få magten i parlamenterne => fredelige reformer i samfundet
- Karl Marx (1818-1883):
 - ty.
 - Hånede sådanne tanker (Lasalle og Owen)
 - Var overbevist om, at det var kampen mellem klasserne, der var det centrale element i samfundenes historie
 - Det var for ham indlysende, at arbejderklassen måtte tage magten ved en revolution
 - Borgerskabet havde magten og ønskede ikke frivilligt at afgive den
 - Revolutionen ville føre til afskaffelse af privat ejendomsret til produktionsmidlerne
 - Derved var klaseskellene overvundne, og det optimale, klasseløse (socialistiske) samfund var opnået
- Den borgerlige stat forsøgte at dyrke de nationale følelser og kunstigt at fremhæve nationale modsætninger mellem forskellige folkeslag
- Arbejdernes egentlige fjender var den herskende klasse i deres eget land, deres allierede var arbejderne i andre lande
- 1871 Paris: Arbejderklassen forsøgte at gøre oprør (Pariserkommunen)
 - Brutalt slået ned
 - 20.000 blev dræbt
 - Hårdt slag mod Internationalen (Marx' bevægelse fra 1864)
- 1890 Tyskland: Det socialdemokratiske parti (fra 1869) får 20% af stemmerne ved valg til rigsdagen
- I USA blev den socialistiske tankegang opfattet som fremmedlegemer i det amerikanske samfund og vandt aldrig indpas
- Arbejderpartierne opgav i praksis forestillingen om en revolution men arbejdede i stedet for flertal i parlamenterne

Slaver, kolonisering og imperialism

- Ludvig 14.: "Staten, det er mig"
- Enevælden dominerede Europa i 1600- og 1700-tallet
- Fuldt udviklet i første omgang hos Ludvig 14. (Frankrig)
 - Hoffet blev centrum for hele landets politiske, økonomiske og kulturelle liv
- Hovedide: herskeren var guddommeligt udvalgt
 - Den tidlige periode kaldes "enevælden af Guds nåde"
- Frankrig i sidste ½del af 1500-tallet: mange borgerkrige
- Omkring 1600 kom der ro på - muligt for enevælden at komme frem
- Kardinal Richelieu (førsteminister fra 1628-1642) var en af idemændene bag: ville styrke kongemagten på bekostning af adelen
- Omfattende administrativ reform:
 - Fr. indelt i distrikter, hver ledet af kongelig embedsmand
 - Han skulle opkræve skatter, hverve soldater og stå for økonomiske og handelsmæssige opgaver
 - = de lokale adelige mistede meget af deres tidligere magt
- Under Ludvig 14.:
 - Lejetropper afskaffes: i stedet national hær, hvor bønderne var indskrevne
 - Hæren blev stærkt udvidet og direkte underlagt kongen
- Effektiv skatteinddrivelse
 - Desuden: salg af embeder og adelsprivilegier
- Ludvig 14. hentede sine embedsmænd fra borgerstanden => ny embedsmandsadel til konkurrence med højadlen

Hoflivet

- Under enevælden i Fr. opstod en særlig hofkultur (Ludvig 14. i Versailles)
- Skulle understrege kongens magt og autoritet
- Alt foregik i ritualer
- De tilstedeværende havde ganske bestemte opgaver for at vise, hvor fine de var, og hvor tæt de var på kongen
- Versailles blev bygget af Ludvig 14.'s far som et beskedent slot
 - Ludvig 14. udvidede det til det mest imponerende slot i Europa
 - Bygget i klassicistisk barokstil (= stram symmetri)
 - Kongens og dronningens gemakker i hver sin ende. I midten: spejlsalen
- Ca 10.000 pers. ved hoffet
- Versailles lå i et fugtigt område = ingen ordentlig adgang til vand + ingen sanitære installationer
- 60% af skatteindtægterne blev brugt til at holde hoffet i gang
 - Det kunne Fr. klare så længe der var fred
 - I slutningen af Ludvig 14.'s regeringstid kom Fr. i krig => økonomiske problemer
- Det fr. hof i Versailles dannede mønster i hele Europa
 - Bygninger
 - Adelen forsøgte at gennemføre et ceremonielt liv
 - Fransk blev et dannet sprog

Merkantilisme

- Colbert (Ludvig 14.'s finansminister) introducerede merkantilismen
 - prægede hele Europa i 1600- og 1700-tallet
- Målet:
 - landet skulle besidde en stor beholdning af guld og sølv fx via mere eksport end import (statisk opfattelse af rigdom kontra i dag, hvor vi har en dynamisk opfattelse af rigdom: "penge skal ud og arbejde")
 - begrænsning af import ved høje toldsatser
 - stimulation af eksport ved statsprivilegier til manufakturvirksomheder, der producerede til eksport eller til hjemmemarkedet
- Protektionistisk økonomi: landets egen økonomi skulle beskyttes
- Produktion, søfart og udenlandshandel skulle skaffe landet kapital
- Den dynamiske opfattelse af rigdom slog igennem i 1800-tallet med kapitalismen og satser på vækst og forandring

Handelskompagnierne

- Stod for fjernhandel
- Købmænd sluttede sig sammen i kompagnier, som staten støttede og privilegerede
 - Fx monopol i den nye verden eller eneret til at hjembringe varer til bestemt havne eller lavere afgifter
- Handel af søveje førte til, at krydderi- og silkehandlen ad de gamle karavaneruter ophørte
- Kompagnier => aktieselskabsformen blev alm.
- Fordel ved aktieselskab: kunne stille større kapital end privat købmandshus
 - Ved forlis: enormt tab. Ved hjemvenden: enorm fortjeneste
- Kapitalen BLEV i selskabet, også ved ejerens død
 - selskabet havde sit eget liv og kapitalen var permanent
- Kompagnierne fik lov til at have egen hær og flåde pga. store farer ved fjernhandel
 - Oprettede befæstede handelsstationer i den nye verden: etablerede grundlaget for de senere kolonier

Trekantshandelen

- Den mest kendte del af trekantshandelen: den atlantiske slavehandel
- Begyndte i 1510, da Spanien importerede de første sorte slaver til Vestindien
- Blev omfattende i 1600- og 1700-tallet
- Import af slaver hang sammen med behovet for arbejdskraft
- Spanierne forsøgte at bruge indianerne, men de døde af europæernes sygdomme
- Fordele ved sorte slaver:
 - Mere hårdføre end indianerne
 - Nemmere at genkende hvis de flygtede
- Først og fremmest engelske, hollandske og franske skibe stod for slavehandelen
- Fra Europa med våben, ammunition, spiritus, tekstiler og manufakturvarer
- Handelsstationerne i Vestafrika: slaver købt for varerne. Afrikanerne leverede selv slaverne, fx krigsfanger fra opgør med andre stammer
 - Unge, arbejdsdygtige mænd og kvinder var i høj kurs
 - Frygt: at købe en syg slave fx med kopper => næsten hele lasten ville dø
 - Købte også guld, elfenben og fx farvetræ til fremstilling af farvestoffer
- Skøn: 11 mio. afrikanere blev fragtet over Atlanten fra 1500 til 1870
 - 2 mio. omkommet under transporten
- Sidst i 1700-tallet: import af 60.000 slaver om året
- Slaverne blev brugt som arbejdskraft på plantagerne i Vestindien, Brasilien og

Amerika

- Sukker, tobak, senere bomuld, kaffe, kakao og indigo (farvestof)
- Når skibene vendte tilbage til Europa var de lastet med plantagevarer
- Merkantilismen: forarbejdningen skulle ske i moderlandet, så fortjenesten blev der
 - Skibene vendte hjem med råvarer, der var så uforarbejdede som muligt

Nederlandenes gyldne århundrede

- 1600-tallet: Europas økonomiske centrum flyttede fra Spanien og Portugal til området omkring Den Engelske Kanal
- Nederlandene (Holland og Belgien) hørte til Spanien, men de syv nordligste provinser løsrev sig i 1579 under navnet De Forenede Provinser
 - Holland var den største provins, og her lå Amsterdam
 - Nord: protestantisk, men udviste stor religiøs tolerance
 - Fordel, for så kunne de tiltrække andre befolkningsgrupper, fx jødiske diamantslibere fra Portugal
- Amsterdam blev centrum for kolonihandel og nord-sydgående handel i Europa
 - Stor havn
 - Nem adgang til havene
 - Billige og hurtigt værfter
- Slut 1500-tal: Portugal så svækket, at de ikke længere kunne opretholde monopol på handel med Østen
 - Hollænderne brød som de første Portugals stilling
- Det Ostindiske Kompagni opbyggede det hollandske handelsimperium i Østen
 - erobrede tidl. portugisiske besiddelser på Ceylon, Kalakka og De Ostindiske Øer
- Asiatisk centrum for hollandsk handel: øen Java: her organiseredes handel med kaffe, kakao, sukker, bomuld, krydderier og indigo
- Holland importerede også tulipanløg til Europa
- Det Ostindiske Kompagni: en stat i staten
 - Flåde på 50 skibe
 - Hær på 10.000 mand
- Holland havde et velfungerende bank- og finansieringssystem takket være Amsterdam Bank (gr.lagt 1609)
- Holland drev også omfattende fiskeri i Atlanten => saltet fisk til Europa
- Opkøbte pels og huder af den lokale befolkning i Nordamerika
- Grundlagde primo 1600-tal Ny Amsterdam på Manhattan (få år senere erobret af England => New York)
- Medio 1600-tal: Holland i konflikt med England, der havde ført en systematisk merkantilistisk politik
- Endte med: England overtog Hollands rolle omkring år 1700
- Nederlandene havde klaret sig fordi de var dygtige til at bygge skibe og drive handel
 - Men handelen foregik ikke med varer, de selv havde produceret
- England var stort (areal og befolkning) og havde en helt anderledes stor produktion
- Lige så gunstig beliggenhed => udkonkurrerede Nederlandene
- Nederlandene beholdt sin dominans i Fjernøsten, men i Nordamerika og Indien kæmpede England og Frankrig nu om lederpositionen

England undgik enevælde

- I England opstod der en styreform, der pegede mere mod demokrati end enevælde

på fastlandet

- 1588: Den uovervindelige Armadas nederlag => krig ml. Spanien og England frem til 1604
- England overtog Sp.'s dominans på havet. De næste 300 år gav søfart og handel England meget store indtægter => stimulering af den økonomiske vækst
- Anderledes social rangorden end på fastlandet:
 - Højadelen havde mistet sin position allerede i 1400-tallet og var blevet henvist til deres godser og landbrug
 - En del godser blev forpagtet til lavadelige og storbønder
 - I byerne opstod der et stort borgerskab, der tjente på handel og håndværk
 - Småbønder og husmænd fik problemer, fordi en del af deres jord nu var lagt under godserne
 - Håndværksproduktionen i byerne voksede, fordi mange opgav deres landbrug
- England var det land i Europa, der %vist havde den laveste beskæftigelse i landbruget
- Byerne var i vækst => marked for fødevareproduktion
- Denne økonomiske udvikling udviskede grænserne mellem de sociale grupper
 - Adelen brugte tiden på at drive forretning => forbindelser ml. adelen og borgerskabet => kongen kunne ikke spille på modsætningen ml. de to klasser
- 1600-tal: politisk kamp ml. kongemagten og parlamentet
 - Underhuset: de lavadelige, storbønder og borgere. Kunne udskrive skatter
 - Overhuset: de højadelige, den øverste gejstlighed. Fungerede som højesteret
- Nogle stridigheder havde religiøse undertoner, hvis kongen var katolik
- Puritanere:
 - adelige og borgerlige, der var inspireret af Calvins lære
 - gik ind for kirkens renhed
 - ønskede ikke en ødsel kongemagt
 - vigtigt med et arbejdsomt og flittigt liv og gode betingelser for at drive erhverv
- Kongen forsøgte at styre uden om puritanerne - de blev sendt hjem
- 1642-1649: Den første engelske revolution, hvor puritanerne gik til angreb
 - Kongen blev taget til fange og henrettet
- 1649-1688: Militærdiktatur under puritanernes hærfører, Cromwell
- 1688: Parlamentet hidkaldte den nederlandske statholder Vilhelm af Oranien og overdrog ham kongemagten
 - Betingelse: at han underskrev "Bill of Rights", som begrænsede kongens rettigheder
 - Ingen skatter kunne nu udskrives uden om parlamentet og den øverste militære magt lå hos parlamentet
 - Sådane begrænsninger oplevede de øvrige europæiske herskere først i forbindelse med de borgerlige revolutioner i 1800-tallet

— og i Danmark

- 1660: Enevælde i DK efter krig mod Sverige, hvor DK mistede Skåne, Halland og Blekinge
- DK var i en katastrofal økonomisk situation
- Frederik 3. (1648-70) indkaldte til stændermøde for at løse de økonomiske problemer

- Adelen betalte ikke skat
- Gejstligheden og borgerstanden foreslog kongen at gøre kongemagten arvelig, så adelens privilegier kunne beskæres
- 1665: Kongeloven, den egentlige enevældige forfatning
 - Gyldig indtil juni 1849
- Allerede under Chr. 4. blev der ført merkantilistisk politik
 - Laugene fik monopol på at drive håndværk og handel
 - Udvalgte erhverv blev støttet
 - Indførselsforbud for varer, som man ønskede at producere i DK: fx silke
 - Handelskompagnier varetog handelen med Afrika og Vestindien

Trekantshandel

NB: Noter til emnet mangler!

1666: Danskerne koloniserer St. Thomas
1667: Danskerne opgiver pga. sygdom, chikane etc.
1671: Vestindisk-Guinesisk Kompagni dannedes
1672: Trods store vanskeligheder lykkedes det en ekspedition af kolonisere St. Thomas
1675: Kompagniet tog nabøen St. Jan i formel besiddelse (koloniserede den dog ikke)
1718: St. Jan koloniseres fordi St. Thomas viser tegn på jordudpining
1733: Kompagniet købte St. Croix som var bedre til dyrkning
1754: Kongen køber aktierne i Kompagniet, der har klaret sig dårligt i mange år
Sidste halvdel af 1700-tallet: I krigene i Europa tjente Danmark godt på sin neutralitet
1764: Øerne deltes økonomisk set: St. Croix koncentrerede sig om sukkerrørsproduktionen. St. Jan og St. Thomas var frihavne, hvor alle kunne drive handel
1839: Tvungen halvdagsskolegang for 6-12-årige slavebørn (skrivning og læsning)
1848: Generalguvernør Peter von Scholten proklamerede, at slaverne nu var frie. Arbejdet ændrede sig dog ikke.
1878: En opstand (Fireburn) brød ud i Frederikssted, hvor vrede arbejdere nedbrændte den nordlige del af byen og i alt 50 plantager blev brændt af uden for byen.
1880'erne: Den Dansk Vestindiske Regering udstak jordlodder til særligt udvalgte familier
Slut 1800-tallet: Sukkerroen bliver indført i Danmark og interessen for øerne falder.
1902: Et forsøg på at sælge øerne til USA falder til jorden. En kommission blev nedsat til at gennemgå forholdene på øerne. Kommissionens fokus på høj børnedødelighed resulterer i, at Kongehuset etablerer Dronning Louises Forening til Pleje af syge Børn i Dansk Vestindien, der opførte Dronning Louises Børnehjem
1916: Fagforeningslederen David Hamilton Jackson rejste til Danmark og fik lov til at trykke St. Croix' første ikke-regeringsudgivne avis. Et stort arbejderoprør bryder ud, og arbejdsgiverne reagerer med at lockoute arbejderne, både fra arbejde og boliger. Efter 1916 begyndte øens landarbejdere at blive jordejere.
1917: Øerne består af et lille, hvidt mindretal, der styrede det hele; en voksende middelklasse frembragt af muligheden for nu selv at eje jord eller blive faglært samt en stor underklasse af markarbejdere (2/3 af befolkningen). Øerne sælges til USA

Europa og verden 1815-1914

- 1815: Napoleons endelige fald
- I perioden 1815-1915 blev grunden til det moderne samfund lagt
- Industrialiseringen medførte øget produktion men også en lang række sociale og politiske ændringer
- Styret gik fra konger/fyrster til parlamenter og forsamlinger
- Økonomiske magthavere gik fra godsejere og adlen til handelsfolk og fabriksejere
- I perioden emigrerede over 35 mio. til hv.sag. USA, men senere også Canada, Australien og Argentina
- Nationalismen gik sin sejrsgang i Europa og mange stater (gen)opstod: Belgien, Tyskland, Italien, Grækenland, Rumænien, Bulgarien
- Europæiske lande koloniserede og dronning Victoria var i 1900 overhoved for ¼ af verdens befolkning
- USA's og Europas flåder var store og kunne slå til hvor det skulle være

Wienerkongressens Europa

- 1814-15: Kongres i Wien. Europas fyrster, konger og kejsere forsøgte at bringe orden på det Europa som Den Franske Revolution og Napoleon havde vendt op og ned på
 - Man ville forhindre en enkelt magt i at blive for stærk
 - Man ville undgå at tanker om et republikansk styre fandt fodfæste
- De sejrende magter fra Napoleonskrigene blev udvidede mens taberne måtte afstå land. DK måtte afstå Norge til Sverige umiddelbart før kongressen
- Det Tyske Forbund oprettedes
- Men blev enige om, at fremtidige konflikter skulle løses med konferencer og diplomati
- Preussen, Rusland og Østrig-Ungarn slog hårdt ned på krav om frihed
- 1830: Belgien løsrev sig fra Holland
- 1832: Ny græsk stat

Nationalisme og liberalisme

- 1789: Den franske tredjestand erklærede sig for Nationalforsamlingen og hævdede at repræsentere folket
- Denne idé blev udviklet op gennem 1800-tallet
 - Et folk = de mennesker der bl.a. talte samme sprog og havde fælles kultur
- Ordet nationalstat opstod
 - Danskerne i Danmark, fransmændene og Frankrig
- I Europa dengang var der multinationale stater
 - Østrig-Ungarn: 11 forskellige folk
- Dette nationale fællesskab er menneskeskabt og altså ingen naturlov
- Politisk liberalisme vandt frem - folket skulle bestemme

Revolutionerne i 1848-49, Tyskland og Italien samles

- Feb. 1848: Uroligheder i gaderne i Paris
 - Kongen måtte forlade landet og der blev indført republikansk styre (Den Anden Republik)

- Otto von Bismarck samlede Tyskland som et rige under preussisk ledelse
 - Tre mindre krige gjorde at Preussen pressede andre småstater til at gå med i en fælles tysk stat
 - 1864: Preussen/Østrig-Ungarn vinder over DK
 - 1866: Østrig-Ungarn slået
 - 1870-71: Preussen vinder over Frankrig
 - Wilhelm 1. bliver tysk kejser i Berlin, hv.stad (1871)
- 1859-61: Italien blev samlet til én stat (det sidste i 1870)
 - Giuseppe Garibaldi

Imperialismen

- 1870-1914: Europæiske stormagter begyndte kapløb om at underlægge sig nye områder
- I perioden op til 1870 trængte europæiske magter ind i baglandet, men kontrollerede det ikke
- Slut. 1800-tallet vender udviklingen og de begynder at kontrollere landene

Hvorfor kom imperialismen og hvilke følger fik den?

- Fordi landene var i stand til at erobre
- Økonomisk vækst krævede nye markeder, flere ressourcer og flere råvarer
- Politiske faktorer: det gav presitge og magt
- Europæerne så sig selv som de højst udviklede og havde dermed en forpligtelse til at delagtiggøre andre i deres kultur, teknik og viden

USA's ekspansion og borgerkrig

- I 1900 var tretten stater blevet til 45 og landets areal tredoblet til en tyvedoblet befolkning
- I spørgsmålet om slaveriet havde de amerikanske stater modstridende interesser
 - Nord: familielandbruget, handelen, håndværket, industrien dominerede
 - Syd: plantagerne dominerede
 - Den engelske industrialisering gjorde at efterspørgslen på bomuld, tobak og sukker steg
- Hvad skulle der ske med de nye stater? Slave-fri eller ej?
- 1820 + 1850: Kompromis blev indgået
- 1860: Det gik galt da slavemodstanderen Abraham Lincoln blev valgt til præsident
 - 11 stater valgt at melde sig ud af Unionen
- 1861-65: Borgerkrigen, der sluttede med Sydstaternes nederlag og slaveriets ophævelse
 - Tabstal: >620.000

Stormagtskonflikter og -alliancer

- 1853-56: England og Frankrig slog Rusland i Krimkrigen
- Frankrig ønskede revance over Tyskland efter deres sejr i 1870-71, hvor de vandt Alsace-Lorraine. Tyskland søgte derfor at isolere Frankrig og holde sig på god fod med Frankrigs allierede
- 1890: Bismarck blev afløst af kejser Vilhelm 2., der ønskede at føre en dristigere udenrigspolitik
- Resultatet blev at GB, Frankrig og Rusland i 1907 dannede den såkaldte

Tripleentente

- 1882: Tyskland, Ø-U og Italien var nået til enighed i Triplealliancen
- Nu havde man to alliancer over for hinanden og en stigende oprustning

- og i Danmark

- 1864: Tabet af Sønderjylland
- Skandinavismen: En stærk følelse af samhørighed blandt de skandinaviske lande
- 1901: Systemskiftet: Det blev anerkendt, at regeringen ikke kunne regere uden om Folketinget.

Første verdenskrig

Store spørgsmål i samtiden: Var krigen tilfældig, eller var det pga. de store spændinger mellem landene? Kan beslutningstagerne forudse konsekvenserne af deres beslutninger?

Konflikter i Europa

- Det var ikke modstridende ideologier eller statssystemer der skilte landene, det var modstridende interesser
 - I 1871 havde Tyskland erobret Alsace-Lorraine fra Frankrig, og Frankrig ville gerne have dette tilbage
 - Frankrig frygtede Tysklands stærkt voksende industrielle og militære magt - tysk befolkningstal voksede, fransk stagnerede
 - Rusland og Østrig-Ungarn rivaliserede om at få indflydelse på Balkan. Det tyrkiske rige havde i perioden 1878-1912 mistet næsten dette område, og en masse små stater var blevet oprettet. Rusland så sig selv som det slaviske folks beskytter og da der var mange slaver under østrigsk og ungarsk styre var Rusland en trussel mod ØU
 - Tyskland byggede en stor flåde - England opfattede det som en trussel. Tyskland ville "have en plads i solen" - en trussel mod det britiske verdensherredømme
 - Mellem Frankrig og Storbritannien samt mellem Rusland og Storbritannien var der uenighed om fordelingen af koloniområderne

Stormagtsforbund

- System af alliancer var blevet dannet fordi hver stormagt ville stå så stærkt som muligt
- Tyskland og ØU: forbund i 1879 - Italien med i 1882 (Tripelalliancen Ty+ØU+I)
- ØU og Tyrkiet ville holde Rusland ude af Balkan
- Tyskland kunne via ØU og Tyrkiet opnå politisk og økonomisk indflydelse i Mellemøsten (jernbane fra Berlin til Bagdad)
- Frankrig og Rusland: forbund i 1894 som modvægt til Tripelalliancen
- 1904: Frankrig og GB bilagde konflikterne om indflydelse i Ægypten og Marokko
- 1907: GB og Rusland indgik lignende aftale (Tripelentente - GB+Rus+F)

Håbet om varig fred

- Slut 1800-tal + start 1900-tal: konflikter løstes ved konferencer og forhandlinger
 - Dog få, små krige
- 1899: Voldgiftsdomstolen i Haag oprettedes i enighed
- 1864: Første Genève-konvention (regler for krigsførelse)

Skuddet i Sarajevo

- 28. juni 1914: ØU-tronarving, Franz Ferdinand, og hustru dræbt ved attentat i Sarajevo, Bosnien af serbisk bosnier: Gavrilo Princip
- Igangsatte kædereaktion => 1. verdenskrig
- Attentat planlagt af serbisk nationalistisk terrororganisation
 - Ønskede at skabe et Storserbien med de nu selvstændige slaviske stater

Krigen løber løbsk

- ØU stillede krav til Serbien ift. til opklaringen af mordet, og de blev støttet af deres allierede Tyskland. Da Serbien ikke imødekom alle krav erklærede ØU Serbien krig den 28. juli 1914
- Serbien blev støttet af Rusland, som iværksatte en total mobilisering af sin hær dagen efter
- Tyskland krævede mobiliseringen indstillet, men da russerne ikke gjorde dette, erklærede Tyskland Rusland krig den 1. august
- Tyskland ville undgå en to-fronts-krig også mod Frankrig, så de ønskede at slå Frankrig før de rykkede mod Rusland og før England kunne komme Frankrig til hjælp
 - 3. august erklærede Tyskland Frankrig krig og rykkede ind i det neutrale Belgien
- I 1839 havde GB garanteret Belgiens sikkerhed, og krævede Tysklands tilbagetrækning
 - Det gjorde Tyskland ikke, og GB erklærede Tyskland krig den 4. august
- Tyrkiet sluttede sig til Tyskland og ØU
- Italien sluttede sig i 1915 til ententen (GB+Rus+F) og brød dermed Tripelalliancen

Hvorfor brød krigen ud?

- Hvem har ansvaret for krigen?
- Kunne den være undgået?
- Tre hovedteorier:
 - Krigen var uundgåelig som følge af stormagternes imperialistiske politik og kaprustning. Tilfældigt at den blev udløst af skuddet i Sarajevo, kunne også have været anden begivenhed
 - Krigen var tilfældig og et tragisk resultat af fejltagelser og fejltolkninger. Skyldige: politikere og generaler. De ansvarlige politikere lod generalernes militære planer køre løbet og mistede selv kontrollen med situationen
 - Tyskland var ansvarlig for krigen - et tysk ønske om at ændre magtfordelingen i Europa
- De sejrende magter slog i 1919 den sidste teori fast i fredstraktaten fra Versailles
- Tyskerne blev meget vrede over at blive tillagt skylden for krigen

Greb Tyskland efter verdensmagten?

- Fritz Fischer (ty. historiker) fremlagde i 1960'erne en tese om at Tyskland greb efter verdensmagten
 - Tyske politiske og militære ledere opfattede krigen som uundgåelig og ønskelig
 - Tyskland var indkredset af ententemagterne, der misundeligt så på Tysklands vækst
 - Tyskland havde brug for rum for at fortsætte sin udvikling
 - Tyskland ønskede at dominere det europæiske fastland (=verdensmagt)
 - En krig skulle knække Frankrig før Ruslands industrielle udvikling gjorde det for stærkt
 - Fischers teser = samme holdning i tysk politik før både 1. og 2. verdenskrig
- Fischers tese er omdiskuteret
- Den tyske regering var ikke indforstået med det militære ønske om en præventiv krig

- Den tyske ledelse i 1914 var dog klar til en krig og havde vidtgående mål med den
 - De mente at "Det Tyske Kejserrige" (fra 1871) ikke havde fået den plads i verden, som det fortjente
 - Nationalismen var stærkere i Tyskland end i andre, ældre europæiske stormagter

Var krigen uundgåelig?

- Siden 1870 havde en kaprustning stået på
- Fra 1880 til 1914 firedobledes rustningsudgifterne
 - Rusland: ½ af de offentlige udgifter gik til militæret
- Alvorlige interesse modsætninger imellem stormagterne
- Kolonikapløbet og den økonomiske rivalisering mellem stormagterne spillede også ind
- Lenin: krigen var et lovmæssigt resultat af kapitalismens og imperialismens udvikling (en del af den kommunistiske lærdom) - Under eller lige efter 1. verdenskrig

En serie af fejltagelser?

- Politikere og generaler var fanget af situationen og af den militære planlægnings logik
- Tysklands fejl var at støtte ØU betingelsesløst. Det gjorde østrigerne overmodige og de erklærede Serbien krig, selvom de havde fået opfyldt næsten alle deres krav
- Ruslands generalmobilisering var en fejl fordi den var en trussel mod Tyskland
 - Hvis de blot havde gennemført en delvis mobilisering kunne krigen have været undgået
- Tysklands kejser lod sig fange af Schlieffen-planen (slå mod Frankrig hvis man kom i krig med Rusland)
- Tyskland tog også fejl idet de forestillede sig at GB ville holde sig ude af konflikten
- I studiet af international politik gennem det 20. århundrede spillede det en stor rolle, at udbruddet af krigen blev set som en fejltagelse
- Den engelske forhandlings- og eftergivenhedspolitik over for Hitler-Tyskland havde erfaringerne fra august 1914 som forudsætning
- Taylor er talsmand for denne teori (1960'erne)

Hvordan blev krigen udkæmpet?

- Indledtes i **vest**: Tysk angreb på Frankrig via Belgien (Schlieffen-planen)
 - Det lykkedes ikke at erobre Paris
- 60 km fra Paris (ved floden Marne) blev tyskerne stoppet af franskmændene
- Krigen kom til at være en stillingskrig på dette sted
- **Østfronten**: Russerne gik ind i Østpreussen (tysk) - hurtigere end forventet
- = Tyskerne overførte tropper fra vest til øst, hvilket medførte at Schlieffen-planen slog fejl
- Tysk hær > russisk hær = 1914-1915 trængte tyskerne langt ind i Rusland
- Russerne var jævnbyrdige med ØU, som Tyskland var allierede med
- Krigen blev en udmattelseskrig
- 1917: USA træder ind i krigen på ententens side (GB, F, I, RUS) => kunsende overlegenhed
- Før USA's indtræden kunne nå at virke brød Rusland sammen
- Store russiske tab + alm. elendighed = befolkningen og de menige soldater rejste sig mod styret

- Marts 1917: Zaren styrtes
- November 1917: Kommunistpartiet tog over (Lenin). De sluttede fred med Tyskland og accepterede store landafståelser
- Fredsslutning på østfronten => tyskerne holdt ud til november 1918
- 1918: Tyskland gav op og bad om våbenhvile
 - De allieredes betingelse: at den tyske kejser gik af
 - ØU's kejser og tysk Wilhelm 2. abdicerede og en ny regering underskrev en våbenstilstandsftale på fjendens betingelser

Patriotismen sejrede

- Samtidige beretninger: befolkningen hilste krigen med nationalistisk begejstring
- Patriotismen herskede i alle krigsførende lande
- Før krigen:
 - Arb.partier lovede at stå sammen interkontinentalt for at forhindre at arbejdere blev sendt i krig
- Under krigen:
 - Krigstrommerne overdøvede al snak om arbejdernes internationale sammenhold
- Forventning: Krigen ville være overstået på et par måneder

Skyttegravskrig

- Hæren på vestfronten gravede sig ned i komplicerede skyttegravslinjer med ingenmandsland i mellem
- Fodfolkets tilværelse:
 - Kulde, fugt, snavs, stank, bombardementer
 - Små overlevelseschancer
 - Hvert eneste angreb var et blodbad
- Nye våben:
 - Maskingeværer (fra start)
 - Giftgas (ty., 1915)
 - Flammekaster (ty., 1915)
 - Tanks (eng., 1916)
 - Flyvevåbn (fra start)
 - Ubåde (fra start)
 - Luftskibe (fra start)
- Bag fronten stod det gl.dags kavaleri og ventede på det gennembrud, der aldrig kom
- Krigen blev et spørgsmål om, hvem der længst kunne blive ved at sende nye mængder ganske unge mænd ind i kampen
 - Fjenden skulle "forbløde"
- Slaget ved Somme og Slaget ved Verdun udkæmpedes samtidigt i 1916 og blev to af krigens vigtigste slag på vestfronten
 - De står som eksempler på krigens meningsløse slagteri
- Slaget ved Verdun:
 - Tyskland ville påføre Frankrig så store tab, at F.'s mandskabsressourcer blev udtømte
 - Fra feb. til aug. (i 3 perioder) 1916 kæmpede ty. offensiv mod f. fæstningsanlæg
 - Efter 6 mdr.: Fronten var ikke blevet flyttet og Frankrig havde mistet 380.000

mand, Tyskland 360.000 => forblødningsstrategien var slået fejl

- Slaget ved Somme:
 - Britisk-fransk styrke gik til angreb i juni
 - Først ugelangt bombardement fra 1500-2000 kanoner
 - Derefter: fodfolk med bajonetter og håndgranater
 - Angrebets første dag: GB mistede 60.000 soldater
 - Efter 4½ måned: GB: mistet 700.000 mand, Tyskland: 600.000 mand

Til søs: Blokade og u-bådskrig

- Britisk flåde blokerede Tysklands havne => afskar Ty. fra råvarer, foderstoffer, fødevarer
- Flåderne stødte kun sammen én gang: Jyllandsslaget, 1916
 - GB-tab: 2*TY-tab
 - Men tyskerne trak sig tilbage og prøvede ikke igen af bryde blokaden
- Ty. forsøgte at afskære GB fra omverdenen vha. ubåde => sænkede engelske handelsskibe
- 1917: Ubåde-krigen blev "uindskrænket" = angreb alle skibe på vej til/fra GB
 - Dette bragte USA ind i krigen
- Foråret 1917: TY sænkede 2-3 skibe om dagen og håbede at kunne lukke for GB's forsyninger
- USA og GB gik sammen og i løbet af 1917 vendte billedet = $178/343 = 52\%$ af TY-ubåde blev sunket fordi handelsskibene blev beskyttet af konvojer
- Slut. krigen: GB's blokade af TY var succes. Voksne fik gns. 1000 cal. om dagen mod ernæringsmæssigt forsvarlige minimum: 2500 cal.

Krigens omkostninger

- Militære tab: ca. 8 mio. mand
- Civile tab: ca. 14 mio. mand (pga. sult, sygdom)
- Krigens rædsler stod i skærende kontrast til den blinde patriotisme, der var i befolkningen i august 1914
- Antimilitarismen fik solidt tag i fransk befolkning
- Tilliden til herskende lag var svækket

Danmark og krigen

- Formelt var DK neutralt
- Reelt lå DK under for TY.'s militære interesser
- Dansk-tysk grænse: syd for Kolding => TY. kunne hvert øjeblik besætte DK
- Den danske regering forsikrede tyskerne om, at DK i intet tilfælde ville tilslutte sig Tysklands fjender
- Tyskland ønskede at DK lagde miner i Store Bælt ved krigens begyndelse, og DK gjorde så
 - GB skulle ikke have mulighed for at trænge ind i Østersøen, men det ville de heller ikke
- DK's neutralitet var godt: kunne handle med både TY og GB
- DK's skibe var neutrale og neutrale skibe var efterspurgt
 - Danske søfolk betalte prisen: 700 omkom af torpederinger og minesprængninger
- Svært at skaffe råvarer => ramte virksomheder => arbejdsløshed

- DK's produktion fra 1914 til 1918 faldt med 30%
 - Underklassen: lavere realløn
- DK håbede på tysk nederlag fordi man ønskede Sønderjylland tilbage
 - 6000 unge sønderjyder faldt i en krig, de håbede at deres egen hær ville tabe

Freden: idéer og virkelighed

- Krigen startede som kamp om interesser men endte med at blive opfattet som kamp mellem demokrati+humanitet / diktatur+barbari (især af eng. + franskm.)
- Tysk krigsførsel blev af GB fremstillet som grusom og hensynsløs
- Det blev fremhævet af ØU og TY ikke var demokratiske stater som Frankrig og GB
- Briterne fremstilling af krigen kom til at præge USA
 - Briterne kappede telegrafkablet fra TY til USA

Wilsons idéer

- USA trådte ind i krigen primært pga. den tyske ubådskrigsførelse
- Woodrow Wilson (amr. præsident) retfærdiggjorde deltagelsen med idealistiske synspunkter
 - Højere principper og at verden skulle være "safe for democracy"
 - USA betragtede sig som et mere fremskredent demokrati
 - Krigen skulle være "the war to end all wars"
- Kommunerne offentliggjorde i 1917 en række hemmelige aftaler, der var indgået mellem ententens deltagere
 - Wilson: krigen kunne have været undgået, hvis ikke disse aftaler var indgået
- 1918: Wilson fremsatte 14 punkter om grundlaget for alm. fred
 - Bl.a. at grænsedragningerne skulle følge nationer
- Som garant for denne fred skulle der dannes et "Folkenes Forbund"

Ikke forhandling, men et diktat

- 1918: Tyskland bad om våbenhvile på bg. af Wilsons 14 punkter
- De gamle europæiske stormagter lagde dog ikke vægt på principper, men magtpolitik
- Lloyd George (eng. præm.min.): Tyskerne skal få lov at betale
- Clemenceau (fran. regeringsleder): TY skulle knægtes så meget som overhovedet muligt
- Wilsons 14 pkt. blev ikke fulgt, men resultatet blev en fred, hvor de sejrende påtvang de besejrede en ydmygende og uretfærdig fred
- 7. maj 1919: Fredsslutningen blev fremlagt TY, ØU og Tyrkiet som et diktat

Versaillestraktaten

- Tyskland blev jf. krigsskyldsparagraffen pålagt ansvaret for krigen
- Derfor kunne man påtvinge landet fredsbetingelser, som de opfattede som dybt uretfærdige
- Hovedpunkterne:
 - **Territoriale bestemmelser**
 - Alsace-Lorraine —> Frankrig
 - Områder i øst med polsk flertal —> Polen (genoprettet)
 - Danzig (tysk befolkning) —> Folkeforbundet (Polens adgang til Østersøen)

- Alle Tysklands kolonier —> Folkeforbundet
- **Erstatningsbestemmelser:**
- Tysklands erstatningsforpligtelser skulle fastsættes senere af en allieret kommission (1921: 6,6 mia. pund / 132 mia. guldmark)
- Saar-områder (med kulminer) —> Frankrig i 15 år derefter folkeafstemning om tilhørsforhold
- **Militære bestemmelser**
- Tysklands hær < 100.000 mand
- Alm. værnepligt blev forbudt
- Tyskland måtte ikke besidde ubåde, krigsskibe, luftvåben, krigsgas eller kampvogne
- Tyskland måtte ikke have militær i Rhinlandet (demilitarisering)
- Wilsons 14 punkter havde forudsat opløsning af ØU.
- i 1919 var ØU allerede opløst
- Blev til: Østrig, Ungarn, Tjekkoslaviet, del af Italien, del af Rumænien
- Serbien fik Bosnien, Kroatien (drøm om Storserbien var opfyldt = Jugoslavien)
- Det Tyrkiske imperium faldt sammen —> mandatområder under Folkeforbundet (Syrien, Libanon, Jordan, Palæstina, Irak)
- Grækenland forsøgte at erobre en del af Tyrkiet, men krigen slog fejl. Først i 1923 blev der sluttet fred med Tyrkiet
- USA fralagde sig ansvaret for traktaterne, fordi de ikke var blevet godkendt af Kongressen
 - 1921: USA underskrev en separat fredsftale med Tyskland

Nationalitetsprincippet og Folkeforbundet

- Det nye i fredsslutningerne efter WW1: Princippet om national selvbestemmelsesret + oprettelsen af Folkeforbundet
- Grænsedragningerne: følge grænserne mellem nationerne
- Østeuropa og Balkan var et kludetæppe —> det var umuligt at være retfærdig i grænsedragningen
 - Flertalsbefolkningen: Meget nationalistiske, mistænksomme på mindretal
 - Mindretalsbefolkningen: Ansås for at være ikke-loyale statsborgere, følte sig undertrykte og forfulgte
- I fredstraktaterne var landene i Østeuropa og på Balkan forpligtigede til at respektere grundlæggende rettigheder for mindretallene
- Mindretallene fik ret til at henvende sig til Folkeforbundet, hvis de følte sig krænkede
 - Staterne havde dog svært ved at acceptere disse forpligtigelser
- Stort tysk mindretal i Tjekkoslaviet => spændinger mellem Tyskland og Tjekkos.
 - Tilsvarende ungarsk mindretal i Rumænien
- Økonomiske problemer: økonomisk store mangel blev splittet op til mindre

Genforeningern 1920

- En af de mest vellykkede grænsedragninger
- Jf. Versaillestraktat var der folkeafstemning i Slesvig
- Første del (nordligst) kom til at tilhøre DK
- Anden del (miderst) blev tysk
- Tredje del gennemførte aldrig afstemning
- Påskekrisen: Nogle ønskede at Flensburg blev dansk, og man fik kongen til at

afsætte regeringen, for at indsætte en ny, der ville fremsætte forslaget. Men det måtte opgives.

Folkeforbundet

- En overstatslig organisation
- Folkeforbundet ville erstatte lovløsheden i staternes indbyrdes forhold med en ny retsorden
- Skulle mægle mellem stater og måske stoppe konflikter med magt
- Centralt begreb: kollektiv sikkerhed
- Blev overdraget magten over de tabende magters kolonier, og de gav magten videre til en sejrende nation (mandatkolonier)
 - Hensigten var at alle kolonier skulle blive selvstændige lande
- Fik dog aldrig den ønskede autoritet, idet USA ikke ville være med
- Blev i højere grad et uforpligtende diskussionsforum

Vurderinger af Versailles-freden

- Harold Nicholson (brit. diplomat), 1919: traktaterne var blevet påtvunget de besejrede fjender og var hverken kloge eller retfærdige
- John Maynard Keynes (brit. økonom), 1919: forlod fredsforhandlingerne pga. modvilje mod erstatningskravene (erstatningsbetalingerne ville lamme tysk økonomi og ramme hele Europa)
- Winston Churchill (flådeminister under krigen), 1929: nye grænsedragninger var vigtigt.

Grundlag for nye konflikter?

- Fredsordningen blev oplevet som uretfærdig af store dele af Tysklands befolkning - drømme om revanche
- Versaillestraktaten var oplagt propagandamateriale for højrenationalistiske kræfter
- 1920'ernes økonomiske opgangstid: så ud til at tyskerne ville forsone sig med den nye position i Europa
- I Grækenland og Tyrkiet var indbyrdes mindretalsproblemer blevet løst med et "folkebytte". 1,1 mio. grækere forlod tyrkisk område og rejste til Grækenland og 400.000 tyrkere rejste modsatte vej.
-

Det tredje Rige - fællesskab og forbrydelse - Tysklands historie 1914-1945 (systime)

2 - Freden og dens betingelser

- 1914: Ty. soldater på vej til fronten var sejrssikre
- 1918: Ty. soldater på vej fra fronten var fortvivlede
- Ty. samfund: tydelige tegn på sammenbrud
- Ty. forsøgte at indlede fredsforhandlinger på bg. af Wilsons 14 punkter, men vestmagterne fastholdt at Ty.'s militære kapitulation var forudsættende for våbenhvile
- Ty. kejser ville ikke stoppe krigen
 - 1918: Satte flåden ind mod den engelske for bare at få én enkelt sejr
 - Matroserne gjorde oprør og slog sig sammen med arbejderne => arbejder- og soldaterråd
 - Disse råd overtog styringen i de fleste større byer => krævede krigen stoppet
- nov. 1918: Situationen gjorde at man frygtede et kommunistisk Ty. fordi mange arbejde var blevet kommunister
- Socialdemokratiets leder Friedrich Ebert: ville trække sig ud af regeringen hvis ikke kejseren gik af
- 9. nov 1918: Kejser Wilhelm gik af => republikken blev udråbt

Splittelse blandt arbejderne

- Størt parti i Ty.: Socialdemokratiet
 - Fik i krigens sidste dage overdraget magten hvis de ville bekæmpe revolution
 - Sammen med hærens styrker forsvarede de den gamle statsform
- Under krigen: Soc.dem. stemte for at bevilge penge til krigsførelsen
- I løbet af krigen: en gruppe gjorde oprør mod disse bevillinger og dannede "Det uafhængige socialdemokratiske parti"
- De kunne heller ikke blive enige, og en lille gruppe brød ud: spartakisterne (efter rom. slave og oprører) senere => KPD - Det tyske kommunist parti
- Ved afslutningen af WW1: Tre arbejderpartier:
 - Spartakisterne
 - Ønskede Sovjet-Tyskland
 - Socialdemokraterne og De uafhængige socialdemokrater:
 - Ønskede parlamentarisk demokrati
- Soc.dem. dannede en provisorisk regering som den 11. nov. 1918 underskrev våbenhvilen

Novemberforbryderne

- Krigen i gennem havde tyskerne hørt om alle Ty.'s sejre, og det var svært at forstå nederlaget
 - Ingen kampe i Ty. så de havde ikke oplevet nederlagene
- Mange tyskere troede på, at de sagtens kunne have vundet krigen, men at Soc.dem. havde dolket hæren i ryggen og indgået våbenhvilen
- Ty.'s produktionsapparat og økonomi var ødelagt
- Der manglede arbejdspladser til 10 mio. hjemsendte soldater

- Overalt: strejker, demonstrationer, væbnede opstande (ml. soc.dem.er og kommunister)
- Kommunisterne fastholdt tanken om Sovjet-Tyskland
- 1919: Hæren satte ind mod en arbejderdemonstration
 - Efter en uges blodige kampe: kommunisterne var nedkæmpet, lederne Karl Liebknecht og Rosa Luxembourg var myrdet
 - Den tyske revolution var knust

Nationalforsamlingen i Weimar

- Kommunisterne var imod at indkalde til en nationalforsamling for at udarbejde forfatningen, forbi arbejderne skulle danne styrende råd
- Nu, hvor kommunisterne var ude af spillet, blev der indkaldt
- medio jan. 1919: Afholdt valg til nationalforsamlingen = Weimarkoalition
 - SPD - Soc.dem.
 - DDP - Tyske Demokratiske Parti
 - Centrum-parti (katolsk)
- Byen Weimar blev valgt:
 - Tilpas langt væk fra Berlin (uroligheder)
 - Symbol på Ty.'s borgerlige dannelsestradition
 - Åndeligt og nationale fundament primo 1800-tallet takket være Goethe og Schiller

Weimarforfatningen

- 11. august 1919: Nationalforsamlingen var færdig med forfatningen
 - Tyskland = republik
- Udøvende magt: Rigspræsidenten (sad i syv år)
 - Formelt udpegede han rigskansleren og rigsregeringen
 - §48: Rigspræsidenten kunne sætte forfatningen ud af kraft og lovgive vha. dekret
- Lovgivende magt: Rigsdagen (sad i fire år)
 - Valgret: m/k +20 år
 - Antallet af pladser i Rigsdagen afhang af valgdeltagelsen
 - Delstaterne blev bibeholdt (länder)
 - Fik hver deres lokale parlament - landdagen - og en delstatsregering
 - Lang række anliggender: landdagen havde den lovgivende magt
 - Ved siden af rigsregeringen var et rigsråd (repræsentanter fra de enkelte delstatsregeringer)
- Weimarforfatningen var et mønstereksempel på en demokratisk proces
- Tyskerne kunne ikke finde ud af det
- = i Kejsertiden var kejserens ord lov - selv havde de ingen indflydelse på politiske beslutninger
- Nu var det pludselig folket selv, der skulle bestemme landets udvikling

Fredskonferencen i Versailles

- Mens man forhandlede forfatning i Weimar, forhandlede krigens vindere fredens betingelser i Versailles
- Fælles holdning: Ty. havde tabt og skulle betale regningen
- Frankrig: hævnens time (revance fra nederlaget 1870-71) var kommet

- **Territoriale bestemmelser**
- Alsace-Lorraine → Frankrig
- Områder i øst med polsk flertal → Polen (genoprettet)
- Danzig (tysk befolkning) → Folkeforbundet (Polens adgang til Østersøen)
- Alle Tysklands kolonier → Folkeforbundet
- **Erstatningsbestemmelser:**
- Tysklands erstatningsforpligtelser skulle fastsættes senere af en allieret kommission (1921: 6,6 mia. pund / 132 mia. guldmark)
- Saar-områder (med kulminer) → Frankrig i 15 år derefter folkeafstemning om tilhørsforhold
- **Militære bestemmelser**
- Tysklands hær < 100.000 mand
- Alm. værnepligt blev forbudt
- Tyskland måtte ikke besidde ubåde, krigsskibe, luftvåben, krigsgas eller kampvogne
- Tyskland måtte ikke have militær i Rhinlandet (demilitarisering)
- Den ty. delegation kunne ikke komme med indsigelser
- juni 1919: Ty. nationalforsamling vedtog 208/115 at underskrive Versaillesfreden
- Alle tyskere: Versaillesfreden var uretfærdig og ydmygende
- Nationalistiske og konservative grupper gik imod Freden og til angreb på soc.dem. regering, der havde underskrevet Freden
- Ved Versailles-konferencen blev nye stater grundlagt
- Man fulgte dog IKKE Wilsons princip om nationalitetsgrænser
 - Man var bange for at tysktalende minoriteter samlet i et samlet Ty. ville gøre landet til en geopolitisk sværvægt i midten af Europa
 - Tysktalende grupper blev underlagt andre stater
 - = sprængstof for nationalkonservative kræfter, der opblomstrede som følge af WW1 og fredens stramme betingelser

3 - Gadekampe og økonomisk kaos, 1919-23

- Sult og nød efter krigsafslutningen
- Streng vinter => elendigheden forværredes
- Det var svært at få mad, endnu sværere at få arbejde
- 1919: Markens værdi var under 1/5 af hvad den var i 1914
- Der kom (hyper)inflation i Ty. (3,25 mio. % = fordobling af priser hver 49. time)
- Hele den tyske middelklasse blev kastet ud i dyb fattigdom
 - Solgte alting for at holde den værste sult fra døren
- Hungersnød + lidelser = bitterhed mod systemet og den nye demokratiske regering
- Man længtes tilbage til kejsertiden
 - Man havde svært ved at forstå at kejseren og generalerne var skyld i krigen

Inflationen

- De enorme krigsomkostninger var blevet finansieret vha. lån, der nu skulle tilbagebetales
- Tilbagebetalingen skete ved at forhøje skatterne og forøge mængden af trykte pengesedler
- I starten tjente storindustrien på inflationen:
 - Købte en fabrik for lånte penge og betalte lånet tilbage med et beløb, der var

mindre værd

- primo 1920'erne: arbejdsløsheden faldt
 - primært pga. lov om at genansætte de krigsveteraner, der var vendt hjem

Krigsskadeerstatninger

- Tyskland måtte skabe et overskud i valutabeholdningen for at betale til især Frankrig
- Ty. måtte eksportere flere varer end de importerede
- Priserne blev dumpet => de andre landes produktion blev ramt og måske standset
 - Økonomisk set var krigsskadeerstatningerne en ulempe for eks. England
- primo 1920'erne: Det viste sig at Ty. ikke var i stand til at betale vha. eksporten og regeringen udstedte flere pengesedler
- Priser blev fordoblet hver 49. time
- Følgerne af dette fik tyskerne til at indstille betalingerne

Ruhrbesættelsen 1923

- Frankrig ville ikke acceptere at Ty. ikke betalte
- For at tvinge => rykkede ind i Ruhr-distriktet i jan. 1923
- Vigtigt område for Ty.'s industri (kulminedrift) - disse forsyninger var nu afskåret
- Kulminationen på flere års økonomisk kaos
- Arbejderne strejkede og demonstrerede ("arbejd langsomt")
 - = Franske myndigheder tog skrappe midler i brug:
- Afskar fødevaretilførslen for at tvinge befolkningen i arbejde
- Især små, private virksomheder blev hårdt ramt
- Arbejderne blev ramt pga. stigende inflation og faldende realløn
- De store virksomheder kom styrket ud af krisen pga. deres liv på lånte penge
- Der skete en politisk deling af samfundet:
 - Arbejderklassen vendte sig mod kommunistpartiet
 - Middelklassen blev stærkt nationalistiske - søgte støtte fra yderligtgående nationalistiske bevægelser

Det Tyske Arbejderparti - DAP

- 1919: 25 arb. ved jernbanen i München dannede et parti - DAP
- Ville forene arbejdsinteresser med nationale interesser samt lægge afstand til marxistisk og international arbejderbevægelse
- Arbejderne skulle overtage produktionsmidlerne og dele overskudet
- Fællesskab mellem arbejdstager og arbejdsgiver vendt mod deres fælles fjende: den jødiske spekulant
- DAP blev senere til NSDAP (1920)
- Samtidig opstod facismen i Italien
 - Lighedspunkter ml. facismen og nationalsocialismen: stærk fører-dyrkelse og nationalisme
- I den ustabile Weimarrepublik havde Bayern udviklet sig til et fristed for nationalistiske og antisemitiske strømninger
- Selv de lokale bayerske politikere var imod Weimarrrepublikken
- DAP fik vigtige støtter inden for Münchens politik der undlod at gribe ind over for nazisternes møder
- Under revolutionen lige efter WW1 dannede tidligere soldater og officerer en række borgerværn og frikorps

- forsøgte at forsvare sig mod kommunismen
- Frikorpsmedlemmerne blev sluset ind i de nationalistiske partier (også DAP)
- DAP blev attraktivt for befolkningen og den konservative elite så dem som spydspids mod venstrefløjen = så i gennem fingre med deres voldlige fremtoning

Hitlers indtræden i DAP

- DAP's popularitet voksede pga. den ty. middelklasses hårde økonomiske vilkår
- Desuden også pga. Hitlers indtræden i partiet
- efteråret 1919 (ved Hitlers indtræden): 50 medlemmer
- Partiets fremskridt frem til 1920 kan stort set tilskrives ham
- Efter krigen: Hitler var efterretningsagent for rigsværnet
 - 12. sept. 1919: skulle følge et møde i DAP for at se om de havde statsfjendtlig karakter
- Under mødet trådte han ud af rollen som agent og deltog aktivt og lidenskabeligt i diskussionerne
- Efter mødet opfordrede ledelsen ham til at træde ind i partiet
- 13. nov. 1919: Hitler holdt første tale for partiet
 - Skulle tale ca 15 min. om Versaillesaftalen men blev så ophdiset (og publikum tryllebundet) at han fortsatte i 1,5 time!
- Hitler blev klar over: Det afgørende er ikke, hvad der bliver sagt, men hvordan
- Hitler så nu sig selv som taler og propagandist for den nationale socialisme og propagandaen som midlet til at nå politikens mål: Ty.'s fornyelse

Grundlæggelsen af NSDAP

- 24. feb. 1920: Hitler egentlige politiske gennembrud
- Henvend 2000 msk. var mødt op for at høre Hitler afregne med "systemet, Versaillesfreden og jøderne!"
- Mødet blev brugt som partistiftning
 - Under stormende begejstring fremlagde Hitler et nyt partiprogram
 - aug. 1920: DAP blev til NSDAP (National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei)

Partiprogrammet: De 25 punkter

- NSDAP's officielle partiprogram og grundstammen i nazismen frem til 1945 var de 25 punkter
- Generelle formuleringer og et sammensurium af forsk. tanker og mål for samfundsudviklingen
- Videreførelse af DAP's program
- Originaliteten lå i den fascistiske og revolutionære form, der prægede partiets arrangementer
 - Fx paradedisciplin og dyrkelse af Føreren
- Hitler: "Vor parole hedder kun kamp" (på det partistiftende møde)
- Medlemsmøde få dage efter grundlæggelsen af NSDAP: ledelsen trådte tilbage og Hitler blev ny formand med enevældige magtbeføjelser
 - Vedtaget: Partiets program skulle stå uændret i seks år => ingen tvivl eller diskussion om partiets politiske linje

- Partiet skulle nu følge Hitler, og ikke omvendt
- Som understregning af partiets revolutionære linje påbegyndte Hitler i 1921 opbygningen af SA
 - (Sturmabteilung) - opr. sports- og gymnastikafdeling => partihær og politisk instrument for Hitler
- Blev i starten brugt som vagtværn til beskyttelse af nazisternes arrangementer
- Blev senere et militant og revolutionært udtryk for NSDAP's ideologi - forstyrrede og afbrød modstandernes møder
- Ca. 300 mand - kernen i den tidlige nationalsocialisme
- SA blev brugt til at propagandere partiets politik - gjorde det kendt i offentligheden
- SA stod direkte under Hitler
 - Konflikt: Skulle SA være mere selvstændig (paramilitær)?
- 1921: NSDAP blev mere og mere et masseparti
 - SA blev opbygget
 - Partiet havde erhvervet sig avisen Völkischer Beobachter (propagandamedie)
 - Partimedlemmerne optrådte i uniform
 - En lang række symboler (faner med hagekors, armbindet, brune skjorter, hilsen med højre arm)
- 1921: Kun 2000 medlemmer på trods af Hitlers taler, propaganda og SA's voldlige adfærd
- 1922: NSDAP voksede sig stærkt - blev en vigtig faktor i bayersk politik

Inspiration fra Italien

- Hitler og NSDAP var opmuntret af Italien, hvor Mussolini tilkæmpede sig større politisk magt (fascistisk politik)
- Under WW1 brød Mussolini ud af socialistpartiet og dannede "Forbundet for Revolutionær Aktion"
 - Støttede Italiens krigsdeltagelse
- Efter krigen vågnede revolutionsånden => strejker og fabriksbesættelser
- Mussolinis kampgrupper: beskyttede godsejernes og fabrikanternes ejendom mod kommunisterne
 - Til gengæld for økonomisk støtte
- Italien var præget af optøjer der styrkede fascisterne
 - Mussolino var en fremragende taler, der gik ind for at genoprette ro og orden i Italien
- okt. 1922: Fascisternes fremgang kulminerede ved "Marcen mod Rom"
 - = kongen overgav af frygt for at miste tronen magten til Mussolini
- Hitler så Mussolini som et forbillede og tog ved lære af ham
- Hitler forberedte sig på at lade sine nazister marchere mod Berlin

Det mislykkede "Ølstuekup"

- nov. 1923 mente Hitler at tiden var inde til en magtovertagelse i Bayern og march mod Berlin
- 8. nov 1923: Hitler og general Ludendorff ledte en folk nazister til at indvaere et politisk møde i Bürgerbräukeller
 - Hitler: "Den nationale revolution er begyndt"
 - Udnævnte sig selv som leder af en ny national regering i Ty.
- Kupforsøget brød hurtigt sammen og de ansvarlige blev anholdt (herunder Hitler)
- Det ynkelige udfald kan beskrives som en politisk fiasko for NSDAP, men i virkeligheden blev kupforsøget indledningen til Hitlers politiske karriere - nazisterne

lærte og Hitler begyndte en ny, politisk, vej til magten

4 - Nazisme og økonomisk stabilitet, 1923-28

- Efter "Ølstuekuppet" blev NSDAP, SA og Völkischer Beobachter forbudt
- Hitler blev anklaget for at være statsforræder
 - Han blev dog ikke udvist af Ty., men vendte nederlaget til sejr
- Dommerne favoriserede modstandere af republikken, og Hitler slap med en mild dom på 5 års fængsel

Kejsertiden lever videre

- Ånden fra kejsertiden levede videre i republikken
- De fleste embedsmænd og officerer var fra kejsertiden, og foretrak denne

Hitler i fængsel

- Det nu illegale nazistparti blev videreført af Alfred Rosenberg
- Pga. forbud meldte de fleste af de 55.000 medlemmer sig ud
- Uoverenstemmelser pga. manglen på Hitler som fører
- Uden fx Hitler havde nationalsocialismen ikke udviklet sig på samme måde

Mein Kampf

- Efter 13 mdr. (i dec. 1924) blev Hitler løsladt
- Han havde haft mulighed for at diskutere politik med andre fængslede nazister
- Han indså at Weimarrepublikken ikke kunne væltes med magt
 - Vejen til magten måtte gå gennem legale politiske og demokratiske kanaler
- For at legalisere sig selv i Fører-rollen skrev Hitler 800 siders bog: "Mein Kampf" (1925)
 - Underbyggede hans personlige rolle i fremtidens Ty.
 - Hans holdninger til næsten alt - ønskede at vise interesse for/viden om alle livets forhold
 - Opgør med systemet - fremlagde egne holdninger
 - Verdensopfattelse:
 - anti-marxisme
 - anti-semitisme
 - ide om tysk Lebensraum i Ø.Europa og Sovjetu.
- Selvom bogen indeholdt Hitlers politiske ideer, så var det ikke bogen, der fik ham til magten, men derimod hans taktiske evner

Nazistisk ideologi

- Gjorde op med grundlæggende demokratiske rettigheder
- Msk.syn:
 - Ulige - forkastede ideen om det frie og lige menneske
- Demokratiet skulle erstattes af autoritær stat
 - Lederen = Føreren: varetog statens interesser og krævede absolut lydighed af folket
- Samfundet skulle ledes af de bedst egnede
 - insp. fra Darwin - "On the Origin of Species by Means of Natural Selection" (1859)

- Socialdarwinisme: De svage i samfundet må underordne sig de stærke
 - Den stærkESTE: føreren - mest velegnet netop fordi han er fører
- Kommandovej: fra toppen og ned
- Betingelsesløs lydighed: centralt punkt i nazismen

Racelæren

- Hitler: kamp ml. racerne. Den stærkeste (arieren) ville vinde over de svageste (jøden)
- Blanding ml. arieren (bærer af ty. kultur) og andre laverestående racer ville betyde undergang for ty. kultur
- Hitler: Arierne kunne tænke på fællesskabet, jøderne kun på sig selv

Organismeteorien

- Samfundet = helhed (organisme)
- Nazismen: Alle har en plads i systemet (som et blad på et træ)
 - Vendt mod ideen om klassekamp (socialisme) og retten til frihed (liberalisme)
- Politiske partiers interne kampe ville føre til kaos
- Parlamentarisme = at fødderne og hænderne gav hjernen ordre

NSDAP's organisation og struktur

- Kort tid efter Hitlers løsladelse (dec. 1924) blev forbuddet mod NSDAP ophævet
- Starten på ny partistruktur
 - Beslutningsprocessen centreredes hos rigsledelsen i München
- NSDAP blev organiseret i distrikter (=gaue)
 - leder: gauleiter(in) = distriktets partileder og Hitlers stedfortræder
- På landsplan var det gaulederne, der udførte den nazistiske politik og propaganda
 - Joseph Goebbels var gauleiter i Berlin
- nov. 1925: SS (Schutzstaffel), Hitlers personlige politikorps, grundlægges
- 1926: SA genopstod + Hitler-Jugend oprettes
- 1929: BDM (Bund Deutscher Mädel) kom til
- Nazismen havde nu skabt et organisatorisk net
 - Fungerede som en stat i staten og kunne kontrollere medlemmerne
- I perioden 1924-28 var de politiske og økonomiske forhold relativt stabile, og interessen for højreekstremistiske synspunkter var lav, så NSDAP's stemmer faldt ved valgene i '24 og '28

Dawes-planen 1924

- Dawes: amr. som ledte en kommission, der skulle undersøge, om Ty. kunne betale krigsskadeerstatning til Frankrig
- Dawes-planen: fastsatte en realistisk erstatningsbetaling (perioden 1924-28)
 - Økonomisk sundhed var forudsætning
 - Kommissionen pegede på forudsætninger for at genoprette Ty.'s økonomi
 - Pengene til betalingerne skulle komme fra skatter og obligationer udstedt af industrien
- Primært USA ydede lån til Ty. på 800 mio. mark
 - Ultimo 1924 blomstrede erhvervslivet atter i Ty.
 - Produktionen steg, gæld blev betalt, arbejdsløsheden faldt, højere lønninger

Kartellerne

- Store virksomheder med samme produktion blev lagt sammen i karteller
 - Aftalte indbyrdes priser for at undgå konkurrence
- Størstedelen af den ty. industri blev samlet hos meget få, magtfulde, mænd
 - bestemte priser, produktionsniveau etc.
- De store karteller udkonkurrerede de små håndværksprægede fabrikker (ml.store)
- I middelklassen var der stadig et stort had til systemer

“De vilde tyver”

- Ikke mindst midterpartierne (pro-republik, pro-demokrati) nød godt af de stabile forhold
- Livet skulle leves efter krigen
- Ønske om at kunsten forholdt sig kritisk til samtiden
- Berlin blev 20'ernes kulturelle metropol

Intern strid i NSDAP

- Hitler havde forbud mod at holde offentlige taler
 - Ophævet i Bayern: 1927
 - Andre delstater: 1928
- Under ledelse af Gregor Strasser var en gruppe inden for partiet imod Hitlers politiske linje
 - Konflikt: hvad kom først - national eller socialistisk??
- jan 1926: Strasser fremlagde et forslag til et nyt partiprogram: “Den nationale socialisme”
- feb. 1926: Hitler kaldte gaulederne sammen og tvang Strasser til at trække sine synspunkter tilbage
 - Enhver videre diskussion om partiets linje blev forbudt
 - Den interne strid fortsatte dog - først afsluttet ved de lange kvines nat, 1934

5 - Krisen baner vej for nazisterne, 1928-33

- 1924-28: De bedste år i Weimarrepublikken, pga. stabile økonomiske og politiske forhold
- Arbejdsløsheden steg dog fra 1925 og frem
 - Bl.a. pga. rationalisering -> effektivisering -> produktionsforøgelse
- Priserne faldt fordi efterspørgslen ikke fulgte med
 - Arbejdsmarkedet optog lån i udlandet

Børskrakket i Wall Street

- USA: kraftig mekanisering og effektivisering var sket (siden primo 1900)
 - Samlebåndsteknologien
- Efterspørgslen fulgte ikke med
- Folk forsøgte at tjene penge ved børsspekulation
- 1929: Kurserne steg voldsomt -> modsætningsforhold ml. høje kurser og stagnerende produktion
 - Det eneste, der holdt kurserne oppe, var efterspørgslen
- 23. oktober 1929: Panik opstod på børsen. Alle ville sælge
- Flere banker krakkede og trak deres lån tilbage, også fra Tyskland

Børskrakkets betydning for Tyskland

- Amr. lån til tyske virksomheder var det lim, der holdt den tyske økonomi sammen
- Amr. børskrak forstærkede den stagnation, der havde været i Ty. siden 1928
 - Massefyringer, bankkrak, virksomhedslukninger etc.
- Afgørende vendepunkt for NSDAP og deres kamp om magten
- NSDAP var i stand til at udnytte konjunkturændringerne
 - Propagandaen imod systemet og Weimarrepublikken fik fat i befolkningen

Nazistisk gennembrud

- Primo 1930: Tingene flaskede sig for NSDAP
- Hitler og NSDAP var kendt over hele Tyskland og i flere delstater dannede de regeringer sammen med andre højreorit. grupper
- Nazisterne havde fået deres politiske budskaber igennem bl.a. vha. uparlamentariske og illegale metoder
 - Propaganda, vold, terror
- Arb.løshed: 3 mio. -> Weimarrepublikken kom i endnu større problemer -> godt for NSDAP
- Det politiske system viste sig ude af stand til at bekæmpe krisen -> alvorligt troværdighedsknæk
- Mange tyskere mistede troen på demokratiet
 - Først efter WW2 vinder demokratiet frem og bliver den eneste accepterede styreform

Jordskredsvalget i 1930

- 14. sept. 1930: rigsdagsvalg
- Nazisterne behærskede den offentlige scene med en massiv og aggressiv valgkampagne
 - Larmende og voldsomme SA-demonstrationer, masse møder, taler
- Nazisterne gav demokratiet skylden for krisen
- Hitler talte til de kriseramtes følelser og ikke deres fornuft
 - Han ville hjælpe, men sagde ikke hvordan
- Hitler talte med flere tunger
 - Til arbejdere: socialisme
 - Til bønder og middelstanden: antisocialistiske, liberalistisk
- Rigsdagsvalget blev en overvældende sejr for NSDAP
 - 107 mandater -> rigsdagens næststørste parti
 - Kommunisterne: 77 mandater -> tredjestørste parti
- Med de to store partier på de to yderfløje var det ikke muligt at danne en regering på et parlamentarisk flertal -> Rigspræsident von Hindenburg dannede et præsidentkabinet (regering udpeget af præsidenten). Rigskansler blev Heinrich Brüning fra Centrum-partiet

Hvem stemte på nazisterne?

- 18,3% (6 mio.) stemte på NSDAP
- Mange tidligere sofavælgere stemte på NSDAP
- Desuden fik de fat i landområderne i Nordvesttyskland
- Mange unge førstegangsvælgere (mange arb.løse) stemte også på NSDAP

Kampen om magten

- SA brugte voldelige metoder og terror
- Understregede NSDAP's dobbeltkarakter
- NSDAP forsøgte at fremstå som en legal politisk organisation
- MEN SA forsøgte med alle tænkelige midler af undergrave Weimarrepublikken
- april 1932: Forbud mod SA
- 1932: Heinrich Brüning trådte tilbage og blev afløst af Franz von Papen
- von Hindenburgs to regeringer 1930-33 blev ledet af politikere, der havde rødder tilbage i kejsertiden
 - Rigspræsidenten selv lagde ikke skjul på sine anti-demokratiske holdninger
- von Papen var nødt til at samarbejde med NSDAP
 - Hitler havde to betingelser: (begge blev imødekommet)
 - Valg skulle udskrives
 - Forbuddet mod SA skulle ophæves
- I ugerne op til valget, 31. juli 1932:
 - Mere end 100 msk. blev dræbt ved politiske møder
- NSDAP fik 14 mio. stemmer => 230 mandater
 - NSDAP var ny Ty.'s største parti
- Hitler krævede nu over for von Papen at han selv blev rigskansler
 - von Papen nægtede -> ingen regering kunne dannes -> valg blev udskrevet igen

Politisk kaos

- De politiske partier stod stærkt på deres egne holdninger og kunne derfor ikke samarbejde
- Socialdemokratier og Kommunistpartiet havde ved valgene 1928-1932 fået 37-40% af stemmerne og kunne have udgjort en stærk opposition til NSDAP, men de kunne ikke samarbejde
- Der var dog kredse inden for både SPD og KPD der ønskede en mere forsonende linje for at kæmpe mod Hitler, men det lykkedes aldrig.

Hitler bliver rigskansler

- Valg igen 6. nov. 1932: von Hindenburg lovede at Hitler kunne blive kansler, hvis han kunne skaffe flertal i rigsdagen
- Det kunne han ikke, men krævede alligevel at blive kansler
- von Papen og von Hindenburg ønskede at give efter for Hitler krav, men chefen for rigsværnet, general von Schleicher, var imod (kunne ikke garantere at rigsværnet ville stå bag Hitlers regering)
- 2. dec. 1932: von Schleicher blev selv udnævnt til kansler
 - Udnævnelse af en general og ikke en politiker som kansler => dødsattest for republikken
- von Schleicher kunne ikke finde flertal og den 28. jan. 1933 forhandlede von Papen med Hitler om dannelsen af en regering
- 30. jan. 1933: Hitler blev rigskansler.

6 - Nazisterne tager magten, 1933-34

- I første omgang: de konservative havde givet Hitler ledelsen af en samlingsregering
 - De ville styre Hitler og føre konservativ politik

- NSDAP havde da også kun 3 ud af 12 ministerposter
- Straks efter sin udnævnelse proklamerede Hitler:
 - Nazisterne ville gennemføre en national rejsning
 - Udskev valg til den 5. marts 1933
- Herman Göring - udenrigsminister i Preussen (største delstat): havde kontrol over $\frac{2}{3}$ af politistyrken i Tyskland
 - Alle ikke-nazistiske tjenestemænd blev afskediget
- Februar 1933: Göring oprettede et hjælpepolitikorps - 50.000 mand, hvoraf 40.000 var fra SA og SS
- Nazisterne havde dog et problem i at få Hitler transporteret rundt i hele landet til valgtaler etc.

Valgkampen og storindustrien

- Virksomhedsejerne så fordele ved at støtte Hitler
 - De traditionelle politikere mistede deres indflydelse
- Hitler holdt 20. februar 1933 møde for 25 største virksomhedsejere og fremlagde arbejdsmarkedspolitikken
 - Ville skabe stabile forhold på arbejdsmarkedet
 - Økonomisk vækst
 - Respekt for den private ejendomsret
- Industrien bidrog op gennem valgkampen med ca 3 mio. mark

Rigsdagsbranden

- Natten til 28. februar 1933: Rigsdagen blev sat i brand
- Ikke endeligt opklaret, hvem der gjorde det - men en kommunist fik skylden (Marinus van der Lubbe)
- Branden var til fordel for nazisterne
 - Udnyttede den til propaganda
 - Fik sat kommunisterne ud af spillet (nogenlunde)
 - Gennemførte en lov, der skærpede straffen for politiske forbrydelser
 - Allerede morgenen efter satte Hitler de vigtigste demokratiske rettigheder ud af kraft
 - Ytringsfrihed, forsamlingsfrihed, den personlige frihed, pressefrihed, ejendomsfrihed
 - Resultat: mange tyskere mente at det var ansvarligt at overlade det fulde ansvar til Hitler

Bemyndigelsesloven

- NSDAP opnåede 43,9% af stemmerne ved valget i marts 1933 - dog ikke så stor succes som de havde håbet på
- De større byer blev stadig domineret af soc.dem og kommunister
- NSDAP havde ikke absolut flertal - men de nægtede kommunisterne adgang til Rigsdagen, hvorfor de fik absolut flertal alligevel
- Hitler fortsatte som kansler for en samlingsregering med de konservative
- Rigsdagen vedtog en lov med $\frac{2}{3}$ flertal - bemyndigelsesloven => regeringen kunne vedtage love uden om rigsdagen - 24. marts 1933
 - Weimarforfatningen blev endeligt sat ud af kraft

Nazistaten i støbeskeen

- NSDAP havde nu overtaget magten på demokratisk vis og fokuserede nu på at opbygge nazistaten
- Soc.dem'erne og kommunisterne blev sendt til kz-lejre
- 2. maj 1933: fagforeningerne blev opløst og deres formue beslaglagt (184 mio. mark)
 - Ret smart ift. de store økonomiske udgifter ved SA og partiorganisationen
- I stedet for fagforeninger oprettede Hitler "Den tyske arbejdsfront"
- 22. juni 1933: Soc.dem blev forbudt pga. såkaldt statsfjendtlig virksomhed
 - Dermed var den politiske opposition udslettet
- De andre borgerlige partier, som også havde stemt for bemyndigelsesloven, havde ingen stor eksistensberettigelse og efter nazistisk pres opløste de sig selv
- 5 mdr. efter Hitlers udnævnelse til rigskansler var NSDAP det eneste parti i Ty.!!
- 1. december 1933: NSDAP blev gjort til statsparti
 - = Etpartistat
- Delstaternes suverænitet og repræsentation i rigsrådet blev ophævet

Den nazistiske bevægelse

- Medlemmerne af NSDAP og SA havde alle forskellige holdninger til, hvordan magten skulle bruges, idet de alle kom fra forskellige samfundslag
- Især unge mænd prægede den nazistiske bevægelse
 - Primært fordi arbejdsløsheden efter 1929 ramte de 14-25-årige

SA i gaderne

- 22. februar 1933: SA blev ophøjet til hjælpepoliti
 - Undergravede politiets arbejde og retssikkerheden
- Rudolf Diels (leder af det preussiske politis afdeling for politisk efterretning) forsøgte med Göring at få styr på SA og deres terror

De lange knives nat

- Efter magtovertagelse kom det igen til splid i partiet ang. spørgsmålet om det nationale eller socialistiske
- Hitler: styrkelse af det nationale, stabilisering af økonomien - støttet af erhvervslivet
- Strasser: styrkelse af fagforeningerne, mere socialistisk politik - SA var med dem
- Hitler forsøgte at pacificere konflikten ved at optage SA-lederen, Ernst Röhm, i regeringen (største rival)
- Strasser-fløjen og SA (1 mio. mand) truede Hitlers magt
 - Röhm krævede at blive øverstbefalende for en folkehær (SA + rigsværnet)
 - Desuden: den "anden revolution" = gennemførelsen af de socialistiske punkter i partiprogrammet
- Hitler, der fik støtte af erhvervslivet, ville alt andet en socialistisk revolution
- von Hindenburg var døende under sommeren 1934 - Hitler frygtede valget af en ny præsident, der ikke ville acceptere NSDAP
 - Hitler ville opnå støtte så han selv kunne blive rigspræsident
 - Støttes af rigsværnet, hvis SA blev fjernet
- Natten mellem 30. juni og 1. juli 1934: De lange knives nat (Röhm-affæren)
 - Hele SA-ledelsen blev myrdet
 - SA var nu ude af spillet og rigsværnet stod som Ty.'s betydeligste militære styrke

Hitler bliver rigspræsident

- 1. august 1934: Regeringen vedtog med rigsværnets støtte, at rigskanslerens embede blev forenet med rigspræsidentens
- Loven trådte i kraft 2. august 1934, da von Hindenburg døde
- Mindre en 2 år: NSDAP havde gennemført den nationale rejsning og fået samlet al magt hos Hitler

Ét-partistaten

- Efter de lange knives nat fik SS fuld kontrol over politiet - varetog den politiske kontrol i Det tredje Rige
- april 1933: Politiske modstandere blev udelukket fra offentlige og statslige embeder
 - Erstattet af nazister
- Februar 1934: delstaterne blev ophævet og erstattet af gauer - ledet af gauledere, der var direkte udpeget af Hitler
- Nazisterne satte den tredelte magt ud af spil - al magt blev samlet hos partiet
- Gaulederne fulgte Görings eksempel og rensede ud i politistyrken
- = 1933: Hele det tyske politi var nazificeret
- april 1933: Göring dannede Gestapo (Geheime Statzpolizei)
- 1936: Himmler blev udnævnt til rigsfører for SS og det tyske politi

Troskabsed til Hitler

- efter 1935: Rigsværnet bestod af værnepligtige soldater
- De tyske soldater aflagde fra 1934 og frem ikke troskabsed til Tyskland men til Hitler

9 - Jødeforfølgelse, 1933-39

- Hitlers had til jøder og den almindelige antisemitisme i Europa spillede en afgørende rolle for nazisterne
 - De opfattede jøderne som Ty.'s værste fjende og årsag til landets ulykke
- Nazisterne så jøderne som en race for sig selv
- Befolkningen blev inddelt i over- og undermennesker
 - Overmennesker: arierne - blodfællesskab - i alm.hed den tyske statsborger
 - Undermennesker: Kunne ikke deltage i samfundet på lige fod med overmsk.
- 1933: Stort antal politiske modstandere blev sendt til kz-lejre
- Udviklingen i diskrimineringen af jøderne kan inddeles i fire faser:
 - 1933-35: legalitet og spredte terrorhandlinger (af SA)
 - 1935-38: Nürnberglovene, jøderne fratages deres borgerlige rettigheder
 - 1938-41: Krystalnatten, skærpet forfølgelse, begyndende deportation til kz-lejre
 - 1941-45: masseudrydelse

Antisemitismen

- Mange tyskere sympatiserede ikke med Hitlers jødesyn
- Det almene jødehad spillede dog ind
- Under nazi: antisemitismen blev begrundet biologisk
 - Jøderne blev defineret som undermsk. ud fra "videnskabelige" forsøg
- Jøderne udgjorde >1% (=500.000) af Ty.'s befolkning - så objektivt set har de ikke

udgjort noget problem

- De var dog meget skævt fordekt, geografisk og erhvervsmæssigt:
 - 1/3 levede i Berlin, resten i store byer - ofte i særlige områder
 - Jøderne havde gns. en højere uddannelse og indkomst end tyskerne
 - Arbejdede meget i banksektoren, de liberale erhverv, embedsstanden og på uni.

Jødernes forhold 1933-35

- ultimo marts 1933: SA iværksatte bl.a. butiksødelæggelse og overfald på jøderne
- 1. april 1933: Officiel boykot mod jødiske forretninger
 - Specielt i provinsen turde befolkningen ikke længere handle ved jøderne af frygt for SA
- 7. april 1933: Jøder kan ikke ansættes som embedsmænd
- 25. april 1933: Adgangsbegrænsning for jøder på højere læreanstalter
- 22. august 1933: Forbud mod jøders brug af offentlige badeanstalter
- 5. marts 1934: Jødiske kunstnere kan ikke optræde på tyske teatre

Nürnberglovene 1935

- Kursen overfor jøderne blev yderligere skærpet
- Enstemmigt vedtaget på rigspartidagen i Nürnberg, 15. september 1935
 - Rigsborgerloven
 - Tyske statsborgere opdeltes i rigsborgere og statsborgere
 - Jøderne kunne ikke være rigsborgere, fratoges derfor alle borgerlige rettigheder
 - Loven til beskyttelse af det tyske blod
 - Forbud ægteskab og sex mellem jøder og tyskere
 - Skulle sikre det tyske blods renhed
- Blev nazisternes juridiske grundlag for jødeforfølgelsen
- Holocaust var ikke en del af nazisternes racepolitik i 1933 - først i 1941 (endelig tilintetgørelse af jøderne: Endlösung)

Krystalnatten 1938

- I perioden op til 1938 skete der en arisering af jødernes ejendom - ejendom/viksomheder overgik til tyske rigsborgere
- Primo 1938: jødeforfølgelsen skulle berøve jøderne deres eksistensgrundlag
 - Skiftede fra legal diskriminering til pogromstemning (pogrom: etnisk udrensning, særligt af jøder)
- Terrorbølgen mod jøderne stødte på bekymring hos befolkningen
- Partiet måtte altså finde den rette anledning for at vinde forståelse blandt befolkningen
- 9. november 1938: polsk jøde myrder tysk diplomat i Paris
- Natten mellem 9. og 10. november 1938: Krystalnatten
 - Jødiske forretninger og institutioner blev ødelagt
 - SA deltog men også Hitler-Jugend og partimedlemmer
- Dette voldlige overfald blev i nazistisk propaganda skildret som den tyske befolknings spontane hævn
 - aktionen blev udført af partimedlemmer i civil
- Størstedelen af befolkningen samt politiet så passivt til
- 7.500 forretninger blev ødelagt, 200 synagoer nedbrændt, 91 jøder dræbt

- Jøderne blev gjort ansvarlige for skaderne
 - Skulle betale 1 mia. mark i erstatning
 - 25.000 velhavende jøder blev interneret i kz-lejre og senere løsladt mod kaution
 - Staten konfiskerede de resterende 40.000 jødiske virksomheder
 - Jøderne blev således totalt udelukket fra det økonomiske liv

Jødiske flygtninge

- Op mod 200.000 jøder valgte at flygte fra Tyskland i perioden 1933-38
- 100.000 jøder forlod Ty. i 1939
- Mange europæiske lande indførte restriktioner på antallet af tyske jøder, der måtte komme
- Pga. frygt for konflikt med Ty. blev over 50% af de jøder, der kom til DK, sendt retur til Ty.
- DK's justistminister (Steincke): De tyske jødelove var legitim borgerlig lovgivning
- januar 1939: Hitler fremsatte forslag om "udslettelsen af de jødiske race i Europa" i tilfælde af krig
 - forvarsel om Holocaust
- 1935-39: mere end 2000 love mod jøderne blev vedtaget:
 - 21. december 1936: Forsamlingsforbud for jøder
 - 16. november 1937: Kun undtagelsesvis udstedelse af pas til jøder
 - 26. april 1938: Jøder med formuer over 5000 RM skal anmelde formuestørrelse
 - 14. juni 1938: Jødiske forretninger skal tydeligt mærkes
 - 23. juli 1938: Særlige ID-papirer for jøder
 - 25. juli 1938: Jøder fratages retten til at udøve lægegerninger
 - 17. august 1938: Fra 1/1-39 skal alle jøder tilføje Sara eller Israel til deres fornavne
 - 15. november 1938: Jøder nægtes adgang til tyske skoler
 - 30. april 1939: Jøder tvangsflyttes til særlige jødehuse
 - 12. september 1939: Jøder må kun handle i bestemte forretninger

Racehygiejne

- Nazisterne ville holde den tyske race ren
- Racehygiejne: udrense alle svage
- juli 1933: lov om sterilisation af "arveligt syge" (blinde, døve, skizofrene etc.)
- oktober 1939: euthanasi-program: skulle beskytte ty. folkesundhed og fjerne unyttige spisere, som ville være en belastning i krigstilfælde
- Op mod 100.000 handicappede etc. blev indlagt på plejehjem og aflivet med indsprøjtninger

13 - Holocaust

- 1941: Nazisterne ønskede den totale udryddelse af jøderne

Wannsee-konferencen

- jan 1942: Konference i Wannsee, Berlin - fastlægge den endelige løsning af jødespørgsmålet
- Forud: Göring havde givet Reinhardt Heydrich (chef for sikkerhedspolitiet) fuldmagt

- til at forbedede "die Endlösung"
- Beslutningen om at udrydde Europas 11 mio. jøder blev taget af Hitler i dec 1941
 - Tilintetgørelsen af jøderne kom som Hitlers konsekvens af verdenskrigens udbrud med USA's indtræden i dec 1941
 - Nedskydninger gav soldaterne psykiske problemer og vakte for megen opsigt
 - Himmler ville finde en anden metode
 - Første omgang: gasbiler
 - Jøderne blev lukket ind i en luftisoleret lastbil, som på vej mod en massegrav, kvælte dem i udstødningsgas
 - MEN: massegravene gav problemer: ligene gik i forrådnelse (nærmest eksploderede) og jorden rejste sig om gravene
 - Anden omgang: udryddelseslejre
 - 1000-vis af jøder kunne nu gasses på én gang og derefter brændes
 - De fleste lejre var blot arbejdslejre
 - Alle udryddelseslejre lå i Polen

Auschwitz

- Arbejdslejr: Auschwitz
- Udryddelseslejr: Birkenau
- Auschwitz-Birkenau blev udset til centrum af udryddelsen pga central beliggenhed og gode udvidelsesmuligheder
 - Her brugte man zyklon B, der kvalte ofrene i løbet af få minutter
 - De største gaskamre kunne rumme 3000 msk
 - Mordraten: 20.000 msk/døgn (1944)
- Efterspørgslen på arbejdskraft steg i løbet af krigen og derfor lejede man kz-fangerne ud bl.a. til I.G.Farben (kemikoncern)
- Da krigens afslutning rykkede nærmere og den røde hær kom, forsøgte man at udslette kz-lejrene og fjerne sporene efter sig
- nov 1944: Himmler beordrede at alle masseudryddelsesanstaltninger skulle demonteres
- Masseudryddelsen kunne kun finde sted fordi det tyske bureaukrati fungerede uden protest - mange gjorde bare som de fik besked på
 - En stor del ignorerede også bare udryddelserne
-

Den kolde krig

- Efter WW2: magtforholdene var ændret
- England og Frankrig var svækkede
- Tyskland, Japan, Italien var ikke længere selvstændige
- USA og Sovjet var de dominerende magter
 - Krigen var Stalins lykketræf
- Sovjet havde fået kontrol over de nabostater i Østeuropa, der gennem begge verdenskrige, var imod dem og støttede Tyskland i angreb på Sovjet
- Desuden var Sovjets største fjender, Ty. og Ja., udslettet
- Kommunistpartierne var gået frem efter krigen, ledende modstandsfolk, og var nu på 20-30% tilslutning i Fran. og It.
- Sovjet havde dog oplevet store menneskelige tab, men det havde USA ikke
- Krigen havde givet USA's økonomi en gigantisk indsprøjtning
- Bombningen af Hiroshima og Nagasaki havde vist, at USA havde monopol på atomvåben og var i stand til at bombe en hvilken som helst storby i verden

De forenede nationer

- Efter WW1 ønskede man at skabe en verdensmyndighed, der kunne forhindre fremtidige krige eller straffe angriberen og genoprette orden
- Under WW2 opstod der igen et ønske om en måde til at undgå fremtidige storkrige
- Som med Folkeforbundet ønskede man en sammenslutning, hvor landene i sammenslutning imødegik evt. angribere
 - Lærte dog af Folkeforbundets fejl:
 - Alle militære stormagter skulle være med
 - Mere effektiv beslutningsprocess i krisesituationer
 - Organisationen skulle kunne træffe beslutninger, der forpligtede medlemslandene
- Sikkerhedsrådet blev dannet og stillet afgørende magtmidler til rådighed i tilfælde af krisesituationer
- Aldrig før i verdenshistorien havde så mange lande afgivet så megen suverænitet/handelfrihed

Vetoret og national suverænitet

- FN's handlemuligheder var dog begrænset af de fem stormagters vetoret, men det var nødvendigt
- Hvis FN-systemet kunne bruges af nogle stormagter mod andre stormagter, så risikerede man at bidrage til krig i stedet for at undgå den
- Desuden måtte FN ikke gribe ind i et lands indre anliggende, hvilket meget vel også kunne have medført krig

Tysklands-ordningen

- Det skulle gøres helt klart for tyskerne, at de havde tabt krigen, så man inddelte landet (og Berlin) i fire besættelseszoner
- Nazilederne blev stillet for en krigsforbryderdomstol i Nürnberg
- Landet skulle afnazificeres og demokratiseres fra bunden
- Sovjet ønskede store erstatningsbetalinger, men USA og GB ønskede ikke at

belaste det svækkede Ty. så hårdt, at forudsætningerne for en økonomisk udvikling blev slået i stykker

- Aftalen blev at besættelsesmagterne skulle opkræve krigsskadeerstatning fra deres egen besættelseszone
- Der var dog uenighed om Polens situation

Afspændingstendenser

- Cuba-krisen blev afsluttet efter nogle døgn drama
- Sovjet trak raketterne tilbage
- USA lovede ikke at invadere Cuba
- Selv supermagtslederne blev overraskede over, hvor tæt verden havde været på en atomkrig
 - Der blev oprettet en telefonlinje mellem Washington og Moskva
- Under krisen: Tegn på at Den kolde krig var ved at gå ud af kontrol
- Efter krisen: kriedæmpende træk bl.a. forbud mod atomprøvesprængninger
- Den nye forståelse mellem supermagterne blev ikke ødelagt, selv ikke da:
 - Sovjet gik ind i Tjekkoslovakiet (1968)
 - USA gik ind i Sydvietnam og bombede Nordvietnam (60'erne)
- Verdenskommunismen blev en illusion da Sovjet og Kina blev uvenner - nye poler var på vej
- USA åbnede forholdet til Kina i 70'erne ved at sende et bordtennishold til Kina (ping-pong-diplomatiet)
 - Indvilligede bl.a. i at Kina fik en plads i Sikkerhedsrådet i stedet for Taiwan
- 3 års SALT-forhandlinger (Strategic Arms Limitation Talks) mundede i 1972 ud i en våbenbegrænsningsaftale mellem USA og Sovjet (atommissiler og antimissilraketsystemer)
 - Et vendepunkt i våbenkapløbet selvom det ikke betød så meget ift. deres mængde af våben

Vietnamkrigen - en amerikansk omvurdering

- Vietnamkrigen var blevet en økonomisk belastning for USA i løbet af 60'erne
- USA havde i 1950 valgt at støtte franskmændene økonomisk fordi de havde læst krigen ind den kolde krigs skema
- Det franske kolonistyre brød sammen
- USA havde ved fredsslutningen (1954 i Geneve) støtte en deling af landet for at opnå et anti-kommunistisk styre i Sydvietnam
- Frygt for dominoteorien
- USA havde derfor involveret sig i en lokal borgerkrig
- Da de ikke kunne gøre meget opstod der en dyb modvilje mod krigen i USA
- Desuden også en dyb modvilje i Vietnam mod USA - blev opfattet som en fremmedkolonimagt
- I 1973 indgik USA en aftale med Nordvietnam om at trække deres tropper tilbage
- USA led det første nederlag i dets historie - to år efter blev Vietnam nemlig kommunistisk
 - Krigsindsatsen havde været forfælt og menneskelivene var tabt forgæves
- Truman-doktrinen verdensopfattelse var brudt sammen
 - Fungerede udemærket i Europa, men på verdensplan så USA "verdenskommunisme" overalt

Dokumentar om Vietnamkrigen (1954-68)

- 3 mio døde
- Dien Bien Phu - 1954
 - Frankrig mistede kontrol over deres del af Vietnam
 - Afgørende slag
 - USA støttede Frankrig
 - Vietnam fik et nyt nationalistisk, kommunistisk styre
 - Frankrig forlod landet for evigt
 - Landet blev delt
- Der var planlagte valg i både Nord- og Sydvietnam. USA var imod valgene, som aldrig blev afholdt
 - USA og Sydvietnam boykotter valgene: vil de gå retfærdigt til?
 - USA sender militært isenkram og vejledere til Sydvietnam
- Nordvietnams leder blev af USA set som et redskab for Sovjet
- 1 mio. mennesker flygtede, opmuntret af USA, fra Nord til Syd (1959)
- Kommunisterne: Vietcong, Den nationale befrielsesfront blev oprettet
- For at forhindre dominobrikkerne i at falde gik USA ind i Vietnam
- For at forhindre Vietcongs arbejde blev mange landsbyer brændt
- USA støttede Diem, der var leder af Sydvietnam
 - Diem tillod ingen opposition
- USA havde planer om tilbagetrækning, men det holdt ikke
- Diem blev styrtet ved et kup i november 1963
- Lyndon B. Johnson havde store indenrigspolitiske ideer, men ville også følge i Kennedys fodspor og fortsætte krigen i Vietnam
- August 1964 - Tonkinbugt-episoden: et amr. destroyer udveksler skud med en vietnamesisk ubåd
 - Amr. destroyerstyrker blev fordoblet
 - Resolution om mere magt til Johnson
- To dage senere: en destroyer troede de blev angrebet, men det blev de ikke. Pentagon var dog sikker, og vietnamesiske flådebaser blev angrebet
- USA angreb hjertet af byen Saigon
- Nordvietnam: landbrugssamfund, næsten ingen industri
- I et angreb på en amr. base blev otte amr. dræbt i 1965
- USA svarede med luftangreb mod Nordvietnam
- Johnson måtte vælge mellem at miste Sydvietnam eller prøve at sikre det ved at indsætte amerikanske tropper
- Marts 1965, Da Nang, de første amr. tropper landsættes
 - Man troede at den blotte tilstedeværelse af amr. tropper ville sikre freden
- Tre uger senere bombede Vietcong den amr. ambassade i Saigon
 - Johnson: Det kommunistiske Kina står bag
- Sovjet var dog mere engagerede i Vietnam end Kina var
- Fortsatte Vietcong-angreb i Sydvietnam forværrede situationen - mange civile ofre
- Vietnamkrigen var en fjernsynskrig - man kunne følge med i TV
- 150 huse blev jævnet med jorden pga. et par skudvekslinger
- Hanoi sendte tusindvis af nordvietnamere til Syd. for at assistere
- Slaget ved Nha-Trang: Det første store slag i krigen
- Ved et slag ved La Drang døde 2000 vietnamesere og 300 amr.
- De amr. tropper tog til Sydvietnam for at bekæmpe kommunisterne
 - Stor modvilje fra vietnamesere
 - Hvem er ven og hvem er fjende?

- USA udførte "search and destroy"-missioner pga. deres store mobilitet
- I forsøget på at rede Sydvietnam ødelagde de det
- En central sti - Ho Chi Minh-stien - mellem Nord og Syd gik i gennem Laos og Cambodja - forsyningslinje for kommunisterne
- Stien, og Laos og Cambodja (neutrale lande), blev udsat for bombardementer
- Sovjet støttede Nordvietnam - mod USA
 - bla. med missiler og folk
- Krigens grusomhed vagte voldsomme protester hjemme i USA
- Johnson blev svækket af antikrigsbevægelsen i USA
- Soldaterne i Vietnam så antikrigsbevægelsen - "hvorfor kæmper vi her, når de siger, det er forkert?"
- Tet-offensiven: Vietcong lavede et angreb under det vietnamesiske nytår (Tet)
 - Omfanget var en overraskelse for USA
 - Vietcong trængte ind i den amr. ambassade
 - USA bekæmpede Vietcong i Saigons gader
- USA var ikke i stand til at sikre bare en enkelt by med 500.000 mand og 700.000 vietnamesere, totalt luft- og søkontrol mod en fjende på 250.000 mand
 - Stor protest hjemme i USA
- Tet-offensiven var et stort nederlag for Vietcong - de lykkedes ikke med at få en stor folkelig opstand
- USA havde ingen plan for krigen i Vietnam - de ville bare blive og vente på at fjenden trak sig
- Johnson ønskede at indgå i forhandlinger
- Maj 1968: fredsforhandlinger i Paris, snart nedlagt igen
- Kommunisterne ville have et samlede Vietnam (kommunistisk), men USA ville ikke give køl på Syd.
- Under valgkampen i 1968 støttede Nixon Johnson. Ville ikke trække tæppet væk under ham - støttede ham i processen med at finde en ærefuld afslutning på krigen

Østblokkens sammenbrud

Det sovjetiske imperium

- I Sovjet blev erindringen om Det store Fædrelandskrig brugt som samlingspunkt og skræmmebillede
- Det var nødvendigt med ofre i kampen mod bl.a. kapitalisme
- Slut 50'ere og start 60'ere: Sovjetborgere havde god grund til at håbe på fremtiden
 - Det ødelagte land var hurtigt genopbygget
 - Kernevåben, raketter, sputnikker <— store triumfer for videnskaben
 - Aldrig før så meget respekt for russerne (en af de to stormagter)
 - Undertrykkelsessystemet var lempet siden Stalin
 - Khrusjtjov havde gjort op med Stalins terrorsystem (1956)
- Frygtindgydende imperium
 - Lederne så ud til at have fuld kontrol over situationen
- Invasionen i Prag 1968: Sovjet viste at de havde vilje og evne til at udøve et lignende herredømme i sovjetkontrollerede områder
- Brezjnev-doktrinen: socialismens udvikling i de enkelte lande var et fælles anliggende for alle socialistiske lande. Trusler mod et land krævede indgriben fra alle lande.
 - De kunne håndhæve denne doktrin - fremtiden så sikker ud

"Vil Sovjet overleve til 1984?"

- Andrej Amalrik (1938-1980) skrev i 1969 en bog med den titel. Konklusion: nej
 - George Orwell
- Sammenbrud ville skyldes:
 - Krig med Kina -> Sovjet svækkes og må opgive Østeuropa -> Sovjet bryder sammen
- Amalrik blev fængslet - ikke mange troede på hans forudsigelser

Ydre problemer - Afghanistan

- Sovjet overlevede helt til 1990
- Krig mod Kina blev ikke til årsagen - derimod en lille borgerkrig i Afghanistan
- Sidst i 70'erne: Sovjet stod stadig stærkt
- USA var svækket efter nederlaget i Vietnam
 - Yderligere nederlag i Iran i slut 70'ere:
 - Amr. støttet shah-styre blev væltet
 - Fundamentalistisk shia-musli. gruppe (leder: ayatollah Khomeini)
 - Amr. ambassade-personale: gidsler i 15 måneder
 - Amr. regering kunne bare se passivt til
- Sovjet risikerede at miste indflydelse i Afghanistan pga. borgerkrig der
 - dec. 1979: Sovjet invaderede Afghanistan - indsatte kommunistisk regering
- Hæren viste tekniske og moralske problemer
- Indsatsen i Afghanistan blev en demonstration af svaghed
 - Sovjets Vietnamkrig
- Sovjetisk invasion: foræring til USA (Reagan, nyvalgt)
 - Kommunistisk trussel - "ondskabens imperium"
 - Samlingspunkt i amr. offentlighed
- Amr. regering iværksatte et 'stjernekrigsprojekt' for at kunne modstå Sovjetiske raketangreb - industrien kom op i omdrejninger
- USA støttede (indirekte) den anden part i Afghanistan-konflikten med våben
- Sovjet havde ikke lyst til endnu et våbenkapløb med USA
- Sovjet fejlvurderede USA - tænkte ikke at de ville bekymre sig om Afghanistan, når de havde været passive i Ungarn og Tjekkoslaviet samt Afrika

Gorbatjov, glasnost og perestrojka

- Interne problemer i Sovjet og Partiet
- Da Tjernenko døde i 1985: Gorbatjov valgt - gik ind for forandringer
 - Afslutning i Afghanistan
 - Forbedret forhold til USA - stoppe rustningskapløbet
 - Bekæmpe moralsk forfald, korruption og alkoholisme
 - Større åbenhed (glasnost)
 - Omstilling af produktionen (perestrojka)
- Gorbatjov var populær i Vesten
- Reformforsøgene var ikke gode indadtil - fremmede opløsningstendenserne
- Kommunismen stod over for sit sammenbrud

Det kommunistiske eksperiments sammenbrud

- Planøkonomi ift. markedsøkonomien
- Uegennyttigt kommunistisk parti

- Sovjetmenneske, der ydede efter evne og nød efter behov
- (afstanden ml. teori og praksis voksede)

Økonomiske problemer

- Planøkonomi var effektivt inden for sværindustri, infrastruktur, militærproduktion, rumfartsindustri, hurtigt genopbygning efter krigen mm.
- Landbrugs- og forbrugsindustrien: kolossale problemer
- Tit havde man importeret korn fra udlandet
 - Et par procent i DK el. USA kunne producere nok til hele nationen + eksport.
 - I Sovjet kunne 50 % ikke producere nok til hele landet
- Ineffektivitet bundede i mentalitetsmæssig modstand fra bønderne:
 - Mindede om tvangskollektiveringsfasen
 - Manglende motivation
 - Intet personligt udbytte
 - Ikke nok uddannelse til maskinbetjening
 - Utilstrækkelig, ineffektiv reparationssektor
 - Svigtende koordinering ml. forsk. instanser
 - Manglende viden om lokale forhold blandt beslutningstagere
- Det sovjetiske kollektivlandbrug slog alvorligt fejl!

Forbrugswareindustrien

- Markedsøkonomisk system: en vare produceres, hvis man formoder en efterspørgsel efter den
 - Prisen reguleres af udbud/efterspørgsel
- Sovjetisk planøkonomisk system: pris og produktion fastlagt centralt
 - Store problemer ift. behov, ønsker, mangler - ændrede sig hele tiden
- Varemangel og overskudsproduktion
- Kunstigt lave priser på fx brød og energi
 - Belastede statsbudgettet
 - Ansporede ikke til forøget produktion og nyttig anvendelse af ressourcer
- Lange køer for at få fat i varer => pjækkeri fra arbejde, sortbørshandel, mafia
- Mangelfuld kvalitet og ubrugelige varer
 - Kvalitet indgik ikke i måltal, kun produktionsmængden
 - Ikke vigtigt for ledelsens videre karriereforsøg
- Man lukkede øjnene for de åbenlyst selvdestruktive udviklingstendenser i de store industriområder
 - Intet miljøhensyn

Imperiets byrder

- En ineffektiv, lavproduktiv sovjetisk økonomi >(militær duel)< USA
- Sovjet var langt bagud ift. den nye informationsteknologi
- Midt 80'erne: Flere økonomiske problemer: faldende oliepriser, stigende sovjetisk udlandsgæld
- Sovjet havde behov for handel med de vestlige lande - havde dog kun få færdigvarer som Vesten efterspurgte
- En ressourcekrævende krig i Afghanistan og et våbenkapløb med USA var en økonomisk katastrofe

Politisk-styringsmæssige problemer

- Undertrykkelsesapparatet fungerede imponerende effektivt
- Evt. oppositionstanker kunne opspores og standses
 - Mindre brutalitet end under Stalin
- Folkeblandingspolitik: Overalt i Sovjet boede der en betydelig procentdel russere
- Man måtte spille "systems spil" hvis man ville have indflydelse
 - Alle dem, der var noget, var integrerede i partiet, så hvis man ville have en karriere måtte man lade sig føje
- Dette spil var dog destruktivt - verden forandrede sig hurtigt
- Ledelsen havde svært ved at danne sig et realistisk billede af samfundsudviklingen
 - Nedefra og op kom information, der forbedrede afsenderens egen position og karriere
 - Oppefra og ned kom så direktiver, der byggede på forkerte oplysninger
 - Dette gentog sig i mange led - meget stor forvridding
- Traditionen synes at være den sikreste ledetråd for handlinger og holdninger
- Systemet blev konservativt, bureaukratisk, forstenet - partimedlemmernes spil handlede bare om at bevare magten
- Computere og kopimaskiner var vigtige i samfundsudviklingen, men blev opfattet som en trussel fordi de hurtigt kunne videreformidle potentielt (for partiet) skadelig informationer
- Det blev mere og mere umuligt at kontrollere og forhindre opbygningen af et uformelt og alternativt informationsnet
- Oplysninger begyndte at strømme frem og tilbage gennem jerntæppet

Menneskelige problemer - moralske problemer

- Der var en voksende afgrund mellem partiets fremstillede glansbillede og folks daglige oplevelser
 - Stigende: kynisme, korruption, egoisme, dovenskab, drikkeri
- De fleste tilpassede sig, stod i kø etc. men det hed sig:
 - "Vi lader som om vi arbejder, de lader som om de betaler."

Murens fald

Brezjnev-doktrinen opgives

- Gorbatjovs reformer mindede om Prag-foråret, 1968 - Sovjet havde stoppet det med militærmagt
- De sovjetoppositionelle kræfter lod sig inspirere af de sovjetiske reformforsøg
- Slut 80'erne: Gorbatjov antydede at den sovjetiske ledelse havde forladt Brezjnev-doktrinen
 - Hvert land måtte nu sørge for sig selv
- Omkostningerne ved imperiet var for store i forhold til udbyttet
 - Sovjetisk undertrykkelse af Østeuropa: skadeligt forhold til Vesten, stort militærapparat påkrævet, ikke nogen særlige handelsmæssige, teknologiske, udviklingsmæssige fordele
 - Østeuropa var præget af samme økonomiske stagnation som Sovjet
- Da det stod klart, at Sovjet havde forladt Brezjnev-doktrinen, og man derfor ikke skulle frygte en sovjetisk reaktion, væltedes de kommunistiske regimer på stribe i 1989

Østeuropæisk kædereaktion

- For oppositionen i Østeuropa var to faktorer vigtige: Sovjets indgriben (ikke længere relevant) og den siddende regerings og partielites reaktion
 - Herunder: politiets, hærens loyalitet?
 - Foråret 1989, Polen: oppositionen stod stærkt efter 20 år med hyppige protester
 - Den katolske kirke støttede desuden oppositionen, paven var polak
 - 1988: omfattende strejker og demonstrationer
 - Den frie arbejderbevægelse: "Solidaritet"
 - Den siddende kommunistiske regering havde i start 80'erne indført militær undtagelsestilstand - indledte nu samtaler med Solidaritet
 - Resultat: overgangsordning med deling af magten med henblik på at alle parlamentspladser senere skulle besættes ved frie valg
 - 1989, Ungarn: kommunistpartiets ledere kundgjorde at der senere skulle afholdes frie valg - tillod desuden dannelse af andre partier
 - Juni 1989, Kina: regeringen nedkæmper med kampvogne en studenterdemonstration på Den himmelske freds Plads - ville det også ske i Østeuropa?
 - September 1989: Ungarn åbnede sine grænser mod Østrig - satte Østtyskland under pres
 - Man kunne nu flygte til Vesttyskland via Ungarn
 - I DDR dannedes der protestbevægelser - krav om reformer
 - Natten mellem 9. og 10. november 1989: DDR's regering gav overraskende op - åbnede muren
 - Slut november, Tjekkoslaviet: store demonstrationer førte til regeringens fredelige afgang (Fløjlsrevolutionen)
 - Rumænien: blodsudgydelser
 - Kommunistisk diktator: Ceausescu - havde opbygget væbnet korps af sikkerhedsfolk. De havde meget magt at tabe ved revolution
 - December 1989: Mange uroligheder. En del af kommunistpartiet tog magten og dræbte Ceausescu m. familie for åben skærm
 - Bulgarien: kommunisterne bevarede også magten ved at opgive kommunismen
-
- Forklaring på mange sammenbrud: Sovjetstyrret var etableret af et mindretal i samfundet
 - Samfundet var præget af antisovjetisk holdning

Sovetunionen opløses

- Murens fald -> DDR krævede genforening med BRD -> ville betyde det endelige sammenbrud for 50 års sovjetisk tysk politik -> Sovjet gik med til at trække tropperne ud af DDR -> genforening til gengæld for tyske økonomiske modydelser
- Sovjet tog penge for noget, som de anså for at være uundgåeligt
- Sovjetisk tilbagetrækning fra Afghanistan feb. 1989 + Østblokkens sammenbrud + Tyskland genforening = storudsalg af sovjetiske interesser
- Aug. 1991: Gammelkommunisterne forsøgte et kup - slog fejl
 - Militæret ville ikke være med til at skruer udviklingen tilbage
 - Boris Jeltsin (præsident for Rusland) stillede sig i spidsen for en modbevægelse
- Kupforsøgets sammenbrud -> ny kædereaktion startede
- Rusland + en række andre sovjetrepublikker erklærede sig selvstændige
 - = statsapparatet med Gorbatsjov blev overflødig

- Jeltsin var den nye leder
 - Brugte sin stilling til at opløse kommunistpartiet
- 12 nye stater var dannet + en masse nye problemer skabt
 - Mange nu russiske områder ville gerne være selvstændige, bl.a. Tjetjeninen

Den jugoslaviske borgerkrig

- Jugoslavien: dannet efter WW1 - samling af forskellige områder
- Kommunistisk fra 1945, men ingen sovjetiske tropper i landet
- Turistmål for Vesten + omfattende økonomiske forbindelser til Vesten
- Modstandsvebægelsen under WW2 var ledet af Josip Tito - døde i 1980 = en faktor for befolkningens samling var forsvundet
 - + voksende økonomiske problemer + styrket national identitet blandt de forskellige grupper
- = opløsning.
- Startede i nordlige provinser, Slovenien og Kroatien - løsrev sig i juni 1991
 - I Kroatien var der mange serbere - endnu flere i Bosnien-Herzegovina
- I Kroatien og Bosnien: blodige konflikter. Mange ofre og udrensninger, masseflugt, koncentrationslejre, massakre
- FN og EU forsøgte at bidrage til fred i Bosnien
- 1995: efter omfattende amr. luftbombardement af serberne blev der gennemtvunget en fredsordning ved forhandlinger i Dayton, USA
- Borgerkrigen skabte nyt had og nye uforsonlige etniske, religiøse, nationale modsætninger - problemerne i regionen har ikke fundet en varig løsning

Efter kommunismen

- I de nu ikke længere kommunistiske lande indledtes et dramatisk eksperiment: hurtig omstilling fra plan-/kommandoøkonomi til markedsøkonomi
 - Fra diktatur til demokrati
- Næsten totalt økonomisk sammenbrud - gamle virksomhedsstrukturer, produktionsmetoder, handelsforbindelser, finansieringsmetoder, forestillinger var ubrugelige i markedsøkonomi
- Samfundsproduktionen faldt i start 90'erne
 - Polen, Tjekkiet, Ungarn, Slovenien klarede sig bedre end andre stater
- Nogle få i samfundet udnyttede markedsøkonomien, men de fleste oplevede et kraftigt fald i levestandarden - dyb fattigdom truede alle dem, der ikke havde en efterspurgt arbejdskraft i det nye system
- Nyrige ville ikke betalt skat, og de fleste kunne ikke => voldsom inflation udhulede de offentlige ydelser
- Faldende købekraft, arbejdsløshed, social ulighed, utryghed, mafiavirksomhed, udbredt social nød => utilfredshed, skuffede forventninger
- Jerntæppet var erstattet af et sølvtæppe
- Forskellige bevægelser ønskede sig tilbage til kommunismen

Østtyskeren og det nye Tyskland

- Genforeningen løb hurtigt ind i store problemer
- Østtyskerne efterspurgt pludselig ikke deres egne varer => østtysk erhvervsliv brød sammen
- Ikke længere handelsforbindelser med andre østlande => eksporten forsvandt også

- Østtyskernes krav om at få samme lønninger som vesttyskerne etc. betød, at det ikke var muligt at opbygge en konkurrencedygtig virksomhed i Øst => virksomhedslukninger, arbejdsløshed, usikkerhed
- Østtyskeren havde mistet sin historie fra 1945-1989, og tyskeren generelt fra 1933-1945 = 56 år uden historie, identitet (næsten to generationer!)
- Man opdagede mange forrædere - Stasiagenter mm. - moralsk bankerot
- Rosløshed og værdiløshed => bl.a. nynazisterne fik opblomstring i tiden efter Murens fald

"Historiens afslutning"

- Francis Fukuyama, 1992: Med kommunismens sammenbrud var amr., franske og engelske revolutionstanker blevet indført over det hele, og historien havde nået sin afslutning. Den store moderniseringsproces var ført til ende

Verden efter 1989

- Efter Sovjets. opløsning var Rusland stærkt svækket
- Landet ophørte med at være en supermagt
- Efter Den kolde krig var der kun én supermagt tilbage: USA
- I Europa kunne man begrænse de militære udgifter
- Nye udfordringer: nationale modsætninger i tidl. kommu. lande

Østeuropa bliver igen en del af et samlet Europa

- Landene i Østeuropa måtte overveje, hvordan fremtiden skulle formes
 - Afløser til planøkonomien?!?
- Tyskland: Få år efter Murens fald var Berlin igen hv.stad og DDR var blevet indlemmet i BRD
 - Høj arb.løshed i tidl. DDR, lave lønninger, dårlige leveforhold kontra BRD
- Andre østeuropæiske lande gik over til vestlig markedsøkonomi
- Det var dog ikke uden problemer
 - Svag økonomi
 - Hverken lyst/råd til at opbygge en stor social sektor
- 2004: De fleste østeuropæiske lande var blevet medlem af NATO og EU

Rusland og konflikten i Jugoslavien

- Udviklingen i Rusland var mere ujævn
- 1992: Privatisering af stor del af økonomien - løste ikke økonomiske problemer
- Rus. præget af tilbagegang
- 1998: Økonomien brød næsten sammen
- Siden 1998 stabil fremgang
- 90'erne: borgerkrig i Jugoslavien
 - 1992-95: Bosnien-Hercegovina ml. serbere, kroater og bosnier
 - Krigen blev først stoppet da USA greb ind
 - Efter fredsaftale: udstationering af fredsbevarende styrker

Globalisering i 1990'erne - verden blev mindre

- Kulturel globalisering kontra national identitet
- Politisk globalisering
 - Efter kommu. fald var der kun én rigtig måde at indrette sig på som land
 - Liberalisme og demokrati
- Økonomisk globalisering
 - International handel, investeringer over landegrænser, valutahandel
 - 1987: 190 mia. dollars dagligt
 - 1998: 1490 mia. dollars dagligt
 - Internettet hjalp også til
- Transportomkostningerne faldt - muligt at outsource
- Fra 2001 til 2004 mistede USA 3 mio. arb.pladser i industrien pga. outsourcing

Terrorisme

- 11. september 2001

- Efter islamistiske fundamentalisters overbevisning, beskytter USA Israel OG de vestligt orienterede islamiske lande, Jordan, Saudi-Arabien m.fl.
- Oktober 2001: USA indleder krig mod Taliban i Afghanistan
- Bekæmpelse af terrorisme og forsvar mod terrorangreb kom øverst på den politiske agenda overalt i verden
- Truslen fra Sovjet var erstattet af truslen om terror

Krigen mod Irak 2003

- Golfkrigen 1990-1991: Irak, under Saddam Hussein, invaderede i august 1990 uprovokeret Kuwait (lille, rig, forsvarsløs oliestat)
- USA og FN slog Hussein
- Han måtte love at destruere sine masseødelæggelsesvåben
- Inspektører fra FN skulle sikre, at han gjorde det, men han lagde dem hele tiden hindringer i vejen og de forlod Irak i protest
- 2002: tropper overførtes til området pga. frygt for at Saddam Hussein skulle blive en trussel
- Marts 2003: USA, GB og bl.a. DK gik i krig mod Irak, men andre land syntes det var for hastigt. De ville lade våbeninspektørerne prøve igen
- Krigen blev suveræn sejr for USA
- 1. maj 2003: Krigen sluttede med coalitionstab på 138 mand
- Senere viste det sig, at der ikke var masseødelæggelsesvåben i Irak
- Det var meget vanskeligt at skabe fredelige tilstande i landet
 - I stedet for et forbilledesdemokrati i Irak fik man sammenstød og selvmordsbomber

Miljø og energi

- 1980'erne: miljøkatastrofer
- Indien: 3800 døde pga. udslip fra kemikaliefabrik
- 1986: Tjernobyl
- Ørkenen i Afrika bredte sig = tørke og sultekatastrofer
- Brundtland-rapporten: udarbejdet af FN-kommision som forberedelse til konference i 1992 i Rio.
 - "bæredygtig udvikling" lanceret

Fra Amerikas til Asiens århundrede?

- 1700-tallet: Frankrig dominerende i Europa
- 1800-tallet: GB
- 1900-tallet: USA
- 2000-tallet: ??? - Kina, Indien, Asien? EU?

- og i Danmark

- 1980'erne: den danske økonomi blev vendt
- 1990 og frem: betalte af på udlandsgælden
- DF dukkede op i politik
- Stadig forbehold over for EU

Danmarks internationale placering 1914 til i dag

I Tysklands skygge

- 5. august 1914 (WW1 netop udbrudt): Ty. forlangte DK's adgangsveje til Østersøen afspærret med miner
 - Ty. i krig mod GB
- DK var neutrale - begge valg kunne anfægte neutraliteten
- DK sagde ja til mineudlægningen efter intense overvejelser
 - GB accepterede
- Dette var grundlaget for, at DK kunne fortsætte som neutralt land under resten af krigen
 - Handlede desuden også med Ty. og GB
- Efter 1864 var DK blevet en småstat - magtfuld nabo i Ty. (samlet i 1871)
- DK måtte indordne sig og føre en tyskvenlig udenrigspolitik
 - Ty.'s modstandere var klar over det - grundlag for britisk accept
- Hv.opgave for DK: at sikre sig så gunstige handelsmuligheder som muligt
- Efter WW1, 1918, blev DK's situation forbedret, genforening, svækket Ty.
- Men DK stod stadig alene over for Ty.
- Januar 1933: Hitler kom til magten - aggressiv ty. udenrigspolitik (revanchistisk)
- Principielt førte Stauning en neutral udenrigspolitik, men reelt gav den efter for tyske krav
 - Eksporeret af udenrigsminister: Peter Munch (radikal.)
- Det Munch'ske system:
 - Munch: Et stærkere dansk forsvar ville ikke hindre en tysk besættelse - derimod gøre den sandsynlig
 - DK holdt sig ude af kritik af Ty. i Folkeforbundet
 - DK stemte i 1935 IKKE for en fordømmelse af ty. oprustning
 - Pressen skulle vise forsigtighed ved omtale af Ty.
 - Maj 1939: indgår en ikke-angrebstraktat med Ty. (klar over at det var propaganda)
- DK's imødekommenhed var ikke udtryk for sympati for nazisterne - en vurdering af, hvad en småstat kan gøre alene over for stormagtsnaboen
- Konservative + militæret så anderledes på situationen
 - DK's oprustning ville afskrække Ty. + sikre hjælp udefra
- Regeringens forsøg på at imødegå ty. trussel vha. diplomati brød sammen 9. april 1940
 - Symbolsk modstand før kapitulation
 - Efterkrigstiden: "aldrig mere en 9. april" - argument for ny udenrigspolitik
- Den tysk-tilpassede udenrigspolitik havde fejlet
- (Samarbejds)regeringen var gået for vidt i tilpasning til Ty. (=folkestemning)
 - Ros af ty. sejre
 - Internering af kommunister (grundlovsstridigt)
 - Forhandlinger om told- og møntunion ml. DK og Ty.
- Formål: at afværge en trussel mod befolkningens overlevelse og sikkerhed
- Regeringen havde sørget for at DK kom helskindet gennem besættelsen - med modstandsbevægelserne + det folkelige oprør (fik regeringen til at gå af i 1943) fik lovrodene efter krigen

Danmark i en ny verden efter 1945

- Forholdet til Ty. var ikke længere det dominerende tema i DK's udenrigspolitik
- Nu: forholdet i Øst-Vest-konflikten
 - Neutralitetspolitikken var kritiseret
 - Medlemskab af NATO - vestblokken?
 - Forsvaralliance med de nordiske lande?
- Statsminister Hedtoft, 1948: Vi skal ikke placeres vort land i nogen blok - medlem af FN, skal der gøre vor pligt som nordisk land
- April 1949: DK brød den mangeårige neutralitetspolitik og blev medlem af NATO
- Neutralitetstankegangen var rodfast i DK - svært at acceptere, at man var medlem af NATO
- Medlem af FN (oktober 1945): DK lagde stor vægt på det
 - FN havde dog svært ved at leve op til sin rolle som garant for medl. landenes sikkerhed
- Februar 1948: Udenrigsministeriet modtog besked om at DK ville blive indlemmet i Sovjetblokken
- Regeringen gik på udkig efter mulige allierede
- DK ville hellere et nordisk end transatlantisk samarbejde
- 1948-49: forhandlinger om etablering af skandinavisk forsvarspagt: DK hælede til Sv.
 - Sv.: neutral i Øst-Vest-konflikten
 - Her led forhandlingerne nederlag i jan. 1949
- Februar 1949: ikke mange foretrak NATO-medlemskab
- Ultimo feb. 1949: Hedtoft holdt brandtale til sit parti, soc.dem.: de opgav tanken om neutralitet
- 24. marts 1949: Folketinget traf beslutning om at melde sig ind i NATO
- NATO's indflydelse:
 - DK's forsvarbudget blev tredoblet på få år
 - Kommandostruktur skulle sikre militært samarbejde i krigssituation
 - 1961: DK's styrker samledes med Vesttyske styrker i en Østersøkommando i Karup
 - Øget beskyttelse for DK, men også evt. uønsket inddragelse i konflikter
- DK forsøgte både at leve op til NATO's krav om oprustning OG at bibeholde et godt forhold til Sovjet
 - 1953: DK sagde nej til oprettelse af permanente allierede flybaser i Jylland
 - 1957: DK sagde nej til at udstyre forsvaret med atomvåben
- Stadig uvilje mod høje forsvarsudgifter (stadig små pga. lavt udgangspunkt)
 - DK blev af NATO ofte kritiseret for ikke at yde nok
- DK stillede gratis baseadgang til rådighed for amerikanerne på Grønland

Danmark og Den Kolde Krigs afslutning

- Ikke længere atomsky over Europa
- DK's udenrigspolitiske muligheder blev forbedret
- Men hvilken rolle spillede DK i forb. med afslutning af Den kolde krig?
- 1979: NATO vedtog at opstille stort antal ml. distanceraketter i Vesteuropa
 - Svar på sovjetisk opstilling af raketter
 - Lagde også op til forhandling om nedrustning
- DK havde stemt tøvende ja i 1979, men efter regeringsskiftet i 1982 vendte soc.dem. sig som oppositionsparti mod konsekvenserne af dobbeltbeslutningen (1979) - også mod centrale dele af NATO's atomvåbenpolitik
- Oppositionspartiet soc.dem. havde sammen med venstrefløjen og radikal. flertal og

- vedtog en række dagsordener i modstrid med den siddende borgerlige regerings ønsker
- Disse dagsordener endte ofte som fodnoter i NATO-beslutninger (deraf navnet 'fodnotepolitikken')
- Mange mener at fodnotepolitikken var med til at modarbejde Den kolde krigs afslutning

Udenrigspolitisk aktivisme efter 1989

- Østersøen
 - DDR og Polen blev hurtigt venner igen
 - DK havde tidligt støttet Estlands, Letlands og Litauens løsrivelse fra Sovjet
 - DK førte an ift. at få de baltiske stater optaget i NATO og EU på trods af russisk modvilje
 - 2004: alle tre lande medlemmer af begge organisationer
- Balkan
 - DK's regeringer engagerede sig i konflikterne på Balkan
 - Bl.a. sendte DK 1300 mand under FN-flag (største antal ift. befolkningstal)
 - Fredsbevarende men også -skabende
 - 1995: Fredsslutning, NATO overtog FN's opgaver
 - 1999: DK sendte 8 kampfly til Italien -> NATO-bombekampagne mod Serbien
- Mellemøsten
 - DK's deltagelse her har været hv.tema siden 2003
 - Engagementet går tilbage til 1. Golfkrig, 1991 - DK deltog med skib
 - Har været engagerede i den israelsk-palæstinensiske konflikt
 - Krig mod terror i Afghanistan siden 2001
- Fællestræk for DK's aktivisme efter Den kolde krig:
 - Øget militarisering
 - Vi skal helt tilbage til 1864 (og før) for at finde så stærk en tro på nytten af militære midler i DK's udenrigspolitik
 - Stærkere internationalisering
 - Mere overstatslig udvikling i EU
 - Opbakningen til NATO stiger
 - Forsvaret lægger vægt på internationale opgaver - ikke forsvar af eget territorium
 - Ny tiltro til FN
 - Begrænsninger: forbeholdene gør, at vi ikke har noget at skulle have sagt om militære opgaver i EU
 - Lav grad af europæisering
 - Deltagelse i Irak-krigen: modstrid med Ty. og Frankrig
 - Hellere USA end EU
 - Kraftig USA-orientering
 - DK følger ofte den amr. linje
- Aktiv DK udenrigspolitik: nok kommet for at blive
 - Ikke sikkert med USA-orienteringen
- Da Bush overtog efter Clinton slog DK ind på en mere unilateralistisk kurs - parat til at handle på egen hånd

Nybrud eller tradition?

- 180 graders vending i DKs politik efter 1989? ELLER Fortsættelse under andre vilkår?

- Nybrudsteorien:
 - Høj grad af internationale engagement
 - Villighed til at deltage militært
- Traditionsteorien:
 - Altid har der være intern. engagement, men det har ligget underdrejet pga. ydre vilkår

Velfærdsstaten

Velstandsstigningen

En arbejder familie i provinsen

- Gift i 40'erne -> løftede velstanden gennem 20-25 år til uanede højder

Hus og bil

- Fra midten af 50'erne til begyndelsen af 70'erne: den brede befolknings levevilkår forandrede sig som aldrig før
 - Reallønnen blev fordoblet
 - Kvinder kom på arbejdsmarkedet: familier fik to indkomster
 - Arb.løshed i 1960'erne: næsten lig 0
- Udgifterne til det mest nødvendige (mad, tøj) udgjorde en stadig mindre del af indkomsten - mere overskud til forbrugsgoder
- 1950'erne: statslån til parcelhuse -> 1970'erne: over 50.000 nye huse (fortrinsvis parcelhuse) om året
 - Man kunne trække renteudgifter fra i skat
 - Inflationen reducerede den gæld, man stiftede
- Boligerne blev større og af bedre kvalitet
 - Fx bad og centralvarme samt eget værelse til alle børn
- Flere fik egen bil - noget helt nyt
- BNP steg også
- Revolutionerende ændring af DK's erhvervsstruktur
 - Gik fra landbrugssamfund til industrisamfund
 - Godt på vej mod at blive servicesamfund

Landbruget: afvandring, mekanisering, stordrift

- Siden slut 1800-tallet: Staten havde oprettet husmandsbrug ved at udstykke større landbrug
- Det fortsatte man med helt op til 1940'erne
- Man kunne give flere msk. en eksistensmulighed på landet
- 1946: 208.000 landbrug -> 1976: 124.000 landbrug => udviklingen vendte og man lagde nu landbrug sammen
- Landbruget blev mekaniseret og rationaliseret
 - Hestene og medhjælperne erstattedes af traktorer, mejetærskere, malkemaskiner etc.
 - Besætningen blev solgt - kun jord tilbage at passe
 - Effektivitet øgedes ved specialisering
- Prisen på landbrugsprodukter var stagneret, men lønnen steg
 - Man kunne ikke længere leve af landbruget - stor omvæltning
- Bilisme og stærkt forbedret vejnet: koncentration af virksomheder, arbejdskraft etc.

Den anden industrielle revolution

- 1950'erne og 60'erne: DK's anden industrielle revolution
- Ultimo 50'erne: flere msk. beskæftiget i industrien end ved landbruget
 - 1947: 212.000 industriarbejdere

- 1972: 315.000
- 1950: Én funktionær for hver 5. arbejder
- 1970: Én for hver 3.
- Produktionen voksede mere end beskæftigelsen
- Stigning i produktion:
 - Automatisering
 - Investeringer i moderne produktionsudstyr
 - Opsplitning af arbejdsprocessen
- Akkordarbejde blev almindeligt (produktivitetsfremmende lønsystemer)
 - Fagbevægelsen var positiv
- Ufaglærte - særligt kvinder: mere monotont og hårdere arbejde
- Jern- og metalindustrien mere end femdobled sin produktion fra 1947-70
 - Beskæftigede 40% af industriarbejderne
- Eksport spillede større og større rolle
 - Førhen: afsætning på hjemmemarkedet
 - 1975: 37% eksport
- Personificeringer af det industrielle eventyr:
 - Mads Clausen (Danfoss): eksplosiv vækst i efterkrigstiden
 - Gotfred Kirk Christiansen (LEGO): tilsvarende
- Fra 1958 til 1972 steg antallet af virksomheder fra 6400 til 7070
- 1953-65: Alle danske hjem skulle have fjernsyn => 20 danske fjernsynsfabrikker
 - Mætning og konkurrence => Én fabrik tilbage i slutningen af 70'erne: B&O

Vandring mod vest

- Affolkningen af landbruget førte til arbejdsløshedsøer i Nord-, Syd- og Vestjylland
- FT vedtog i 1958 en egnsudviklingslov, der gav støtte til etablering af industri i arbejdsløshedsplagede områder
- Tilstedeværelse af megen og billig arbejdskraft i arb.løshedsplagede områder medførte, at man virksomheder flyttede fra Kbh. til Jylland
 - Især løntunge virksomheder, der havde brug for megen ufaglært arbejdskraft
 - Virksomheder, der var afhængige af avanceret teknologi og videnskab blev i Kbh.
- Nogle små håndværk blev trængt (karremager etc.), men omstillingsevnen var stor: Smede blev VVS-arbejdere etc.
- Nye jobs: automekaniker, TV-reperatør etc.
- 1950: En købmandsbutik for hver 285 indbygger
- 1948: 30.000 dagligvarebutikker — 1969: 12.000 tilbage
- Detailhandlen blev trængt — købmænd udkonkurreret af supermarkeder

Serviceerhvervene

- Voksende industri efterspurgte serviceydelser
 - Gav arbejde til advokatkontorer, rådgivende ingeniørfirmaer, reklamebureauer, revisionfirmaer etc.
- Den offentlige service voksede meget stærkt
 - Sundhedsvæsen, uddannelse, daginstitutioner, hjemmepleje, flere praktiserende læger etc.
- Primo 1970'erne: Antallet af offentligt ansatte oversteg industriarbejderne

Det frie marked

Liberalisering

- Soc.dem var statsbærende parti i 20 år fra 1945 til 1973 (28 år)
 - Demokratisk planøkonomi: høj grad af styring af det økonomiske liv
- Udviklingen gik den modsatte vej
- Valutacentralen styrede udenrigshandlen (siden 1930'erne)
 - Regulerede køb og salg af fremmed valuta (indtil 1958 skulle man have tilladelse til at købe fremmed valuta)
- Styringsmekanismer og restriktioner afvikledes over hele Vesteuropa
- Statens opgave blev ikke at styre produktionen, men at skabe gode vilkår for erhvervslivet
- Højkonjunktoren i den vestlige verden var afgørende for den økonomiske revolution
- Da Valutacentralen afvikledes i 1958 blev det muligt at optage lån i udlandet => underskud på betalingsbalancen samt gæld
- Landbruget skaffede udenlandsk valuta til DK ved eksport til primært GB
- Industrien producerede til hjemmemarkedet - beskyttet mod konkurrence af importrestriktioner
- 1948: DK medlem af OEEC => mere og mere åben økonomi
 - Priserne på DK's eksportvarer steg hurtigere end priserne på importerede påvarer - især olien blev billig!
 - Medlemskab af OEEC var amr. krav for at man kunne modtage Marshall-hjælpen
- Friere valutahandel
- 1957: man kunne nu låne i udlandet
- Først i slutningen af 1960'erne vakte gældsætningen bekymring

Markedsdannelserne

- 1957: Det Europæiske Fællesråd dannedes
 - Vestty., Frankrig, Italien, Nederlandene, Belgien, Luxembourg
- = vidtgående økonomisk og politisk samarbejde
- EF dannede en toldunion: told ml. medlemslandene blev afskaffet - fælles toldfront udadtil
- Venstre var for medlemskab af EF, især af hensyn til landbruget
 - De øvrige partier var imod - primært fordi GB var uden for (+ Skandinavien)
- DK var udenrigs- og sikkerhedspolitisk tæt knyttet til GB (foruden stort eksportmarked)
- Alternativ til EF: EFTA (1959) - GB som ledende medlem
 - Foruden DK, Norge, Sverige, Østrig, Portugal, Schweiz
- Indebær frihandel med industrivarer, men ikke landbrugsvarer (ulempe for DK)
- 1967: told i EFTA afskaffedes
- OEEC og EFTA udsatte DK's industri for skarp konkurrence
- EF var befolkningsmæssigt langt større end EFTA => ulempe for EFTA og Europa generelt
- 1961: GB (og DK) søgte om optagelse i EF
- 1972: GB blev optaget => DK skrev også under på Rom-traktaten
- Økonomiske argumenter talte klart for DK medlemskab i EF
- 2. oktober 1973 (folkeafstemning): 63 %: ja, 37 %: nej
- SF var imod — Soc.dem., Radikale, Venstre, Konservative var for.

Fra velstand til velfærd

- Velfærdsstaten var Soc.dem.'s bærende tanke
 - Udviklede sig i Vesteuropa i 1945
- Målsætninger:
 - Fuld beskæftigelse
 - Social tryghed
 - Udjævning af classeskel
 - Det offentlig skulle tage ansvar for, at alle havde en anstændig og msk.værdig levestandard
 - Alle skulle have adgang til sundhedsvæsen
- Midler:
 - Skattepolitik: de rige skulle betale mere
 - Socialpolitik: de svageste skulle hjælpes
 - Sundhedspolitik: gratis ydelser
 - Uddannelsespolitik: muligheder for fattiges børn for at tage en lang uddannelse
- De borgerlige partier accepterede gradvist tanken - diskussionen gik nu om, hvor meget man skulle gå med velfærdslovgivningen
- Det offentlige lagde beslag på større og større del af nationalindkomsten

Velfærdsstatens sociale oprustning

- I løbet af 50'erne kom der en masse love, der skulle hjælpe bestemte svage grupper (tuberkuloseramte: 1949; døve: 1950; polioramte: 1953; enker med børn: 1955; blinde: 1956)
- 1956: sygelønsordning indførtes
- 1960: revalideringsloven
 - hjalp dem, der af helbredsmaessige grunde ikke kunne finde arbejde
 - Revalideringscentre skulle hjælpe med genoptraening, opkvalificering o.l.
- 1957: "folkepension" - tidligere aldersrenten (nedvaerdigende, ikke mange brugere). Nu fik alle folkepension udbetalt
- 1958: husmoderafløsningsordningen udvidedes til en hjemmehjaelpsordning => flere ældre kunne leve en msk.værdig tilværelse i eget hjem
- 1961: man mistede nu ikke længere sin stemmeret hvis man var på off. forsørgelse
- 1976: bistaendsloven: mange små love samledes til én lov for at gøre det mindre forvirrende. Kommunens bistaendskontor skulle nu tage sig af alle slags sociale problemer
- Velstanden voksede, men folk på bistaend faldt ikke <=
 - Befolkningens krav til det off. steg
 - Den acceptable minimumslevestandard voksede hele tiden pga. velstandsstigning

Uddannelse i en opbrudstid

- 1958: skolereform, gav landbobørnene samme uddannelsesmuligheder som børn i byerne
 - Tidl: ingen forbindelse ml. landsbyskolerne og byernes eksamensskoler
- Undervisningspligt indtil 1973: 7 år. Efter: 9 år
- 1959: 53% forlod skolen efter 7 år
- 1969: kun 7%
- Forlængelsen af undervisningspligten er et udtryk for en lovfæstning af en eksisterende praksis
- 1967: HF-uddannelsen indførtes til folk, der havde forladt uddannelsessektoren,

- men senere ønskede en boglig uddannelse
- Generelt boomede uddannelsessektoren: nye universiteter, flere og flere gymnasieelever etc.
- 1961: SU (dengang: Ungdommens Uddannelsesfond) firedoblede bevillingerne med ét slag
- Selvom det gik godt var der stadig store uligheder i specielt gymnasieverdenen

Kvindernes fremmarch — et nyt kulturmønster

- Kønsroller og seksualmoral revolutioneredes voldsomt fra ultimo 50'erne og frem
- 1950'erne: et mål i hjemmet, at kvinden var hjemmegående (altså kun én indkomst)
- I 1960'erne voksede antallet af kvinder på arb.marked fra 596.000 til 1.000.000
 - Ufaglærte i industrien, underordnede kontorfunktionærer eller i social- og sundhedssektoren
- Det sad dybt i samfundet, at mandens indkomst var den primære, og kvindenens blot var et supplement
- Opsving medførte større efterspørgsel på arb.kraft => kvindernes stigende beskæftigelse
 - Desuden kunne familiens levestandard forhøjes endnu mere, hvis kvinderne også arbejdede
- Husholdningen lettedes i 1960'erne med køleskabe, vaskemaskiner etc., så kvinderne var i mindre grad nødvendige i hjemmet
- Uddannelsesniveaueet blandt kvinderne steg også => gradvist også faglært arb.kraft

Et nyt familiemønster

- Det gamle familiemønster krakelerede (skilsmissestatistik)
- Antallet af vielser faldt — flere levede papirløst
- 1975: hver 5. barn fødtes uden for ægteskab (1989: hvert 3.)
- 1968: 95% havde haft sex før ægteskab
- Først 1971 blev seksualundervisning obligatorisk i skolen
- 1966: P-pillen frigives
- 1970: adgangen til abort blev lempet
- 1973: Fri abort indførtes
- Kvindebevægelserne fik medvind i 1970'erne
 - Rødstrømpebevægelsen omfattede kun en lille del af kvinderne, men de havde stor gennemslagskraft i medierne
- Det fødtes færre børn end tidligere. 2-børnsfamilier blev normen
 - P-piller eller længere uddannelsestid for kvinder?
- Flere alenemødre

Ungdomsoprøret

- Den generation, der havde oplevet 30' og 40'ernes afsavn forbløffedes over, at ungdommen vendte ryggen til det etablerede velfærdssamfundet
- 1968: studenteroprøret startede på Kbh Uni
 - Reaktion på meget gammel og autoritær undervisningsform/ledelsessystem
 - "Forskning for folket og ikke for profitten"
- Bevægelsen mod Vietnamkrigen var også en del af ungdomsoprøret
- Den vestlige neoimperialisme fordømtes — revolutionsledere (Che Guevara, Mao etc.) dyrkedes som helte

- Kollektivbevægelsen slog igennem
- Christiania etableredes + Thy-lejren
- Hippierne brugte hash til at opnå en åndelig bevidsthedsudvidelse

Politikken – Stabiliteten og dens sammenbrud

24/04.15

Det gamle partimønster

- 1953: SD, RV, V og K – bliver enig om ny grundlov
 Økammersys. Afskaffes
 algretsalder sænkes til 23 år
 parlamentariske princip nedskrives (regering må ikke have flertal imod sig – er blevet praktiseret siden 1901)
- 1953-64: stabilt styrkeforhold + samarbejdsmønstre de 4 partier imellem
 mange kernevælgere
 iD: arbejdere + lønmodtagere
 iV: husmænd
 iF: gårdmænd
 iO: selvstændige i byerhverv + bedrestillede funktionære
 iD og RV >< VK-blokken
- Kommunistpartier – lav tilslutning, ingen pol magt
- 1957-1964: SD og RV danner regering
- Fokus på at udbygge velfærdsstaten
 Løbende besejrer inflationen for at holde igen på inflation og begrænse import →
 Skatter og afgifter hæves
 Indkomstpolitik : indgreb for at holde lønstigninger nede ← upopulært blandt arbejderne
- Midtsøgende og konsensuspræget politik – lovgivning blev hovedsageligt gennemført
 ved forlig over midten

Mønstrene ændres 1964-1973

- Fra 64: politiske forskydninger
- SD's position blev vaskeligere:
 iV træder ud af regeringen → søer mod højre
 iF opstår, udspringer af DKP – SD ignorerer i starten
 iO: kulturskifte i partiets ledelse. Mænd m. tilknytning til fagbevægelse → akademikere, m.
 mindre autoritet i fagbevægelser
- 66: SF fordobler mandatantal: SD og SF har tilsammen flertal = første socialistiske flertal
 iD i dilemma: samarbejde m. SF = miste stemmer på højrefløj >< ikke samarbejde = miste stemmer på vensterfløj = SF flere stemmer
 Jens Otto Krag, vælger socialistisk mindretalsreg. – (håber på at SF ville miste tilslutning, efter at skulle udføre politik i praksis)
 det røde kabinet”
 iV går sammen med blå blok
- Modsætningsforhold mellem blå og rød skærpes
- 67: SF og SD bryder samarbejde - ville inddrage nogle berettigede lønstigninger →

nogle bryder ud af SF og danner Venstresocialisterne = regeringen faldt

- 68: borgerlig sejr : VKR regering – blev ikke succes:

tandse vækst i offentlig sektor og sænk skattetryk. UMULIG OPGAVE

omfattende sociallovgivning

Ik ønskede skattelettelse, men ønskede ikke at skære i velferden

SR: måtte alligevel øge skattetryk + moms

betalingsbalanceundersøgelse satte rekord : forsøg på at føre indkomstpolitik, blev

modarbejdet af LO og mislykkedes

- 71: valg, socialistisk mindretalreg. (SD, SF, grøn. + først folketingsmedlem)

SD >< SF konflikt, omkring optagelse i EF

reg. fik støtte fra borgerlige til at gennemføre optagelse i EF

73-valget – En ny epoke

- Oprettelse af fremskridtpartiet (formål, at undgå at betale skat)

krig mod indkomstskatten, overadministration og lovforring

blev DK's næststørste parti ved valg

- Centrumdemokraterne dannes: udsprang af SD, (for venstreorienteret, og præget af ungdomsoprøret)

- Flere små partier kom i folketinget

- Stabilitet, og partimønstre var brudt sammen → store udsving valg efter valg

- Årsager til forskydninger:

social struktur var ændret

højere levestandard.

flere brugte privat transportmidler

miljøisme = ønske om at mindske benzinfgiften

flere kernevælgere

- Ungdomsoprøret → kulturpolitisk polarisering. Unge = venstrefløj >< styrkede modstand på højrefløj

- TV-mediet + evnen til at håndtere medierne blev afgørende

flere forkus på enkelt sager og mærkesager